

İNSAN HAKLARI
HUKUKU ÇALIŞMALARI
İSTANBUL BİLGİ
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Ayrımcılık Yaşağı

Eğitim Rehberi

İDİL İŞİL GÜL - ULAŞ KARAN

Editörler: Gökçeççek Ayata - Burcu Yeşiladalı

AYRIMCILIK YASAĞI EĞİTİM REHBERİ

İDİL IŞIL GÜL - ULAŞ KARAN

 İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
"Laureate International Universities Network" üyesidir

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Global Dialogue

İDİL İŞİL GÜL - ULAŞ KARAN
AYRIMCILIK YASAĞI EĞİTİM REHBERİ
EDİTÖRLER: GÖKÇEÇİÇEK AYATA - BURCU YEŞİLADALI

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 352
İNSAN HAKLARI HUKUKU ÇALIŞMALARI 14

ISBN 978-605-399-207-3

KAPAK KADIR ABBAS
KAPAK İLLÜSTRASYONU SEMRA CAN

1. BASKI İSTANBUL, ŞUBAT 2011

© BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK MÜZİK YAPIM VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ.
YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, No: 43/A KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 52 59 - 311 52 62 / FAKS: 0212 297 63 14

www.bilgiyay.com
E-POSTA yayin@bilgiyay.com
DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
İNSAN HAKLARI HUKUKU UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ
KURTULUŞ DERESİ CADDESİ, YAHYA KÖPRÜSÜ SOKAK, No: 1 DOLAPDERE BEYOĞLU 34440 İSTANBUL
TELEFON: 0212 253 87 42 / FAKS: 0212 256 53 63

E-POSTA insanhaklarimerkezi@bilgi.edu.tr
WEB <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr>

YAYINA HAZIRLAYAN EVRE KAYNAK
İLLÜSTRASYONLAR SEMRA CAN
TASARIM HÜSNÜ ABBAS
DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ
BASKI VE CİLT SENA OFSET AMBALAJ VE MATBAACILIK SAN. TIC. LTD. ŞTİ.
LİTROS YOLU 2. MATBAACILAR SİTESİ B BLOK KAT 6 No: 4 NB 7-9-11 TOPKAPI İSTANBUL
TELEFON: 0212 613 03 21 - 613 38 46 / FAKS: 0212 613 38 46

Istanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
A catalog record for this book is available from the Istanbul Bilgi University Library

Gül, İdil İşil.
Ayrımcılık yasağı eğitim rehberi / İdil İşil Gül, Ulaş Karan, editörler; Gökçeçişek Ayata, Burcu Yeşiladali.
p., ill.; cm.
Includes bibliographical references.
ISBN 978-605-399-207-3

1. Discrimination - Law and legislation 2. Civil rights - Turkey. 3. Human rights - Turkey.
4. Minorities - Civil rights - Turkey. 5. Turkey - Law and legislation - European Union Countries.
6. Discrimination - Law and legislation - European Union Countries. 7. Discrimination.
I. Karan, Ulaş. II. Ayata, Gökçeçişek. III. Yeşiladali, Burcu.
K3242.G85 2011

Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi başlıklı bu kitap, İdil İşil Gül ve Ulaş Karan tarafından, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin Şubat 2009 - Mart 2011 arasında yürüttüğü Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye'de Ayrımcılıkla Mücadele Projesi kapsamında hazırlanmıştır. Proje, Avrupa Birliği'nin Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı ve Global Dialogue tarafından finansal olarak desteklenmiştir. Kitabın içeriğinin sorumluluğu tamamen yazarlara ait olup, hiçbir suretle Avrupa Birliği'nin, Global Dialogue'un ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin görüşleri şeklinde yansıtılamaz.
Kitabın içeriği kaynak gösterilmeden kullanılamaz ve izinsiz çoğaltılamaz. Her türlü hakkı saklıdır.

İDİL IŞIL GÜL - ULAŞ KARAN

AYRIMCILIK YASAĞI EĞİTİM REHBERİ

EDİTÖRLER

GÖKÇEÇİÇEK AYATA - BURCU YEŞİLADALI

İçindekiler

ix Proje ve Kitap Hakkında

1 Giriş

3 BİRİNCİ BÖLÜM Ulusal ve Uluslararası Hukukta Ayrımcılık Yasağı ve İlgili Kavramlar

5 Ayrımcılık Yasağı ve Temel Kavramlar

5 Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı

5 Eşitlik İlkesi

7 Ayrımcılık Yasağı

9 Ayrımcılık Yasağı ile İlgili Temel Kavramlar

9 Doğrudan Ayrımcılık

10 Dolaylı Ayrımcılık

10 Dolayısıyla Ayrımcılık

11 Taciz

12 Makul Uyumlaştırma

13 Çoklu Temelde Ayrımcılık

13 İstisnalar

14 Ayrımcılık Yasağının Etkili Hale Getirilmesine İlişkin

Destekleyici Hukuki Araçlar

14 Mağdurlaştırmanın Yasaklanması

14 İspat Yükünün Yer Değiştirmesi

16 Geçici Özel Önlemler

18 Yaptırımlar

19 Ayrımcılık Yasağının Uluslararası Hukuktaki Kaynakları ve Denetim Usulleri

19 Uluslararası Kaynaklar

20 Uluslararası Sözleşmeler ve Şartlar

20 Bildirgeler ve Tavsiye Kararları

20 Hükümetlerarası Örgütlerin Kararları

21 Yargı Organlarının ve Yargısal Nitelikte Sayılabilecek Organların Kararları

21 Uluslararası Denetim Usulleri

22 Raporlara Dayalı Denetim

22 Bireysel veya Toplu Şikâyetlere Dayalı Denetim

23 Soruşturmaya Dayalı Denetim

23 Birleşmiş Milletler ve Ayrımcılık Yasağı

23 Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

24 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

25 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

26 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

28 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

28 Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin

Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme

29 Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

29 Birleşmiş Milletler Şartı Temelli Denetim Usulleri

30 Avrupa Konseyi ve Ayrımcılık Yasağı

30 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

31 Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

- 32 Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
- 32 Avrupa Birliği ve Ayrımcılık Yasağı
  - 32 Ayrımcılık Yasağı ile İlgili Düzenlemeler
    - 32 Temel Belgeler
    - 33 Irk Eşitliği Direktifi
    - 34 İstihdamda Eşitlik Direktifi
  - 35 Ayrımcılık Yasağı ile İlgili Düzenlemelerin Denetimi
    - 35 Avrupa Ombudsmanı
    - 35 Temel Haklar Ajansı
- 36 Uluslararası Çalışma Örgütü ve Ayrımcılık Yasağı
- 37 Ayrımcılık Yasağının Ulusal Hukuktaki Kaynakları ve Denetim Usulleri
  - 37 Türk Hukukunda Ayrımcılığı Yasaklayan Hukuki Düzenlemeler
    - 37 Anayasa
    - 38 Kanunlar
      - 38 Türk Ceza Kanunu
      - 40 İş Kanunu
      - 41 Özürlüler ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun
      - 42 Diğer Kanunlar
        - 42 Devlet Memurları Kanunu
        - 42 Siyasi Partiler Kanunu
        - 42 Milli Eğitim Temel Kanunu
        - 42 Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun
        - 43 Türk Medeni Kanunu
        - 43 Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu
        - 43 Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun
  - 43 Türk Hukukunda Ayrımcılığa Yol Açabilen Hukuki Düzenlemeler
    - 43 Türk Ceza Kanunu
    - 44 Nüfus Hizmetleri Hakkında Kanun
  - 46 Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı ile İlgili Denetim Usulleri
    - 46 Yargı Dışı Denetim Usulleri
      - 46 Ulusal İnsan Hakları Kurumları
      - 48 Eşitlik Kurumları
      - 49 Mevcut Yargı Dışı Denetim Usulleri
        - 49 İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları
        - 49 TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu
        - 50 Diğer Yargı Dışı Başvuru Yolları
      - 50 Kurulması Beklenen Kurumlar
- 53 Ayrımcılık Yasağı ve Devletlerin Yükümlülükleri

55 İKİNCİ BÖLÜM Ayrımcılıkla Mücadeleye İlişkin Savunu Faaliyetlerinde İzleme ve Belgeleme

- 57 İzleme ve Belgelemenin Temelleri
  - 57 İzleme ve Belgeleme Nedir?
  - 58 İnsan Hakları Alanında İzleme ve Belgeleme Nedir?
  - 58 Ayrımcılık Yasağı Alanında İzleme ve Belgeleme Nedir?
  - 58 Ayrımcılık Yasağı Alanında Yürütülen Savunu Faaliyetlerinde İzleme ve Belgelemenin Yeri Nedir?
  - 59 Ayrımcılık Yasağı Alanında İzleme ve Belgeleme Yapılmaksızın Etkili Savunu Faaliyetleri Yürütülemez mi?
  - 59 İzleme ve Belgelemenin Kapsamı Nedir?

- 60 İzleme ve Belgelemenin Kişi Bakımından Kapsamı
  - 60 Mağdur Bakımından Kapsam
  - 60 Ayrımcı Mevzuat veya Uygulamanın Sorumlusu Bakımından Kapsam
- 61 İzleme ve Belgelemenin Yer Bakımından Kapsamı
- 61 İzleme ve Belgelemenin Zaman Bakımından Kapsamı
- 62 İzleme ve Belgelemenin Konu Bakımından Kapsamı
  - 62 Uygulanacak Standartlar Bakımından Kapsam
  - 63 Hak veya Alan Bakımından Kapsam
  - 64 İzleme ve Belgelemenin Nesnesi Bakımından Kapsam
- 64 Karma Kapsam
- 65 İzleme ve Belgelemenin Planlanması
  - 65 Savunu Faaliyetlerinin Amacının Ayrıntılı ve Açık Şekilde Belirlenmesi
  - 65 İzleme ve Belgelemenin Kapsamının Belirlenmesi
  - 68 Benzeri Çabaların Tespiti
  - 68 Örgüt Kapasitesinin Tespiti
- 69 İzleme ve Belgeleme
  - 69 Olay İncelemesi
  - 69 Durum İzlemesi
  - 70 Standart Formların Hazırlanmasında Dikkat Edilecek Hususlar
    - 70 Olması Gerekenin Tespiti
      - 70 Hangi Temellere Dayalı Ayrımcılığın Yasaklandığı
      - 71 Kimlerin Ayrımcılık Yasağının Koruması Kapsamında Olduğu
      - 72 Kimlerin Ayrımcılık Yasağı Bakımından Yükümlülük Altında Olduğu
      - 72 Ayrımcılığın Nasıl Tanımlandığı
      - 74 Ayrımcılığın Hangi Hak ve Özgürlükler Bakımından veya Hangi Alanlarda Yasaklandığı
    - 74 Olanın Tespiti
      - 74 Ayrımcılık Teşkil Eden Fiile İlişkin Veriler
      - 75 Ayrımcılık Mağduruna veya Mağdurlarına İlişkin Veriler
      - 75 Olay Örgüsüne İlişkin Veriler
      - 75 Ayrımcılığın Sorumlularına İlişkin Veriler
- 77 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Ekler
  - 79 EK I. Sözlük
  - 87 EK II. Uluslararası Belgeler
    - 87 Ayrımcılık Yasağına Yer Veren Uluslararası Sözleşmeler
    - 88 Ayrımcılık Yasağına Yer Veren Uluslararası Belgeler
  - 91 EK III. Başvurulabilecek Kurumlar
    - 91 Ulusal Başvuru Yolları
    - 93 Uluslararası Başvuru Yolları
  - 95 EK IV. Bilgi ve Destek Alınabilecek Kurumlar
    - 95 Barolar
    - 100 Uluslararası Kurumlar
- 101 Seçilmiş Kaynakça

Proje ve Kitap Hakkında

Bu rehber, Şubat 2009-Mart 2011 arasında yürütülen Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye’de Ayrımcılıkla Mücadele Projesi kapsamında hazırlandı. İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yürütülen projenin genel amacı, Türkiye’de süregiden ayrımcı uygulamaların ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmak ve ayrımcılıkla mücadeleye yönelik mekanizmaların güçlendirilmesi idi. Sivil toplum kuruluşlarının (STK) ve sendikaların insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasında ve ayrımcılıkla mücadelede oynadığı önemli rol projenin çıkış noktası oldu.

Proje kapsamında ırk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelleri ele alındı. Bu ayrımcılık temelleri Avrupa Birliği Konseyi’nin Irk Eşitliği Direktifi ile İstihdamda Eşitlik Direktifi’nin içerikleri dikkate alınarak belirlendi. Proje ile proje kapsamında yer alan dört farklı temelde ayrımcılık meselesini ele alan ve bu alanda çalışmalar yapan STK’ların ve sendikaların ayrımcılıkla mücadelede oynadıkları rolün güçlendirilmesi, dolayısıyla bu temellerde ayrımcılığa uğrayan kişi gruplarının durumlarının iyileştirilmesine katkı sağlanması hedeflendi. STK temsilcileri, aktivistler, sendika temsilcileri ve avukatlar ise projenin hedef grubunu oluşturdu.

Şubat 2009’dan bu yana projenin genel amacı ve hedefleri doğrultusunda bir dizi faaliyet düzenlendi. Bunlardan ilki STK’ların ve sendikaların ayrımcılıkla mücadelede mevcut durumlarının belirlenmesini hedefleyen bir haritalama çalışması oldu.¹ Bu çalışmayı takiben İstanbul’da Kasım 2009’da STK ve sendika temsilcilerine yönelik olarak İletişim ve Ağ Kurma Semineri düzenlendi. Ocak 2010’da biri STK ve sendika temsilcilerine, bir diğeri ise avukatlara yönelik “Ayrımcılık Yasağı Eğitim Semineri: Kavramlar, Hukuksal Temeller, İzleme ve Belgeleme” başlıklı iki eğitim semineri düzenlendi. Bu seminerlerin ardından Haziran 2010’da Batman’da, Temmuz 2010’da ise Bursa’da gene STK ve sendika temsilcilerine yönelik ve önceki seminerlerle benzer içerikli eğitim seminerleri gerçekleştirildi. Bu çalışmalarla eş zamanlı

---

¹ Haritalama çalışmasına <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr> adresinden ulaşabilirsiniz.

olarak, 2010 yılının ilk altı ayında ve projede ele alınan dört farklı ayrımcılık temelinde tespit edilen ayrımcılık vakalarını kapsayan dört farklı izleme raporu hazırlandı.²

Elinizde tuttuğunuz rehber ise, projenin başlangıcından itibaren üzerinde çalıştığımız ve diğer proje faaliyetleri, özellikle de eğitim seminerleri sırasında ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda yürüttüğümüz eğitim müfredatı geliştirme çalışmasının bir parçası oldu. Bu rehber, ayrımcılık ve ayrımcılığın izlenmesi ve belgelenmesi konularına ilişkin eğitimlerde ve STK'lar ile sendikaların yürüttüğü izleme ve belgeleme faaliyetlerinde kaynak olarak kullanılmak üzere hazırlandı.

Rehberin ilk bölümünde ulusal ve uluslararası hukukta ayrımcılık yasağı ve ilgili kavramlara, ayrımcılık yasağı standartlarına ve bunların işlerlik kazanmasına yönelik oluşturulmuş farklı denetim mekanizmalarına yer verildi. İkinci bölümde ise ayrımcılık yasağına dair izleme ve belgeleme faaliyetlerinin amaçlarına, ilkelerine, kapsamına, planlanmasına ve yöntemlerine değinildi. Rehberin sonunda ise ayrımcılık yasağı ile ilgili kavramları içeren bir sözlüğe, ilgili uluslararası belgelerin listesine, ulusal ve uluslararası başvuru yollarına ilişkin bilgiye, baroların iletişim bilgilerine ve ayrımcılıkla ilgili çalışmalar yürüten uluslararası kurumların listesine yer verildi.

Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi başlıklı bu rehber kitap, kavramların ve ayrımcılığı yasaklayan uluslararası mekanizmaların daha ayrıntılı bir biçimde aktarıldığı *Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme* başlığıyla bir kitap olarak da basıldı. İki yayının tüm içeriğine İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin web sitesinden ulaşılabilir.³ Bu iki yayının, STK'ların ve sendikaların geliştireceği ve yürüteceği ayrımcılık yasağı alanındaki eğitim çalışmalarında ve gerçekleştirilecek izleme ve belgeleme faaliyetlerinde kaynak olarak kullanılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla her iki kaynak konuya ilgi duyan ve ya bu alanda halihazırda çalışan kurumlar, girişimler ve kişilerle paylaşılacaktır.

Bu yazı aracılığıyla rehberde katkı sağlayan kişilere de teşekkürlerimizi sunmak istiyoruz. Rehberin şeklinin ve içeriğinin oluşturulması ve geliştirilmesi, proje süresince, yazarlar ve proje ekibinin ortak çalışmasıyla gerçekleşti. Son aşamada bizlerle birlikte metni değerlendiren, rehberin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunan ve düzeltisini yapan Evre Kaynak'a bu çalışmada yer aldığı için teşekkür ederiz.

Rehberde yer alan illüstrasyonlar Semra Can tarafından çizildi. Kendisine yaratıcılığı, ayrımcılığa dair meseleleri ele alırken gösterdiği dikkatli ve hassas yaklaşımı, her şeyden önemlisi çizime aktarılması zor bir mesele olan ayrımcılığın bu üretim sürecinde farklı yönlerini görmemizi sağladığı için çok teşekkür ederiz.

Projeye finansal destek sağlayan Avrupa Birliği ve Global Dialogue'a, ayrıca proje süresince çalışmalarımıza sunduğu katkı ve destekten dolayı İstanbul Bilgi Üniversitesi'ne de teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

Son olarak, rehberi kaleme alan İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi üyeleri Yrd. Doç. Dr. İdil Işıl Gül'e ve Araş. Gör. Ulaş Karan'a bu çalışmada yer aldıkları ve projenin her aşamasında bilgi birikimlerini bizimle paylaşarak proje içeriğinin zenginleşmesine katkı sundukları için teşekkür ediyoruz.

Bu proje kapsamında yürütülen eğitim çalışmaları, ayrımcılık yasağı alanında uzun süredir çalışan İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin bu alandaki çalışmalarını daha çok kurum ve kişi ile paylaşabilmemizi sağladı. Merkez olarak ayrımcılık yasağı

² İzleme raporlarına <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr> adresinden ulaşabilirsiniz.

³ *Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme* başlıklı kitaba ve *Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi* 'ne <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr> adresinden ulaşabilirsiniz.

alanında çalışmayı, bilgi ve deneyimlerimizi bu konuda çalışan kurum ve kişilerle paylaşmayı ve bu yolla ayrımcılıkla mücadele yönündeki çabalara katkı sunmaya devam etmeyi hedefliyoruz. Gerçekleştirdiğimiz bu çalışmanın ayrımcılık yasağı alanında çalışan herkese, bu yolla da ayrımcılık mağdurlarının güçlendirilmesine fayda sağlaması dileğiyle...

BURCU YEŞİLADALI - GÖKÇEÇİÇEK AYATA
İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi

Ayrımcılık yasağı kavramı, büyük ölçüde II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkmış bir kavram. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de farklı kimliklere sahip çok sayıda farklı kişi grubu bulunuyor ve ayrımcılık vakaları yaşanıyor. Türkiye’de bugüne kadar fazla gündeme gelmeyen bu kavram giderek daha sık gündeme geliyor ve ayrımcılığa uğrayan kişiler ve gruplar tarafından sıklıkla dile getiriliyor. Ayrımcılık iddialarının daha sık gündeme gelmesine karşın ayrımcılığın boyutları konusunda resmi kaynaklar fazla ipucu vermiyor. Sivil toplum kuruluşları tarafından ayrımcı muamelelere yönelik çalışmalar yapılıyor olsa da yapılan çalışmalar tekil ayrımcılık vakaları üzerine yoğunlaşıyor. Oysa ayrımcılık yasağı, günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılan bir olgu olarak daha sistemli bir mücadele gerektiriyor. Ancak insan haklarının önemli bir parçası olan ayrımcılık yasağının içeriği, hukuk kuralları içinde anlamı ve yeri, ayrımcılık vakalarının tespiti, izlenmesi ve raporlanması konularında özellikle sivil toplum kuruluşları için Türkçe dilinde hazırlanmış çok fazla kaynak bulunmuyor. Bu rehber özellikle ayrımcılık yasağı ile ilgili mevcut bilgi eksikliğini bir ölçüde gidermeyi hedefliyor.

Ayrımcılıkla mücadele için devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının, mağdurların ve diğer gerçek veya tüzel kişilerin izleyebilecekleri birçok yol mevcuttur. Bu yollardan hangisinin veya hangilerinin seçilmesi gerektiği duruma ve mücadeleyi yürütenin konumuna bağlı olarak değişebilir. Ancak, ayrımcılıkla mücadeleyi amaçlayan her kim olursa olsun, öncelikle ayrımcılığın var olduğunu ortaya koyması gerekir. Ortaya konulması gereken ayrımcılık bazen tek bir vaka, bazen süregelen bir durum, bazen ise risk niteliğinde olabilir.

Ayrımcılığın var olduğunun ortaya konulması, ayrımcılıkla mücadele için tek başına yeterli değildir. Ayrıca yaygınlığının, nedenlerinin, sorumlularının, mağdurlarının, hangi alanlarda ortaya çıktığının ve bunlara benzer birçok hususun da ortaya konulması gerekir. Zira mücadele edilecek olguyu ve unsurlarını kavramaksızın ona karşı savunu yürütmek mümkün değildir.

Bu çerçevede rehberin ilk bölümünde öncelikle ayrımcılığın tanımına ve kapsamına yer verildi. Bununla birlikte dünyada ayrımcılıkla mücadele alanında oluşturulmuş olan mekaniz-

malar üzerinde duruldu. Rehberin ikinci bölümünde ayrımcılıkla mücadeleyi amaçlayan herkese ve her kuruma, ayrımcılığı tüm ayrıntısıyla ortaya koyabilmesi için gerekli araçların sunulması amaçlandı. Bu araçlar, izleme ve belgelemedir. Bölümde bu kavramların tanımları, bu araçların ayrımcılıkla mücadele için neden ve nasıl kullanılabilceğı, bu sürecin nasıl planlanabileceğı açıkladı. Rehberde son olarak ayrımcılıkla mücadele için çalışanların veya bu alanda araştırma yapanların başvuru kaynağı olarak kullanabileceğı bir dizi bilgiye yer verildi. Ayrımcılık yasağına yer veren belgeler, ayrımcılık yasağının ihlali durumunda başvurulabilecek veya bilgi ve destek alınabilecek kurumlar ve mekanizmalar ve bu rehberin kaynakçası bu bölümde yer aldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

Ulusal ve Uluslararası Hukukta Ayrımcılık Yasağı
ve İlgili Kavramlar

Ayrımcılık Yasağı ve Temel Kavramlar

EŞİTLİK İLKESİ VE AYRIMCILIK YASAĞI

Eşitlik İlkesi

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, genellikle yan yana ve çoğu kez de aynı şeyi ifade etmek üzere kullanılır. Bu ilkelerin aynı ya da farklı olduğu konusundaki görüş farklılığı, eşitliğe yüklenen anlam farklılığından kaynaklanır.

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağının aynı şeyi ifade ettiğini savunan fikre göre, ayrımcılık yapılmadığı sürece eşitlik mevcuttur. Şekli eşitlik olarak ifade edilen bu eşitlik anlayışı, herkesin, tüm verili koşullarıyla eşit olduğu varsayımından yola çıkar. Ayrımcılık yapılmadığı sürece, mevcut durumun korunmasını eşitliğin varlığı için yeterli sayar. Bunun nedeni, şekli eşitlik anlayışının ayrımcılığı münferit, istisnai bir vaka olarak görmesi, yapısal eşitsizlikleri göz ardı etmesidir. Şekli eşitlik anlayışı, var olan uygulamalarda yapısal bir değişiklik öngörmez. Bu nedenle mevcut durumu korumaya yöneliktir. Şekli eşitlik anlayışı, verili bir eşitlik varsayımından yola çıktığından, ayrımcılığın yasaklanmasını zorunlu kılmakla birlikte, eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için geçici özel önlemler öngörülmesi yükümlülüğü getirmez. Sadece, geçici özel önlemler öngörülmesine izin verir.¹

Şekli eşitlik: Herkesin, tüm verili koşullarıyla eşit olduğu varsayımından yola çıkan, eşit durumda olanların eşit muamele görmesini ve ayrımcılık yapılmadığı sürece mevcut durumun korunmasını eşitliğin varlığı için yeterli sayan eşitlik anlayışı.

¹ Uygulamada “pozitif ayrımcılık”, “olumlu ayrımcılık”, “olumlu edim”, “olumlu önlem”, “olumlu eylem” gibi farklı şekillerde kullanılan ifadeler büyük oranda benzer anlamı taşımaktadır.

Günümüzde yaygın şekilde kabul gören şekli eşitlik anlayışı, eşitliğin asgari ölçüsünü “kanun önünde eşitlik” ve “kanunların eşit koruma öngörmesi” şeklinde ifade eder. Bu yaklaşım, gerek uluslararası insan hakları belgelerinde gerekse ülkelerin iç hukuklarında egemen olan yaklaşımdır.

Şekli eşitlik anlayışı, gerçek eşitliğin sağlanması bakımından yetersizdir. Öncelikle bu anlayış, kişi ve kişi grupları arasında var olan eşitsizliklerin ortadan kaldırılması yükümlülüğünü öngörmez. İkinci olarak, farklı niteliklere sahip kişileri/kişi gruplarını, toplumun baskın gruplarının özellikleri gözetilerek konulmuş kurallara ve oluşturulmuş yapılara uymaya zorlar. Şekli eşitlik anlayışı çerçevesinde doğrudan ayrımcılığın yasaklanması yeterli olmaktadır. Örneğin, görme engelli bir kişinin yükseköğrenime kabul edilmesi, şekli eşitlik anlayışı için yeterli ve gereklidir. Oysa bu kişinin diğer öğrencilerin erişebildikleri eğitim materyallerine ulaşamaması veya bu materyalleri elde etme külfetinin tamamen görme engelli kişiye yüklenmesi halinde, eğitimde fırsat eşitliğinden bahsetmek mümkün değildir.

Statükocu olmayan bir eşitlik anlayışı farklılıkların gözetilmesini, toplumun bu farklılıklar gözetilerek yeniden yapılanmasını ve kaynakların dağılımında yeni ölçütler kullanılmasını gerektirir. Maddi eşitlik anlayışı olarak ifade edilen bu anlayışta hedef, kişi ve kişi grupları arasındaki farklılıkların göz önünde bulundurulması ve onların eşit veya aynı varsayılmasıdır. Maddi eşitlik anlayışı, “eşitlik” ile “aynılığın” bir ve aynı şey olmadığını altını çizer. Eşitliğin, farklılıkları göz ardı etmek yerine, onları gözetmekle sağlanabileceği üzerine inşa edi-

lır. Bunun sadece doğrudan ayrımcılığın önlenmesiyle mümkün olamayacağı açıktır. Eşitliği sağlamakla yükümlü devletlerin aynı zamanda ayrımcılığın dolaylı biçimlerini önlemeleri ve eşitliği sağlamak üzere başka önlemler de almaları gerekir.

Maddi eşitlik: Kişi ve kişi grupları arasındaki farklılıkları olumlu yönde göz önünde bulunduran ve onları eşit veya aynı varsaymayan eşitlik anlayışı. Bu sayede mevcut eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için geçici özel önlemler gibi önlemler gündeme gelebilmektedir.

Eşitsizliklerin ortadan kaldırılması konusunda devletlerin yükümlülüklerinden bahsederken, ikili bir ayırım yapmak zorunludur. İlk olarak, devletin ayrımcılıktan kaçınma yükümlülüğü söz konusudur. Bu yükümlülük, sözleşmelerde ve yasal metinlerde “her türlü tedbir” ile ifade edilir. İkincisi ise kaçınmanın ötesinde, özel önlemler gibi bir dizi önlem alma yükümlülüğüdür. Bu şekilde ayrımcılıktan kaçınma şeklinde negatif bir yükümlülüğün yanında pozitif yükümlülükler de söz konusudur. Pozitif yükümlülüklerin bir kısmı ayrımcılığın önlenmesine ve ortadan kaldırılmasına yönelik iken, geçici özel önlemler olarak anılan bir kısmı ise ayrımcılığın geçmişten gelen etkilerini ortadan kaldırarak eşitliği sağlamaya yöneliktir.

Ayrımcılık Yasağı

Çoğu uluslararası sözleşme, ayrımcılığı yasaklamakla birlikte tanımını yapmaz. Bunlar arasında Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesi; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesi; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'nın 2. maddesi belirtilebilir. Bu ve diğer sözleşmelerde taraf devletler, kendi ülkelerinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan herkese ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum vb. statüler bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin ilgili sözleşmelerde tanınan hakları sağlamakla ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür. Ancak ayrımcılığı yasaklayan söz konusu maddeler kendi başlarına değil, sözleşmelerde yer alan diğer haklarla birlikte gündeme gelebilir. Bu duruma istisna oluşturan bazı sözleşmeler mevcuttur. Bu sözleşmelerde ayrımcılık yasağının getirdiği koruma ilgili sözleşmenin maddeleri ile sınırlı değildir, kişilere hukuken tanınmış tüm hakları da kapsamına alır.

Sözleşmelerde düzenlendiği biçimiyle ayrımcılık yasağı, bir kişinin veya kişi grubunun karşılaştığı muamele bakımından ilgisiz ve etkisiz bir niteliğinin, muamelenin belirleyici bir unsur olarak kullanmasına karşı kişiyi ve kişi gruplarını korumayı amaçlar. Sözleşmeler hangi nitelikler bakımından farklı muamelenin ayrımcılık sayılacağını bazen sınırlı olarak bazen de sayılı olarak belirtir. Örneğin:

- Birleşmiş Milletler Şartı ırk, cinsiyet, dil veya dine;
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene;
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi kadın olmaya;
- 111 No'lu Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi ırk, renk, cinsiyet, din, siyasi görüş ve sosyal kökene;

- Avrupa Sosyal Şartı ırk, renk, cinsiyet, din, siyasi görüş, ulusal köken veya sosyal kökene dayalı ayrımcılıkla sınırlı bir ayrımcılık yasağı öngörür.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı ise, ayrımcılığın yasaklandığı nedenleri ucu açık biçimde sayar.

İnsan Hakları Komitesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinde yer alan “her bağlamda” ifadesine dayanarak ayrımcılığın madde metninde geçen ifadelerle sınırlı olmadığını, açık uçlu olduğunu belirtmiştir. Aynı maddede geçen “veya diğer statüler” ifadesi Komite önüne gelen her vakada ayrıca değerlendirilmiş ve içtihatlarla geliştirilmiştir. Örneğin; uyrukluk, engellilik, yaş, evlilik dışı doğmuş olma Sözleşme’de belirtilen ayrımcılık temelleri arasında yer almaz. Buna karşın “veya diğer statüler” ifadesinin bunları da kapsadığı yönünde Komite kararları vardır. Diğer yandan, Komite 18 No’lu Genel Yorum’unda Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 2. ve 26. maddelerinde yer alan ayrımcılık yasağının sınırlandırmaya tabi tutulabileceğini, mutlak bir hak olmadığı belirtir. Belli kişilere veya gruplara makul ve objektif ölçütlere dayanılarak farklı muamele yapılabileceğini öngörür.

İnsan Hakları Komitesi kararlarında, uygulamaların ya da düzenlemelerin iyi niyetli olması halinde bile bunların doğurdıkları sonuçların ayrımcılık oluşturabileceğine vurgu yapar. Bu durum, dolaylı ayrımcılık olarak kabul edilen ayrımcılık türünde gündeme gelir.

Yukarıda belirtilenler ışığında, kısaca şu tespitler yapılabilir:

- Aynı durumdakilere farklı muamele ayrımcılık yasağının ihlali niteliğindedir,
- Farklı durumdakilere aynı muamele ayrımcılık yasağının ihlali niteliğindedir ve eşitsizlik yaratma, eşitsizlikleri pekiştirme ve eşitsizlikleri artırma potansiyeline sahiptir,
- Farklı durumdakilere yapılan farklı muamele, muamelenin nitelik ve ölçüsüne göre eşitsizlikleri artırabilir, eşitsizlikleri muhafaza edebilir ya da eşitsizlikleri ortadan kaldırabilir.

Bunlar arasında sadece, farklı durumdakiler arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik farklı muamele, ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirilemez. Bunun dışındaki tüm hallerin, mevcut ayrımcılık yasağı hükümleri kapsamında değerlendirilmesi mümkündür ve gereklidir.

AYRIMCILIK YASAĞI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Doğrudan Ayrımcılık

Doğrudan ayrımcılık: Bir kişi veya grubun, ayrımcılığın yasaklandığı nedenlerden (dil, etnik köken, cinsel yönelim, engellilik vs.) birine dayalı olarak insan hak ve özgürlüklerinden, aynı veya benzer konumda olduğu diğer kişilerle eşit bir şekilde yararlanmasını ve bunları kullanmasını engelleme ya da zorlaştırma niyet veya etkisine sahip her türlü fark, dışlama, sınırlama ya da tercih.

Doğrudan ayrımcılık, içerisinde farklı unsurları barındırır:

- İlk olarak, farklı bir muamelenin tespit edilmesi gerekmektedir. Ayrımcılık aynı veya benzer konumda olan kişiler arasında olabileceği için kişilerin konumları karşılaştırılmalıdır.
- İkinci olarak, kişilerin aynı veya benzer bir konumda oldukları ortaya konulduktan sonra yapılan farklı muameleyi meşru kılan bir amacın olup olmadığı değerlendirilmelidir.

Amacın meşru olması için nesnel ve makul olması ve varılmak istenen amaç ile kullanılan araç arasında orantısallık olması gerekir. Doğrudan ayrımcılığa tipik örnekler olarak, geçmişte ABD’de siyah bireylerin üniversitelere öğrenci olarak kabul edilmemesi ya da günümüzde bir restoranda Çingene/Roman bireylere² servis yapılmaması sayılabilir.

Dolaylı Ayrımcılık

Dolaylı ayrımcılığın üç unsuru vardır:

- Ortada görünüşte tarafsız bir uygulama, tedbir ya da kuralın bulunması,
- Bu tarafsız uygulama, tedbir ya da kuralın olumsuz sonuçlar doğurması veya böyle bir ihtimal yaratması,
- Bu tarafsız uygulama, tedbir ya da kuralı meşru kılacak bir nedenin bulunup bulunmadığı.

Dolaylı ayrımcılık: Herkes için aynı şekilde geçerli ve görünüşte tarafsız olan, ancak bazı kişi ve gruplar üzerinde diğerlerinden farklı olarak veya diğer gruplardan daha fazla olumsuz etkiler yaratan yasal düzenleme, uygulama ve tedbirler.

Doğrudan ayrımcılıkla, dolaylı ayrımcılık arasındaki en temel fark, birincisi farklı muameleyi yasaklarken, ikincisinin ayrımcı etkileri olan aynı muameleyi yasaklar. Dolaylı ayrımcılığa örnek olarak, boyu 175 cm.nin altında olan kişilerin polislik mesleğine alınmaması belirtilebilir. Burada görünüşte bir ayrımcılık yoktur, ancak kadınlar ve bazı etnik gruplar değerlendirildiğinde söz konusu kuralın dolaylı bir ayrımcılık yaratabileceği ortadadır.

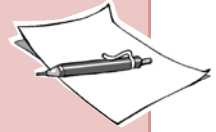
Dolayısıyla Ayrımcılık

Bazı ayrımcı muamelelerde doğrudan ayrımcılık söz konusudur. Ancak burada kişi kendisi ile ilgili değil, yakın ilişkide olduğu bir başka kişinin bir özelliği nedeniyle ayrımcılığa uğramaktadır. Bu duruma beyaz bir bireyin, siyah biri ile evli olmaktan kaynaklı olarak, çalıştığı işyerinde ayrımcılığa uğraması örnek olarak verilebilir. Burada doğrudan ve ırk temelinde ayrımcı bir muamele söz konusudur. Ancak, ayrımcılığa uğrayan kişinin değil, onunla bağlantılı bir başka kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılık gerçekleşmektedir.

Dolayısıyla ayrımcılık: Bir kişinin, kendisiyle bağlantılı bir başka kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılığa uğraması.

2 “Çingene” veya “Roman” kavramlarının her ikisinin birden kullanılmasının nedeni, Türkiye’de yaşayan ve bu etnik gruba mensup olan kişilerin bu kavramların birini veya diğerini tercih etmeleri ve kullanmaları, ayrıca kimi zaman kullanımları kavram dışında kalan diğer kavrama olumsuzluk atfetmeleridir.

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararı: S. Coleman v. Attridge Law ve Steve Law

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın bu kararı, kendisi engelli olmayan ancak engelli bir oğlu olan bir çalışan ile ilgilidir. Davacının çocuğuna bakabilmek için daha esnek çalışma saatleri talep etmesine karşılık, taciz edilmesi ve işten ayrılmaya zorlanması söz konusudur. Bu durum karşısında Divan, ayrımcılığa karşı öngörülen hukuki düzenlemelerin amaç ve etkililiği bakımından o kişi ile bağlantılı bir başka kişinin ayrımcılığa uğraması durumlarında da uygulanabilir olduğunu, aksinin hukuki düzenlemeleri zayıflatacağını belirtmiştir.

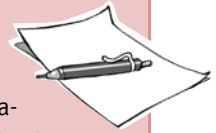
Taciz

Günümüzde taciz, ayrımcılığın özel bir türü olarak kabul edilir. Tacizin ayrımcılığın özel bir biçimi olarak yasaklanmasıyla korunmak istenen menfaat sadece hak ve özgürlüklerden yararlanılmasının sağlanması değil, bu yararlanmanın insan onuruna yaraşır bir ortamda gerçekleşmesidir. Amaç taciz etmek olmasa dahi bir davranış sonuç itibarıyla onur kırıcı bir etki doğuruyorsa taciz olarak değerlendirilir. Uluslararası sözleşmelerde taciz ile ilgili açık bir düzenleme yoktur. AB hukukunda ise Irk Eşitliği Direktifi³ ve İstihdamda Eşitlik Direktifi⁴ tacize ilişkin düzenlemeler içerir.

Taciz: Irk veya etnik köken, din veya inanç, yaş, engellilik ve cinsel yönelim gibi nedenlerden herhangi birisiyle ilgili olarak bir kişinin onurunu zedelemek ve gözdağı veren, düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü ya da saldırgan bir ortam yaratmak amacı veya etkisiyle o kişi için istenmeyen bir fiil gerçekleştirilmesi.

Uluslararası sözleşmeler konuya ilişkin açık bir düzenleme içermese de, bu durum devletlerin tacizi yasaklama yükümlülüğü olmadığı şeklinde yorumlanamaz. Her şeyden önce, devletlerin kişilerin maddi ve manevi varlığına yönelik her türlü tecavüzü önleme yükümlülükleri vardır.

İnsan Hakları Komitesi Kararı: Stephen Hagan v. Avustralya

Bu başvuru Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme kapsamında kurulan Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne yapılmıştır. Başvuru, bir spor sahasının girişinde yazılı olan "Nigger" (İngilizcede siyah bireyleri aşağılamak amacıyla kullanılan bir kelime) sözcüğüne ilişkindir. Her ne kadar bu sözcük takma adı "Nigger" olan bir kişinin anısına yazılmışsa da başvuru, bunun siyah bireyleri nitelemek için kullanılacak en saldırgan ve aşağılayıcı sözcük olduğu iddiasıyla Komite'ye başvurmuştur. Komite Taraf Devlete söz konusu yazının kaldırılması için gerekli tedbirleri almasını tavsiye etmiştir.

³ Irk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 29 Haziran 2000 tarihli ve 2000/43/EC sayılı Konsey Direktifi.

⁴ İstihdam ve Meslekte Eşit Muamele Dair Genel Çerçeve Oluşturan 27 Kasım 2000 tarihli ve 2000/78/EC sayılı Konsey Direktifi.

Makul Uyumlaştırma

Makul uyumlaştırma: Engelli kişiler açısından, işveren veya herhangi bir kişi ya da kuruluşun, bir hükmün, ölçütün veya uygulamanın beraberinde getirdiği dezavantajları ortadan kaldırmak için uygun tedbirleri alması.

Makul uyumlaştırmaya tekerlekli sandalyeli kişilerin işyerlerine erişimi için düzenlemelerin yapılması, çalışma saatlerinin ayarlanması, ofiste kullanılan araçların onların kullanabileceği şekilde ayarlanması, görevlerin çalışanlar arasında tekrar dağıtılması gibi örnekler verilebilir.

Makul uyumlaştırmanın reddi, belli koşulların bir araya gelmesiyle ayrımcılık oluşturur. Bu koşullar sırasıyla şöyledir:

- Uyumlaştırmayı sağlama yükümlülüğü altında olan tarafın, buna ihtiyacı olan kişinin durumu hakkında bilgilendirilmiş olması,
- Uyumlaştırmanın makul, başka bir deyişle yürütülecek faaliyetle ilişkili olması ve uyumlaştırma yükümlülüğü altında olan taraf bakımından aşırı bir yük getirmemesi,
- Uyumlaştırmanın üçüncü kişiler açısından faaliyetlerin gerçekleştirilmesini önemli ölçüde güçleştirmemesi,
- Uyumlaştırmanın makul olması için uyumlaştırmanın imkânsız olmaması.

Makul uyumlaştırmanın reddedilmesinin ayrımcılık olarak tanımlanması ilk kez, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile ilgili olarak yayımlanan 5 No'lu Genel Yorum ile gerçekleşmiştir. AB İstihdamda Eşitlik Direktifi'nde de makul uyumlaştırma düzenlenmiştir. Makul uyumlaştırmanın reddinin ayrımcılık teşkil edeceğini ifade eden bir diğer uluslararası belge, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'dir. Kavram,

Sözleşme'nin resmi Türkçe çevirisinde "makul düzenleme" olarak ifade edilmiştir. Sözleşme'nin 2. maddesine göre, " 'Makul düzenleme', engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri ifade eder."

Çoklu Temelde Ayrımcılık

Çoklu temelde ayrımcılık, “çoklu ayrımcılık” veya “kesişen ayrımcılık” olarak da anılır.

Çoklu temelde ayrımcılık (çoklu ayrımcılık): Bir kişinin birden çok temelde ayrımcılığa uğraması durumu.

Çoklu temelde ayrımcılık bir kişinin farklı alanlarda farklı temelde ayrımcılığa uğraması ile gerçekleşebileceği gibi, bir kişinin tek bir olayda birden fazla temelde ayrımcılığa uğraması şeklinde de gerçekleşebilir. Örneğin bir kişi hem de kadın olduğu gerekçesiyle işe alınmıyorsa çoklu temelde ayrımcılık söz konusudur.

İstisnalar

Ayrımcılık yasağı ile ilgili olarak belli şartlar altında kişiler arasında farklı muameleye izin verilebilir. İstihdamda Eşitlik Direktifi'nin 4. maddesinde din veya inanç, yaş, engellilik ve cinsel yönelim temellerinden biriyle ilgili bir özelliğe dayalı farklı bir muamelenin var olabileceği belirtilir. Farklı muamele, aşağıdaki şartlar altında ayrımcılık oluşturmaz:

- Söz konusu özellik söz konusu işe ilişkin faaliyetlerin ya da bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği bağlamın niteliği sebebiyle gerçek ve belirleyici bir mesleki şartsa ve
- GÜdülen amaç meşru ve aranan şart orantılı ise.

Örneğin Nelson Mandela ile ilgili çekilecek bir filmde o rol için sadece siyah bireylerin başvurabileceğine dair bir ilan verilebilir. Veya bir camide görev yapmak üzere işe alınacak kişinin başka bir dine mensup olması nedeniyle tercih edilmemesi, bu düzenleme bağlamında ayrımcılık olarak nitelendirilemez. Ancak burada izin verilen farklı muamele, mesleğin veya işin gerektirdiği niteliklerden başka bir neden üzerine inşa edilemez. Bu nedenle örneğin yukarıda belirtilen Nelson Mandela ile ilgili çekilecek film örneğinde aranan kişinin eşcinsel olmaması gerektiğine dair bir ilan verilmiş olması ayrımcılık oluşturacaktır.

Yaş da istisnaya izin verilen niteliklerden biridir. Bu konuya örnek olarak, zorunlu emeklilik yaşı düzenlemesi verilebilir. Zira belli bir yaştan üzerinde olanların, çalışma olanakları bakımından, daha genç olanlara kıyasla daha dezavantajlı muamele görmesi, ilke olarak ayrımcılık teşkil eder. Ancak, bu tür bir farklı muamele işsizliğin azaltılması vb. nedenlere dayanıyorsa yaş temelli ayrımcılık olarak değerlendirilmez.

Özel önlemler de istisnalar kapsamında değerlendirilir. Özellikle kadın ve erkeğe eşit muamele ilkesi gereğince öngörülen geçici özel önlemler, farklı muamele yasağının ihlali olarak değerlendirilmez. Tüm bu izin verilen istisnalar sayılıdır ve ancak belirtilen çerçevede uygulanması mümkündür.

AYRIMCILIK YASAĞININ ETKİLİ HALE GETİRİLMESİNE İLİŞKİN DESTEKLEYİCİ HUKUKİ ARAÇLAR

Mağdurlaştırmanın Yasaklanması

Ayrımcılık yasağı söz konusu olduğunda, mağdurlaştırmanın da yasaklanması gerekir. AB hukukunda Irk Eşitliği Direktifi ve İstihdamda Eşitlik Direktifi mağdurlaştırmaya ilişkin düzenlemeler içerir.

Mağdurlaştırma: Bir kişinin ayrımcılığa uğradığı gerekçesiyle yaptığı şikâyet sonucunda kötü davranışla karşılaşması veya farklı muamele görmesi ya da bir kişinin ayrımcılığa uğradığı gerekçesiyle bir şikâyette bulunan kişiyi desteklemesi sonucunda benzer muamelelerle karşılaşması.

Taciz veya eşit muamele ilkesinin ihlalini oluşturan bir durumdan dolayı işvereni şikâyet eden bir çalışanın işten çıkarılması veya terfisinin engellenmesi, mağdurlaştırmaya örnektir. Sadece ayrımcılığa uğrayan kişinin değil, ayrımcılık yapıldığına dair yapılan şikâyet ile ilgili olarak (kendisi mağdur olmasa bile) delil sağlayan, tanıklık yapan vs. kişilerin de mağdurlaştırmadan korunması yükümlülüğü söz konusudur.

İspat Yükünün Yer Değiştirmesi

Hukuk yargılamalarında ispat yükü ile ilgili temel kural, iddia edenin iddiasını ispat etmesi yönündedir. Ancak ispat yükü ile ilgili bu genel kural, ayrımcılık yasağı söz konusu olduğunda değişim geçirmiş ve yer değiştirmiştir. İspat yükünün yer değiştirmesinde hedeflenen amaç, ayrımcılığa uğradığını düşünen kişiler için ispat eşliğinin düşürülmesi ve bir yargı organı önünde haklarını aramalarının teşvik edilmesidir.

İspat yükünün yer değiştirmesi: Hukuk yargılamalarında ispat yükü ile ilgili olarak iddia edenin iddiasını ispatlaması kuralının tersine, ayrımcılık yasağı söz konusu olduğunda, farklı muamele gördüğünü ve ayrımcılığa uğradığını iddia eden kişinin bu iddiasını görünüşte ortaya koyacak delilleri sunması sonucunda, ispat yükünün ayrımcı muameleyi gerçekleştirdiği iddia edilen kişiye geçmesi durumu.

İspat yükünün yer değiştirdiği durumlarda, ayrımcılığa uğradığını iddia eden kişinin, ayrımcılıkla ilgili iddialarını görünüşte ortaya koyabilecek delilleri sunması yeterlidir. Bu durumda ispat yükü yer değiştirecek ve ayrımcı muameleyi gerçekleştirdiği iddia edilen kişi, söz konusu muamelenin ayrımcılık oluşturmadığını ortaya koymak durumunda kalacaktır.

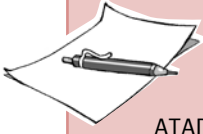
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı: D.H. ve Diğerleri v. Çek Cumhuriyeti

Davada, Çingene/Roman asıllı Çek Cumhuriyeti vatandaşı 18 çocuğun öğrenme güçlükleri olduğu gerekçesiyle psikolojik bir teste tabi tutularak “özel okul” olarak anılan okullarda eğitim görmeye zorlanmaları söz konusudur. Bu okullarda, diğer okullara göre oldukça geri bir müfredat okutulmaktadır. Mahkeme, genel bir politikanın veya önlemin, özellikle belli bir grup üzerinde orantısız olarak olumsuz sonuçlar doğurması durumunda, dolaylı ayrımcılığın ortaya çıkacağını belirtmiştir. Ayrıca bu durumda ispat yükünün yer değiştirdiğini, bu nedenle farklı muamelenin nesnel ve makul olduğunun Taraf Devlet tarafından ortaya konması gerektiğini ifade etmiştir. Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek 1 No’lu Protokol’ün “eğitim hakkı”na yer veren 2. maddesinin ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 14. maddesinde yer alan “ayrımcılık yasağı”nın ihlal edildiği yönünde karar vermiştir.

AB Konseyi’nin Cinsiyet Temelli Ayrımcılık Vakalarında İspat Yüküne Dair 1997 tarihli Direktifi ile cinsiyet temelli ayrımcılık vakalarında ispat yükünün yer değiştirmesini sağlama yükümlülüğü getirilmiştir. Bu düzenleme daha sonra Irk Eşitliği ve İstihdamda Eşitlik Direktiflerinde de yer almıştır. Ancak ispat yükünün yer değiştirmesi ile ilgili olarak getirilen bu düzenlemeler sadece özel hukuk uyuşmazlıkları için geçerlidir. Başka bir deyişle ceza hukuku söz konusu olduğunda bu kural sanık hakları çerçevesinde geçerli olmayacaktır. Zira ceza yargılaması hukukunun en temel ilkelerinden biri “masumiyet karinesi”dir. Bu karineye göre, “herkes aksi ispatlanana kadar masumdur”. Bu nedenle ceza yargılaması söz konusu olduğunda, ispat yükünün ters çevrilmesi ve kişinin ayrımcılık suçunu işlemediğini kanıtlanmasının talep edilmesi söz konusu değildir.

Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) kararlarında, ispat yükünün yer değiştirebilmesi için aranan şartlara bazı örnekler:

Bilka Kaufhaus GmbH v. Karin Weber von Hartz

ATAD bu kararında, ispat yükünün yer değiştirebilmesi için korunmak istenen gruba mensup çok yüksek sayıda kişinin varlığının ortaya konulması gerektiğini belirtmiştir.

***Regina v. Secretary of State for Employment,
ex parte Nicole Seymour-Smith ve Laura Perez***

ATAD bu kararında, cinsiyet temelli ayrımcılık bağlamında ispat yükünün yer değiştirebilmesi için işten çıkarılma ile ilgili bir dizi ölçüt ortaya koymuştur. Bu ölçütlere göre, işten çıkarılma bir dizi koşula bağlanıyorsa ve bu koşullardan kadınlar yüksek oranda etkilenecek işten çıkarılıyorsa, görünüşte dolaylı ayrımcılığın oluşacağını belirtmiştir.

Geçici Özel Önlemler

Ayrımcılığın yasaklanması, toplum içerisinde herkese fırsat eşitliğinin sağlanması açısından, tek başına yeterli bir çözüm olmaktan uzaktır. Bir kişi ırk veya etnik kökeni, yaşı veya cinsiyeti gibi özelliklerinden ötürü farklı muamele ile karşılaştığında, bu kişinin bu özelliklerinden kaynaklanan dezavantajlarının ortadan kaldırılmasına yönelik geçici özel önlemler alınması gerekir. Örneğin, bazı etnik gruplara mensup kişilerin eğitim eksikliklerinden kaynaklı olarak iş bulma sorunu yaşamaları karşısında, bu kişilere özel eğitim verilerek bu dezavantajları giderilmeye çalışılır.

Geçici özel önlem: Ayrımcılığı ortadan kaldırma, fırsat eşitliğini sağlama ve toplumsal hayata tam katılım kapsamında toplumda korunması gereken dezavantajlı gruplara tanınan imtiyaz.

Uluslararası sözleşmeler ve AB direktifleri bu anlamda geçici özel önlemlere izin vermekte ve bu çerçevedeki farklı uygulamaları eşit muamele ilkesinin bir ihlali olarak değerlendirmemektedir.

Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, yayımlanmış olduğu 32 No'lu Genel Yorum'da dezavantajlı grupların insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanmalarının sağlanması amacıyla, geçici özel önlemlerin kabul edilebileceğini belirtir. Bu önlemler yasaları, politikaları ve uygulamaları içerebilir. Komite, ortadan kaldırılması amaçlanan eşitsizliği giderdiğinde, geçici özel önlemlerin uygulamadan kaldırılması gerektiğini ifade eder.

Yaptırımlar

Diğer tüm insan haklarında olduğu gibi ayrımcılık yasağı ile ilgili olarak da çeşitli yaptırımların öngörülmesi zorunludur. Ancak burada kullanılan yaptırım kelimesi sadece ceza hukuku anlamında bir yaptırım değildir. Daha geniş kapsamlıdır ve mağdurların uğradıkları zararların giderilmesini de içermektedir. Ayrımcılık hukukunda tek başına cezai yaptırım öngörülmesi yeterli değildir. Zira masumiyet karinesinin varlığı nedeniyle ceza hukuku bakımından ispat yükünün yer değiştirmesi mümkün olmadığından, suç niteliğindeki ayrımcı fiillerin ispatlanması son derece güçtür.

Yaptırım: Hukuk kurallarına uyulmasını güvence altına almak amacıyla, bir hukuk kuralına uyulmadığı durumda ceza, tazminat vs. öngörülen sonuçlar. Ayrımcılık yasağının ihlali halinde öngörülecek yaptırımların etkili, caydırıcı ve orantılı olması gerekmektedir.

Yaptırımın, her somut olay bağlamında ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Örneğin, ayrımcı muamele sonucu işten atılan bir kişinin başvurusu üzerine öngörülecek yaptırımda işe iade ve/veya tazminat gündeme gelecektir.

Ayrımcılık Yasağının Uluslararası Hukuktaki Kaynakları ve Denetim Usulleri

ULUSLARARASI KAYNAKLAR

İnsan haklarının ve özellikle ayrımcılık yasağının yürürlükteki hukukun bir parçası olması sürecinde uluslararası sözleşmelerin etkisi büyüktür. Bunun altında yatan sebeplerden biri,

uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan ahde vefa (*pacta sunt servanda*) ilkesidir. Bu ilke gereği, uluslararası hukukun öznesi olan devletler, tarafı oldukları sözleşmelere uygun hareket etme taahhüdünde bulunur. Bu çerçevede, uluslararası sözleşmeler, taraf olan devletlere öncelikle sözleşme hükümlerine uygun bazı düzenlemeler yapma yükümlülüğü getirir. Bir uluslararası sözleşmeyi onaylamış bir devletin yasama organı, sözleşmeye aykırı yasaları kaldırma veya andlaşmaya uygun yasaları kabul etme yükümlülüğü altındadır.

İnsan hakları alanında çok sayıda uluslararası sözleşme ve tavsiye niteliğinde karar mevcuttur. İnsan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda, bu ihlalin gerçekleştiği ülkedeki yetkililer uluslararası düzeyde kınanır, gerekli önlemleri alma yönünde uyarılır, yetkililere baskı yapılır. Aşağıda öncelikle uluslararası hukukun kaynakları üzerinde kısaca durulacaktır.

Bu rehberde, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler üzerinde durulmaktadır. Ayrımcılık yasağı ile ilgili hükümler içeren sözleşmeler içinde, Türkiye'nin henüz taraf olmadığı bazı sözleşmeler şunlardır: Bilişim Suçları Sözleşmesi, bu Sözleşme'ye ek Bilgisayar Sistemleri Yoluyla Gerçekleştirilmiş Irkçı ve Yabancı Düşmanlığı İçeren Eylemlerin Suç Sayılmasıyla İlgili Siber Suçlara Dair Sözleşme'ye Ek Protokol, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşme.

Uluslararası Sözleşmeler ve Şartlar

Uluslararası hukukun kaynakları arasında başta uluslararası sözleşmeler yer alır. Andlaşma, sözleşme, misak vs. isimlerle ifade edilen bu belgeler devletler açısından hukuken bağlayıcıdır. Sözleşmelere ek olarak getirilen ihtiyari protokoller de hukuksal açıdan bağlayıcıdır.

1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yayımlanması, insan hakları alanında ülkelerin iç hukuklarını oldukça etkilemiştir. Beyanname'nin ardından ortaya çıkan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (İkiz Sözleşmeler) insan hakları hukukunun ana kaynakları olarak kabul edilir. Bu süreçte bölgesel nitelikte de çok sayıda uluslararası sözleşme ve belge ortaya çıkmıştır.

Bildirgeler ve Tavsiye Kararları

Hükümetlerarası kuruluşların organları tarafından yayımlanan bildirgeler ve tavsiyeler de uluslararası insan hakları hukukunun kaynakları arasında yer alır. Bunların başında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gelir. Bunun dışında “temel ilkeler”, “rehber kurallar” gibi farklı isimler altında yayımlanmış çok sayıda belge mevcuttur. Sözleşme biçiminde ortaya çıkmayan belgelerin hukuken bağlayıcılığı tartışma konusudur. Ancak bildirge ya da tavsiye kararı şeklinde ortaya çıkan belgeler, sonraki dönemde ortaya çıkan sözleşme niteliğindeki belgelere ışık tutmaktadır.

Hükümetlerarası Örgütlerin Kararları

Hükümetlerarası örgütler doğrudan veya dolaylı olarak insan hakları konulu bir dizi karar almaktadır. Bu kararlar insan hakları standartlarının oluşumuna ve güçlenmesine katkıda bulunur. Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü, Avrupa Konseyi gibi örgütler her yıl çok sayıda karar alır. Bu şekilde ortaya çıkan kurallar genellikle siyasi nitelikte olup devletlerin insan hakları konusunda yükümlülüklerini ortaya koyar. İnsan hakları ile ilgili bazı uluslararası belgeler ise, yükümlülükler bakımından hükümetlerden ziyade doğrudan kurumlar ya da bireyler yönünden düzenleme yapar.

Yargı Organlarının ve Yargısal Nitelikte Sayılabilecek Organların Kararları

Uluslararası sözleşmelerin uygulamasını denetlemek için çok sayıda denetim mekanizması oluşturulmuştur. Birleşmiş Milletler (BM) sisteminde oluşturulan denetim mekanizmaları sonucu ortaya çıkan kararlarla uluslararası standartlar oluşur. Bu kararlar, bağlayıcılıkları tartışılır olsa da, uluslararası insan hakları hukukuna, özellikle sözleşmelerin nasıl yorumlanması ve uygulanması gerektiğine işaret etmek suretiyle katkıda bulunur. Yine BM sisteminde ortaya çıkan “Genel Yorumlar” ve Avrupa Sosyal Şartı kapsamında ortaya çıkan “Sonuçlar” bu anlamda oldukça önemlidir. Özellikle genel yorumlar ile sözleşme metinleri güncelleştirilebilmekte ve hatta güncel yorumlarla hakların kapsamı genişleyebilmektedir.

Yukarıda kısaca açıklanan ve yargısal nitelikte olmayan denetim mekanizmaları yanında, Avrupa’da ve Amerika’da ilk kuşak hakların denetimi açısından yargı organları da oluşturulmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bu şekilde ortaya çıkmış dünyadaki en etkili denetim mekanizmasıdır.

ULUSLARARASI DENETİM USULLERİ

İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla kabul edilmiş uluslararası sözleşmeler aracılığıyla, birçok bölgesel ve küresel insan hakları koruma mekanizması oluşmuştur. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere Avrupa Konseyi, Amerikan Devletler Örgütü ve Afrika Birliği gibi hükümetlerarası örgütler kendi yapıları içerisinde bazı denetim ve koruma mekanizmaları oluşturmuştur. Bu rehberde, Türkiye’nin imzaladığı ve taraf olduğu uluslararası sözleşmeler bakımın-

dan Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü, Avrupa Konseyi ve uzun süredir uyum çalışmalarının yürütüldüğü ve ayrımcılık yasağının da bu uyum çalışmalarının bir parçası olduğu AB tarafından getirilen standartlara ve oluşturulan koruma mekanizmalarına değinilecektir.

Raporlara Dayalı Denetim

Uluslararası sözleşmelerde öngörülen temel denetim yollarının başında raporlara dayalı denetim gelir. Bazı sözleşmeler bakımından, her taraf devlet, sözleşme hükümlerini hayata geçirmek için aldığı yasal, yargısal, idari ve diğer tedbirleri ve kaydedilen gelişmeleri içeren bir rapor, o sözleşme tarafından oluşturulan denetim organına sunmak zorundadır. Bu raporlar “başlangıç raporu”, “dönemsel rapor”, “ek rapor” vb. isimler taşımaktadır.

Sözleşmeler tarafından oluşturulan denetim organları taraf devletlerce sunulan bu raporları inceler, taraf devlet temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarının (STK) katılımları veya gönderdikleri bilgiler ışığında bir değerlendirme yapar. Bu değerlendirme sonucunda, o devletin sözleşmede yer alan hakları ne derece hayata geçirdiğini, eksiklikleri ve tavsiyeleri içeren bir karar alır.

STK'ların uluslararası sözleşmeler gereğince devletlerin sundukları raporlara paralel olarak hazırladıkları ve gölge rapor olarak adlandırılan raporlar, komiteler için önemli bir bilgi kaynağı oluşturur.

Bireysel veya Toplu Şikâyetlere Dayalı Denetim

Uluslararası sözleşmelerde kabul edilen bir diğer denetim usulü ise bireysel veya toplu şikâyetlere dayalı denetimdir. Sözleşmelerce kurulan denetim organları bu başvuruları incelemekle yetkilidir. Bazı sözleşmelerde başvuru gerçek veya tüzel kişilerce bireysel olarak yapılabilirken bazı sözleşmelerde sendikalar ya da STK'lar toplu şikâyet başvurusunda bulunabilir.

Bu yola başvurmada bazı usuli şartlar aranmaktadır. Bunlar şöyledir:

- Başvurunun, başvuruçunun kim olduğu belli olacak şekilde yazılı olarak yapılması,
- Tüm etkili iç hukuk yollarının tüketilmiş olması,
- Başvuru için belli bir süre öngörülmüşse o süre içinde başvuru yapılmış olması,
- Başvurunun o sözleşmede yer alan haklardan biri veya birkaçının ihlali ile ilgili olması,
- Aynı konuda başka bir uluslararası denetim mekanizmasına başvuru yapılmamış olması,
- Başvuru hakkının kötüye kullanılmaması,
- Sözleşmede yer alan hakların ihlalinin taraf devlet sözleşmeye taraf olduktan sonraki bir tarihte gerçekleşmiş olması,
- Aleyhine başvuru yapılan devletin o sözleşmeye taraf olması,
- Taraf devletin ihlal edildiği iddia edilen hak ile ilgili çekincesinin olmaması.

Bireysel ve toplu şikâyet başvurularında öncelikle başvuruların kabul edilebilir olup olmadıkları incelenir. Başvuru kabul edilebilir bulunursa olayın esasına girilerek başvuru incelenir. Başvuru ile ilgili olarak taraflardan bilgi alınır ve başvuru hakkında karar verilir. Kabul edilebilirliğe ve esasa ilişkin kararlar, kararı alan organ tarafından kamuoyuna açıklanır. Denetimi yapan organ bir komite ise kararları hukuken bağlayıcı olmamakla birlikte etkilidir. Kararı veren organ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi bir mahkeme ise kararlar hukuken bağlayıcıdır ve taraf devletler kararı yerine getirmekle yükümlüdür. Bireysel veya toplu şikâyet başvurusu en etkili denetim yoludur.

Soruşturmaya Dayalı Denetim

Bireysel veya toplu şikâyet başvurusundan farklı olarak, soruşturmaya dayalı denetim yöntemi kişiler tarafından harekete geçirilmez. Soruşturma, bir taraf devletin sözleşmedeki hakları ciddi ve sistematik bir şekilde ihlal ettiği yönünde güvenilir bilgi alındığı durumlarda başlatılabilir. Ancak, bir devlet aleyhinde soruşturma yapılabilmesi, o devletin soruşturma usulünü kabul etmiş olmasına bağlıdır. Denetim organları, tüm bulgular incelendikten sonra tespit edilen ihlaller ile bu ihlallerin giderilmesine yönelik görüş ve tavsiyelerini taraf devlete iletir.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER VE AYRIMCILIK YASAĞI

II. Dünya Savaşı sonrası insan hakları açısından atılım yılları olmuş ve giderek insan haklarının uluslararası alanda korunması fikri benimsenmiştir. Birleşmiş Milletler Şartı, BM'nin kuruluş sürecinde 26 Haziran 1945 tarihinde kabul edilmiştir. BM Şartı, içerdiği hükümlerde ayrımcılık yasağına da yer vermiştir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya barışını güvenceye almak üzere kurulan BM'nin kabul ettiği Beyanname, insan hakları ile ilgili ilk uluslararası belgedir. Beyanname'de de ayrımcılık yasağı düzenlenmiştir.

Birleşmiş Milletler çerçevesinde kabul edilen insan hakları sözleşmeleri ile öngörülen insan hakları yükümlülüklerinin hayata geçirilmesini izlemek amacıyla çok sayıda komite oluşturulmuştur. Bu komiteler, kuruluşlarını düzenleyen uluslararası sözleşmenin adı ile anılmaktadır. Bu denetim organları yukarıda belirtilen denetim usullerinin bir veya birkaçını birlikte yerine getirerek işlevlerini gerçekleştirmeye çalışır. Komitelerin vermiş olduğu kararlar mahkeme kararları ile aynı nitelikte değildir ve yargısal benzeri kararlar olarak değerlendirilir.

Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler tarafından İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden sonra kabul edilen temel insan hakları sözleşmelerinin ilkidir. Özel olarak ırk ayrımcılığına yönelik bir sözleşmedir. Sözleşme'nin 1. maddesinde ırk ayrımcılığı "siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacıyla ya da etkisine yönelik ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih" olarak tanımlanır. Sözleşme'nin 3. maddesinde ırksal ayrımcılık ve Apartheid politikaları, 4. maddesinde ırkçı propaganda ve faaliyetler yasaklanır. 5. maddede oldukça kapsamlı şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel haklar düzenlenir. Sözleşme'nin 6. maddesi ise etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkına yer verir.

Sözleşme, Türkiye tarafından 1972 yılında imzalanmış ve 2002 yılında iki beyan ve bir çekince ile onaylanmıştır. 22. maddeye konan çekince, Türkiye'nin taraf olduğu ihtilafların, Uluslararası Adalet Divanı'na sadece kendi rızası ile götürülebilmesi sonucunu doğurur. Sözleşme kapsamında bireysel başvuruda bulunulabilmesi için taraf devletlerin Sözleşme'nin 14. maddesi kapsamında bir beyanda bulunmuş olması gerekir. Türkiye, bu şekilde bir beyanda bulunmamıştır ve bu sebeple Türkiye'den Komite'ye bireysel başvuru yolu kapalıdır.

Sözleşme'nin uygulanmasının denetimine dair bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Denetim Mekanizması	İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi
Yetkileri	Genel yorum yayımlama, bireysel başvuruları ve devlet başvurularını kabul etme, ülke raporlarına ilişkin sonuç gözlemleri yayımlama.
Türkiye'nin durumu	Türkiye, Komite'nin bireysel başvuruları inceleme yetkisini tanımamıştır. Sözleşme kapsamında ilk raporunu 2007 yılında sunmuştur. Rapor 2009 yılı Mart ayında Komite tarafından değerlendirilmiş, olumlu olarak değerlendirilen konular yanında, önemli eksiklikler de tespit edilmiştir.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme birinci kuşak hakları düzenler. Sözleşme'nin 2. maddesi ayrımcılığı Sözleşme'de korunan haklarla sınırlı olarak yasaklar. Sözleşme'de koruma altına alınmamış olsa dahi, ulusal mevzuatın düzenlediği her hak bakımından ayrımcılık, 26. madde kapsamında yasaklanır. Sözleşme'nin 3. maddesi kadın ve erkeğin medeni ve siyasi haklar açısından eşitliğini ifade ederken, 4. madde hakların sınırlandırıldığı durumlara ilişkin ayrımcılık yasağını, 23. madde evlilik kapsamında eşler arasında eşitliği, 24. madde çocuklara ilişkin ayrımcılık yasağını, 25. madde seçme ve seçilme hakkında eşitliği, 27. madde azınlık hakları kapsamında din, dil ve kültürel haklarda eşitliği ortaya koyar.

Sözleşme'ye ek olarak bugüne kadar iki ihtiyari protokol kabul edilmiştir. Bu protokoller, İnsan Hakları Komitesi'ne bireysel başvuru yolunu düzenleyen Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol ile Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye Ek İkinci İhtiyari Protokol'dür.

Türkiye Sözleşme'ye 2003 yılında, Ek İhtiyari Protokol'e (birinci protokol) 2006 yılında taraf olmuş ve Sözleşme'nin onaylanması sırasında etnik, dini ve dilsel azınlıklara ilişkin 27. maddeye çekince koymuştur. Türkiye, Ek İhtiyari Protokol'e taraf olurken, yasalar önünde eşitlik ve ayrımcılık yasağına yer veren 26. madde ile ilgili başvurularda, sadece Sözleşme'de yer verilen haklara ilişkin başvuruları tanıyacağını belirtmiştir. Ancak, Sözleşme'nin uygulanmasını denetlemekle yetkili İnsan Hakları Komitesi'nin 24 No'lu Genel Yorumu'na bakıldığında, Komite'nin bu tür çekinceleri geçerli bulmadığı görülür. Eğer bir devlet Sözleşme'ye taraf olurken bir hükme çekince koymadıysa, daha sonra Ek İhtiyari Protokol'e taraf olurken, o hükmü Komite denetiminden çıkartmak üzere çekince koyamaz. Bu halde, Türkiye Sözleşme'ye taraf olurken 26. maddeye çekince koymadığından, Ek İhtiyari Protokol'e taraf olurken 26. maddenin denetim kapsamını sınırlamak üzere koyduğu çekince geçersizdir. Bu nedenle de, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme kapsamında olmayan, ancak ulusal mevzuat tarafından koruma altına alınmış her hak (örneğin, çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı vs.) bakımından, İnsan Hakları Komitesi'ne ayrımcılık yapıldığı iddiası ile başvurmak mümkündür.

İnsan Hakları Komitesi Kararı: Zwaan-de Vries v. Hollanda

İnsan Hakları Komitesi, Hollanda'ya karşı yapılmış bir başvuruda, Sözleşme'nin 26. maddesinde belirtilen ayrımcılık yasağının ekonomik, sosyal ve kültürel hakların korunması noktasında da geçerli olduğunu belirtmiştir. Komite bu kararında, Sözleşme'nin 26. maddesi her ne kadar bir devleti sosyal güvenlik hakkını gerçekleştirmek için zorlamasa da, bu hak bir kere gerçekleştirildikten sonra taraf devletin bu konuda ayrımcılık yapamayacağını ifade etmiştir. Komite, sosyal güvenlik hakkı açısından evli kadın-evli olmayan kadın ayrımı yapılmasının ayrımcılık teşkil ettiğine karar vermiştir.

Sözleşme'nin uygulanmasının denetimine dair bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Denetim Mekanizması	İnsan Hakları Komitesi
Yetkileri	Genel yorum yayımlama, bireysel başvuruları ve devlet başvurularını kabul etme, ülke raporlarına ilişkin sonuç gözlemleri yayımlama.
Türkiye'nin durumu	Ek İhtiyari Protokol'e taraf olduğundan, Türkiye aleyhine bireysel başvuru yapılabilmektedir. Türkiye İnsan Hakları Komitesi'ne sunması gereken dönemsel raporlarından ilkinin, sunması gereken tarihin üzerinden altı yılı aşkın bir süre geçmesine karşın henüz sunmamıştır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar alanında temel belge niteliğindedir. Sözleşme'de başta ayrımcılığı genel olarak dü-

zenleyen 2. madde olmak üzere; kadın erkek eşitliğinin ekonomik, sosyal ve kültürel haklar açısından da vurgulandığı 3. madde; eşit işe eşit ücret ilkesinin düzenlendiği 7. maddenin 4. fıkrası; eğitim hakkının düzenlendiği 13. madde ayrımcılığı yasaklamaktadır.

Sözleşme, Türkiye tarafından 2003 yılında onaylanmış, Ek Protokol ise henüz imzalanmamış ve onaylanmamıştır. Türkiye, Sözleşme'nin onaylanması sırasında eğitim hakkına ilişkin 13. maddenin 3. ve 4. fıkralarına çekince koymuştur. Bu çekinceyle, ebeveynlerin çocuklarına devlet okulları dışında okul seçme hakkı ile inançlarına uygun dini ve ahlaki eğitim verme hakkının kapsamı sınırlandırılmıştır.

Sözleşme'nin uygulanmasının denetimine dair bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Denetim Mekanizması	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
Yetkileri	Genel yorum yayımlama, ülke raporlarına ilişkin sonuç gözlemleri yayımlama. Komite'ye bireysel başvuru yolu öngören bir ihtiyari protokol kabul edilmişse de söz konusu Protokol henüz yürürlüğe girmemiştir.
Türkiye'nin durumu	Türkiye, Sözleşme kapsamında ilk raporunu 2008 yılında sunmuştur ve bu rapora dair değerlendirme 2011 yılı Mayıs ayında gerçekleştirilecektir.

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler tarafından kadın hakları alanında kabul edilen temel sözleşmedir. İster devlet ister özel şahıslar tarafından olsun, kadınlara karşı yapılan her türden ayrımcılığı ortadan kaldırmayı amaçlayan ve kadınlara yönelik ayrımcılığı bir insan hakları sorunu olarak gören bağlayıcı ilk uluslararası belgedir. Türkiye Sözleşme'ye 1985 yılında, Ek Protokol'e ise 2002 yılında taraf olmuştur.

Sözleşme'nin 1. maddesinde kadınlara karşı ayrımcılık, "...kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama" olarak tanımlanmıştır.

Sözleşme kapsamında düzenlenen diğer konular şunlardır: Devletin ayrımcılıkla mücadele için geliştireceği politikalar; temel hak ve özgürlüklerin korunması; geçici ve özel önlemler; ayrımcı önyargı, gelenek ve uygulamaların ortadan kaldırılması; kadın ticaretinin engellenmesi ve fuhuş yolu ile istismara son verilmesi; siyasi ve sosyal yaşama katılım; temsilde eşitlik; uyruklu kazanmada eşitlik; eğitimde ayrımcılık yasağı; istihdamda ayrımcılık yasağı; sağlık hakkı ve ayrımcılık yasağı; ekonomik ve sosyal yaşamda ayrımcılık yasağı; kırsal kesimde yaşayan kadınların hakları; hukuki koruma ve eşit yasal haklar; evlilik ve aile hayatı.

Sözleşme'nin uygulanmasının denetimine dair bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Denetim Mekanizması	Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi
Yetkileri	Genel tavsiye yayımlama, bireysel başvuruları kabul etme, ülke raporlarına ilişkin sonuç gözlemleri yayımlama. Bir taraf devletin Sözleşme'yi sistematik ve ağır biçimde ihlal etmesi halinde, kendiliğinden harekete geçerek inceleme yetkisini kullanabilir.
Türkiye'nin durumu	İhtiyari Protokol'e taraf olduğundan, Türkiye aleyhine bireysel başvuru yapılabilmektedir. Türkiye'nin bugüne dek sunmuş olduğu dört rapor, Komite tarafından sırasıyla 1990, 1997, 2005 ve 2010 yıllarında ele alınmıştır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler tarafından çocuk hakları alanında kabul edilmiş temel insan hakları sözleşmesidir. Sözleşme'nin 2. maddesi ayrımcılık yasağına yer vermektedir.

Türkiye, Sözleşme'yi 1990 yılında imzalamış ve 1995 yılında onaylamıştır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol'ü 2002 yılında, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol'ü ise 2004 yılında onaylamıştır. Sözleşme'nin 17. maddesinin d. fıkrasında ve 30. maddesinde, azınlık gruplarına mensup çocukların çeşitli kültürel hakları düzenlenmiştir. Ancak Türkiye bu iki maddeye de çekince koymuştur.

Sözleşme'nin uygulanmasının denetimine dair bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Denetim Mekanizması	Çocuk Hakları Komitesi
Yetkileri	Genel yorum yayımlama, ülke raporlarına ilişkin sonuç gözlemleri yayımlama.
Türkiye'nin durumu	Komite, Türkiye'nin sunduğu ilk rapora ilişkin sonuç gözlemlerini 2001 yılında yayımlamıştır. Türkiye, ikinci ve üçüncü periyodik ülke raporunu birleştirerek Komite'ye sunmuştur.

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler tarafından göçmen işçiler ve aile fertlerinin hakları alanında kabul edilmiş temel insan hakları sözleşmesidir. Sözleşme'nin 1. maddesinde Sözleşme'nin hiçbir farklılık gözetilmeksizin tüm göçmen işçilere ve ailelerine uygulanacağı belirtilir. Sözleşme'nin 7. maddesinde ise Sözleşme'ye taraf devletlerin, kendi ülkeleri içinde yaşayan veya yasal yetki alanına giren tüm göçmen işçilere ve aile fertlerine ayrımcılık yapmaksızın Sözleşme'de öngörülen haklara saygı göstermeyi ve uygulamayı taahhüt edecekleri vurgulanır.

Türkiye Sözleşme'yi 1999 yılında imzalamış ve 2004 yılında onaylamıştır. Türkiye, Sözleşme'nin yabancıların gayrimenkul edinmeleri, yabancıların sendika kurucusu olmaları, göçmen işçilerin çocuklarının adadillerini ve kültürlerini öğrenebilmeleri, göçmen işçiler ve aile fertlerinin gümrük harç ve vergilerinden muafiyeti konularındaki düzenlemelerine ilişkin çekince ve beyanlarda bulunmuştur.

Sözleşme'nin uygulanmasının denetimine dair bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Denetim Mekanizması	Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi
Yetkileri	Genel yorum yayımlama, ülke raporlarına ilişkin sonuç gözlemleri yayımlama. Bireysel başvuru, taraf devletlerden on tanesinin bu yolu tanınmasıyla yürürlüğe girecektir. Henüz bu usulü tanıyan sadece iki taraf devlet bulunmaktadır.
Türkiye'nin durumu	Türkiye Sözleşme'ye taraf olurken yaptığı beyanla Sözleşme'nin uygulanmasının denetlenmesi amacıyla oluşturulacak olan Komite'nin yetkisini ileri bir zamanda tanıyacağını belirtmiştir.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Birleşmiş Milletler tarafından engelli hakları alanında kabul edilen temel sözleşmedir. Sözleşme'nin 1. maddesinde Sözleşme'nin amacı ve engelli tanımını yer alır.

Sözleşme'nin 2. maddesinde engellilere yönelik ayrımcılığın tanımı yapılır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık, makul düzenlemelerin gerçekleştirilmemesi dâhil, her türlü ayrımcılık olarak ifade edilir. Sözleşme'nin 3. maddesinde sayılan Sözleşme'nin dayandığı ilkeler arasında ayrımcılık yapılmaması, fırsat eşitliği, kadın-erkek eşitliği de bulunur. Sözleşme'ye taraf olan devletlerin yükümlülükleri ise 4. maddede yer alır.

Türkiye Sözleşme'yi, imzaya açıldığı ilk gün olan 30 Mart 2007 tarihinde imzalamış ve 2009 yılında onaylamıştır. Türkiye, bireysel başvuru yetkisi öngören Protokol'ü 28 Eylül 2009 tarihinde imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır.

Sözleşme'nin uygulanmasının denetimine dair bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Denetim Mekanizması	Engelli Hakları Komitesi
Yetkileri	Genel yorum ve genel tavsiye yayımlama, ülke raporlarına ilişkin sonuç gözlemleri yayımlama. Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol kişi ve ya kişi grupları tarafından yapılacak başvurulara ilişkindir.
Türkiye'nin durumu	Türkiye Protokol'e henüz taraf olmadığından Komite'ye Türkiye'den başvuru yapılamamaktadır.

Birleşmiş Milletler Şartı Temelli Denetim Usulleri

Birleşmiş Milletler'in insan haklarının korunması ve geliştirilmesi kapsamında oluşturduğu sistem çerçevesinde, şart temelli mekanizmalar olarak adlandırılan çeşitli araçlar da mevcuttur. Bu mekanizmalar, herhangi bir sözleşmeye bağlı olmadan işler.

Sözleşme'nin uygulanmasının denetimine dair bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Denetim Mekanizması	İnsan Hakları Konseyi
Yetkileri	Konsey, BM'nin insan hakları alanındaki çalışmaları için öncelikli alanları belirler. Bu kapsamda özel raporlar veya çalışma grupları atar veya bir bildirgenin ya da sözleşmenin hazırlanması için girişim başlatır. Evrensel Periyodik Gözden Geçirme usulü ile Konsey, BM üyesi devletleri denetler. Evrensel düzeyde başka bir denetim usulü bulunmamaktadır.
Türkiye'nin durumu	Türkiye hakkında gözden geçirme 2010 yılı Mayıs ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ise, BM kapsamındaki insan hakları çalışmalarına liderlik eder. Yüksek Komiserlik, BM'nin insan hakları alanında yürüttüğü faaliyetlerden birinci derecede sorumludur. Üye devlet temeline dayalı olan bu mekanizmaların ortaya koyduğu kararlar yargısal ya da yargısal benzeri nitelik taşır.

AVRUPA KONSEYİ VE AYRIMCILIK YASAĞI

Avrupa’da kurulmuş olan başlıca hükümetlerarası örgütler Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’dır. Bu örgütlerin her birinin kendine özgü çalışma alanları mevcuttur. Bu örgütler tarafından ortaya konulmuş çok sayıda standart bulunur. Bu standartlar, ayrımcılık yasağını da içerir. Aşağıda, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği standartları üzerinde durulacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Asıl adı “İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme” olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Avrupa Konseyi’nde 1950 tarihinde kabul edilmiştir. Sözleşme ile birinci kuşak haklar etkili bir biçimde koruma altına alınmıştır.

Sözleşme’nin denetim mekanizması olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kurulmuştur. Bireysel başvuru yolunun tanınmış olması, Mahkeme’nin tazminata hükmedebilmesi gibi nedenlerden ötürü, en etkili olan insan hakları koruma mekanizmasıdır. Mahkeme’nin içtihatları Sözleşme’ye taraf bütün ülkeleri bağlar. Taraf devletler, iç hukuklarını ve uygulamalarını, içtihatlarla belirlenen standartlara uydurmak zorundadır. Ayrıca Mahkeme, taraf ülkelerin iç hukuklarındaki düzenlemeleri, bu düzenlemeler henüz uygulanmadan denetleyebilir. Yani Mahkeme, aynı bir anayasa mahkemesi gibi, taraf ülkelerin iç hukuklarındaki düzenlemelerin insan hakları ihlali teşkil edip etmediğini denetleyebilir.

Sözleşme’nin 14. maddesi, Sözleşme’de tanınan haklar bakımından ayrımcılığı yasaklar. Başka bir ifade ile sadece Sözleşme ve protokollerinde koruma altına alınan haklardan yararlanma bakımından ayrımcılık yasağının ihlal edildiği iddia edilebilir.

Sözleşme’ye ek olarak bugüne kadar 14 tane ihtiyari protokol kabul edilmiştir. Türkiye, Sözleşme’yi 1950 yılında imzalamış ve 1954 yılında onaylamıştır. 4 No’lu, 7 No’lu ve 12 No’lu Ek İhtiyari Protokoller dışındaki ihtiyari protokoller de onaylanmıştır. Türkiye, eğitim özgürlüğüne yer veren 1 No’lu Ek Protokol’ün 2. maddesine çekince koymuştur. Çekininceye göre, Ek Protokol’ün 2. maddesinde düzenlenen eğitim hakkı, 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu bağlamında yorumlanıp uygulanacaktır.

12 No’lu Ek Protokol, AİHS’de yer almayan, ancak hukuken tanınmış tüm hakları içeren şekilde ayrımcılık yasağına yer verir. Türkiye, 12 No’lu Ek Protokol’ü 18 Nisan 2001 tarihinde imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır.

Sözleşme’nin uygulanmasının denetimine dair bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Denetim Mekanizması	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)
Yetkileri	AİHS’de ve aleyhine başvuru yapılan devletin onaylamış olduğu ek protokollerde yer alan insan haklarının ihlal edilip edilmediğine karar verir. Avrupa Konseyi’ne üye her ülke AİHS’yi onayladığı andan itibaren AİHM’nin yargı yetkisine tabi olmayı da kabul etmiş olur. Mahkeme’ye hem kişiler (gerçek veya tüzel kişi) hem de devletler tarafından başvuru yapılabilir. Mahkeme’nin kararları hukuken bağlayıcıdır. Kararlara uyulup uyulmadığının denetimi, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından gerçekleştirilir.
Türkiye’nin durumu	Türkiye aleyhine AİHM’ye başvuru yapılabilmektedir.

Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ), 1961 yılında Avrupa Konseyi'nde kabul edilmiştir. Şart'a ek olarak bugüne kadar üç tane ihtiyari protokol kabul edilmiştir.

Türkiye, Avrupa Sosyal Şartı'nı, 1989 tarihinde onaylamıştır. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASŞ), ASŞ'de yer alan hakların sayısını artırmış, kapsamını oldukça geliştirmiştir. Türkiye, GGASŞ'ye de taraftır. Avrupa Sosyal Şartı'na Toplu Şikâyet Sistemi Öngören Ek Protokol ise henüz Türkiye tarafından imzalanmamış ve onaylanmamıştır. Türkiye, GGASŞ'yi onaylarken, 5. maddeye (örgütlenme hakkı), 6. maddeye (toplu sözleşme hakkı), 2. maddenin 3. paragrafına (yıllık asgari izin) ve 4. maddenin 1. paragrafına (ücret ve yeterli yaşam düzeyi) çekince koymuştur.

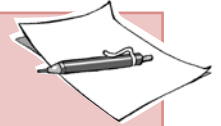
ASŞ, eşit muamele ve ayrımcılık yasağına ilişkin herhangi bir hüküm içermez. Ancak Şart'ın Başlangıç kısmında, "... hiçbir ırk, renk, cinsiyet, din, siyasi görüş, ulusal soy veya sosyal köken ayrımı gözetmeksizin sosyal haklardan yararlanma hakkının sağlanması" ifadesine yer verilir. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, Şart'ın 1. maddesinin 2. paragrafının devletler bakımından istihdam alanında, doğrudan veya dolaylı her türlü ayrımcılığı hukuken yasaklama yükümlülüğü öngördüğünü belirtir. GGASŞ ise, ASŞ'den farklı olarak ayrımcılık yasağını E maddesinde açık şekilde düzenler. GGASŞ, ayrımcılığın yasaklandığı nedenleri ucu açık biçimde sayar.

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi Kararı:

Mental Disability Advocacy Center (MDAC) v. Bulgaristan

MDAC (Zihinsel Engellileri Savunma Merkezi) tarafından yapılan başvuruda, ülkede orta ve ciddi zihinsel engeli bulunan çocukların barındığı 28 merkezde, bu çocuklar için 2002 yılına kadar herhangi bir eğitim imkânının sunulmadığı belirtilmektedir. 2002 yılında kabul edilen bir kanunun ardından ise bu merkezlerde barınan çocukların sadece yaklaşık %6-7 gibi bir oranının eğitime erişim şansına sahip olduğu belirtilerek, eğitim hakkı ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiği ileri sürülmüştür.

Komite, kararında Şart'ta yer alan hakların sadece teorik olarak değil, fiilen de gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Şart'ta yer alan bir hakkın gerçekleştirilmesinin taraf devletler için orantısız bir yük getirdiği durumlarda, makul bir sürede, ölçülebilir bir ilerleme sağlanarak ve mümkün olan tüm kaynaklar kullanılarak söz konusu hakkın hayata geçirilmesi gerektiğini vurgulayan Komite, Bulgaristan'ın, Şart'ın 17 ve E maddelerini ihlal ettiği kararını vermiştir.

Sözleşme'nin uygulanmasının denetimine dair bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Denetim Mekanizması	Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
Yetkileri	Komite, hem rapor sunma hem de toplu şikâyet usulünü kullanır. Bakanlar Komitesi, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin ihlal bulunduğu şikâyet başvurularında ilgili taraf devlete yönelik tavsiyeler hazırlar. Ayrıca ülke raporları ile ilgili rapor hazırlar. Hükümetler Komitesi ise, ülke raporların takibini gerçekleştirir ve Bakanlar Komitesi'nin raporlarını göz önüne alarak bu yönde tavsiye kararları alır.
Türkiye'nin durumu	Türkiye, ASŞ kapsamında yer alan haklar için kolektif şikâyet öngören İhtiyari Protokol'e taraf değildir. GGASŞ kapsamında yer alan haklar için kolektif şikâyet yolunu tanıdığına dair beyanda da bulunmamıştır. Bu nedenlerle kolektif şikâyet başvurusu yapılamamaktadır. Türkiye, raporlara dayalı denetim usulü kapsamında bugüne kadar toplam 18 rapor sunmuştur.

İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu

İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) Avrupa Konseyi çerçevesinde oluşturulmuştur. İrkçılık, yabancı düşmanlığı, antisemitizm (Yahudi düşmanlığı) ve hoşgörüsüzlükle (ırk, ten rengi, dil, din, uyrukluk ya da etnik köken temelindeki ayrımcılıklar da dâhil olmak üzere) mücadele etmeyi amaçlar. Kuruluşu herhangi bir uluslararası sözleşmeye dayanmaz.

Denetim Mekanizması	İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
Yetkileri	Avrupa Konseyi'ne üye devletler hakkında raporlar hazırlar, genel politika tavsiye kararları alır. Bugüne kadar 12 Genel Politika Tavsiyesi yayınlanmıştır.
Türkiye'nin durumu	Türkiye hakkında bugüne kadar 1999, 2001, 2004 ve 2011 yıllarında olmak üzere dört rapor hazırlanmıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ VE AYRIMCILIK YASAĞI

Ayrımcılık Yasağı ile İlgili Düzenlemeler

Temel Belgeler

Avrupa Birliği, 27 üye devletten oluşan ulusalüstü bir örgüttür. Daha önce Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu şeklinde üç yapı olarak ortaya çıkan Avrupa Toplulukları, günümüzde Avrupa Birliği adı altında tek çatı altında toplanmıştır. Türkiye henüz AB üyesi ülkeler arasında yer almasa da aday üye statüsüne sahiptir ve uzun bir süredir AB hukukuna uyum sağlamaya çalışmaktadır. Uyum sürecinde gündeme gelen konular arasında ayrımcılık yasağı da bulunur. Bu çerçevede, aşağıda üzerinde durulacak konularda Türk hukukunda kapsamlı dönüşüm yaşanması gerekecektir.

AB'nin temel karar alma organı Avrupa Birliği Konseyi'dir. Avrupa Komisyonu ise, hukuki düzenlemeleri, politikaları ve eylem programlarını öneren ve Avrupa Parlamentosu ve

Avrupa Birliği Konseyi'nin kararlarını uygulamaktan sorumlu olan organdır. Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu'na bilgi veren ve hukuki düzenlemelere dair teklifleri gözden geçiren bir organdır.

AB hukuku, üye ülkelerin ulusal hukuklarından ayrı ve bağımsız niteliktedir. Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD), AB hukukunu ve kurucu andlaşmaları yorumlama yetkisine sahip olan organdır. ATAD, AB andlaşmalarının ve mevzuatının yorumlanmasıyla ilgili uyuşmazlıkları karara bağlar ve içtihatlar yoluyla Birlik vatandaşları için standartları belirler. ATAD, AB üyeleri üzerinde yargı yetkisine sahiptir ve AB hukukundan saptığı tespit edilen iç hukuk organlarının kararlarını iptal edebilir.

AB hukukunun en önemli özelliği, yetkili olduğu bazı konularda üye devletlerin iç hukukundan daha üstün olmasıdır. AB hukuku, öncelikle kurucu andlaşmalardan oluşur ve bu andlaşmalar anayasal bir çerçeve oluşturur. İkincil düzeyde ise tüzükler, direktifler, kararlar, tavsiyeler ve görüşler yer alır. Direktiflerin kabul edilmesinin ardından belli bir süre içinde, üye devletler direktifin iç hukuklarında uygulamaya geçirilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür.

Direktifler, hem kamu sektöründe hem de özel sektörde, gerçek ve tüzel kişilerin ayrımcılık uygulamalarını yasaklar. Bir şahsa ait işletme, büyük bir özel sektör firması, bir belediye, bakanlık ya da kamu kuruluşu, belirtilen alanlarda ayrımcılık yapmama konusunda aynı sorumluluğa sahiptir. Direktifler, ayrımcılığa karşı gerçek kişileri korur. Irk Eşitliği Direktifi buna ek olarak, tüzel kişiliğe sahip örgütleri de ayrımcılığa karşı korunma kapsamına alır. AB hukukunda geçmişten bugüne ayrımcılık yasağı kapsamında direktiflerle yapılan düzenlemelerin listesine EK II'den ulaşabilirsiniz.

AB hukukunda başlarda sadece kadın ve erkeklerde eşit işe eşit ücret ve vatandaşlık temelli olarak gündeme gelen ayrımcılık yasağının kapsamı, günümüzde çok daha geniş hale gelmiştir. Ancak halen AB hukukunda kısıtlı temellerde ayrımcılık yasaktır ve diğer belli başlı uluslararası sözleşmelerde olduğu gibi “başka bir statü” veya “benzeri nedenlerle” gibi ifadelerle bu durumun genişletilmesi şu an için mümkün gözükmemektedir. AB hukuku doğrudan ayrımcılığı sadece cinsiyet, ırk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş, cinsel yönelim ve vatandaşlık temellerinde yasaklamaktadır.

Irk Eşitliği Direktifi

Resmi adı “Irak veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 2000/43/EC sayılı Avrupa Birliği Konseyi Direktifi” olan belge, kısaca “Irak Eşitliği Direktifi” olarak bilinmektedir. Direktif, AB'nin ırkçılıkla mücadele alanında en güçlü aracı olma özelliği taşır. Direktif'in amacı, ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek için üye devletlerde eşit muamele ilkesini yürürlüğe koymak maksadıyla bir çerçeve oluşturmaktır.

AB üyesi devletlerin Direktif'i hem kamusal hem de özel alanda ayrımcılığı yasaklayacak biçimde uygulaması gerekir. Direktif'te yer alan maddeler, üye ülkelerin Direktif ile uyum sağlamak için gerekli hukuki düzenlemeleri yapmalarını gerektirir. Ayrıca üye ülkeler iç hukuklarında, ayrımcılık oluşturan farklı muameleyi gerçekleştiren gerçek veya tüzel kişilere yönelik yaptırımlar ve mağdurların zararının tazminini öngören hukuki düzenlemeler de yapılmalıdır. Direktif'in 2. maddesinde eşit muamele ilkesi, ırk veya etnik kökene dayalı doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık olmaması olarak ifade edilir.

İrk Eşitliği Direktifi özetle aşağıdaki konulara yer verir:

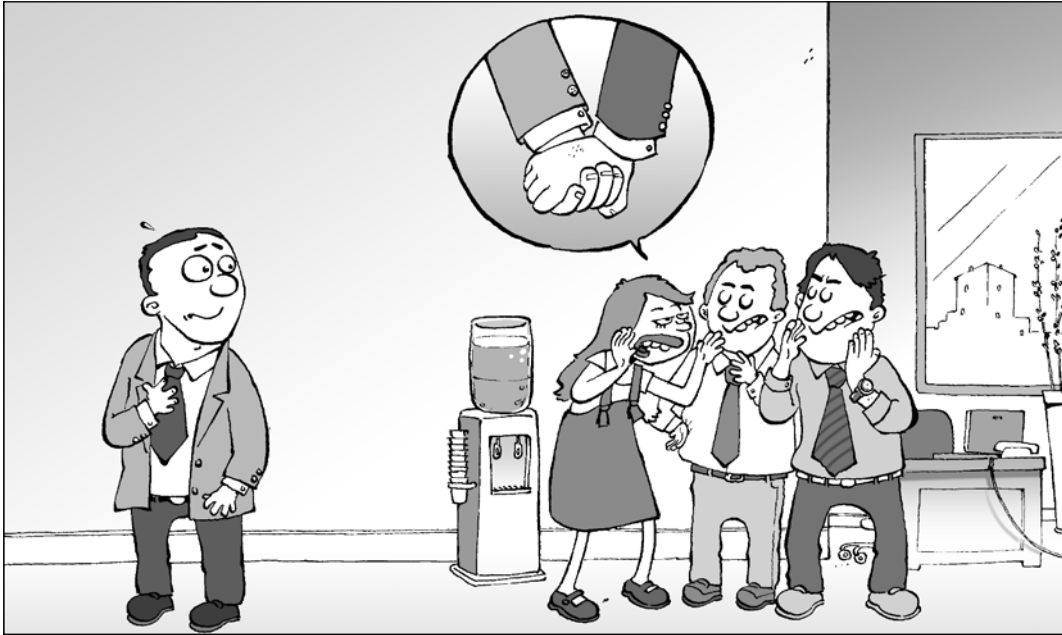
- İrk veya etnik kökenlerine bakılmaksızın insanlar arasında eşit muamele ilkesinin uygulanması,
- İstihdam, mesleğe erişim, sağlık hizmetleri, barınma, eğitim, sosyal güvenlik, sosyal avantajlar, işçi ve işveren örgütlerine üyelik, mal ve hizmetlere erişimde ayrımcılığa karşı koruma sağlanması,
- Doğrudan ve dolaylı ayrımcılık, taciz, mağdurlaştırma ve ayrımcılık talimatının yasaklanması,
- Uygulamada eşitliği gerçekleştirmek üzere geçici özel önlem alınmasına izin verilmesi,
- Ayrımcılık mağdurlarına ayrımcılığa karşı uygun yaptırımları içeren yargısal veya idari usuller kapsamında başvuru hakkı tanınması,
- İrk veya etnik köken temellerinden birinin, gerçek ve belirleyici bir mesleki şart teşkil etmesi nedeniyle gerçekleşen muamele farklılığının, amacın meşru ve aranan şartın orantılı olması koşuluyla ayrımcılık sayılmaması, bu yolla eşit muamele ilkesine sınırlı olarak istisna getirilmesi,
- Ayrımcılığa uğradığını iddia eden kişiyle fiilden sorumlu olduğu iddia edilen kişi arasında ispat yükünün paylaşılması,
- Her üye ülkede eşit muamele ilkesinin gerçekleştirilmesi ve ırk ayrımcılığı mağdurlarına bağımsız destek sunma amaçlı kurumların oluşturulması.

İstihdamda Eşitlik Direktifi

Resmi adı “İstihdam ve Meslekte Eşit Muameleye Dair Genel Çerçeve Oluşturan 2000/78/EC sayılı Avrupa Birliği Konseyi Direktifi” olan belge, kısaca “İstihdamda Eşitlik Direktifi” olarak bilinmektedir. Direktif’in amacı, istihdam ve meslek açısından din veya inanca, engelliliğe, yaşa veya cinsel yönelime dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek için üye devletlerde eşit muamele ilkesini yürürlüğe koymak amacıyla genel bir çerçeve oluşturmaktır.

İstihdamda Eşitlik Direktifi özetle aşağıdaki konulara yer verir:

- Din veya inanç, engellilik, yaş ve cinsel yönelime bakılmaksızın, istihdamda, işçi ve işveren örgütlerine üyelikte eşit muamele ilkesinin uygulanması,
- Doğrudan ve dolaylı ayrımcılık, taciz, mağdurlaştırma ve ayrımcılık talimatının yasaklanması,
- Uygulamada eşitliği gerçekleştirmek üzere geçici özel önlem alınmasına izin verilmesi,
- Ayrımcılık mağdurlarına, ayrımcılığa karşı uygun yaptırımları içeren yargısal veya idari usuller kapsamında başvuru hakkı tanınması,
- Din veya inanç, yaş, engellilik ve cinsel yönelim temellerinden birinin, gerçek ve belirleyici bir mesleki şart teşkil etmesi nedeniyle gerçekleşen muamele farklılığının, amacın meşru ve aranan şartın orantılı olması koşuluyla ayrımcılık sayılmaması, bu yolla eşit muamele ilkesine sınırlı olarak istisna getirilmesi,
- Ayrımcılığa uğradığını iddia eden kişiyle, fiilden sorumlu olduğu iddia edilen kişi arasında ispat yükünün paylaşılması,
- İlgili işin gerektirdiği nitelikleri taşıyan engelli kişilerin eğitim ve ücretli istihdama katılımlarını sağlamak için, işverenlere makul uyumlaştırma yükümlülüğü getirilmesi,
- Eşit muamele ilkesine sınırlı sayıda istisna getirilmesine izin verilmesi.

Ayrımcılık Yasağı ile İlgili Düzenlemelerin Denetimi

Avrupa Birliği kapsamında ayrımcılıkla mücadele anlamında çeşitli mekanizmalar oluşturulmuştur. Aşağıda bunlar üzerinde durulacaktır. Bu mekanizmalar arasından en göze çarpanı ve henüz Türkiye’de oluşturulmamış olanı eşitlik kurumlarıdır. Eşitlik kurumları konusu, aşağıda yer alan “Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı ile İlgili Denetim Usulleri” başlıklı bölümünde değerlendirilecektir.

Avrupa Ombudsmanı

Avrupa Ombudsmanı, AB üyesi ülkelerin vatandaşlarının, idari faaliyetler karşısında korunmaları amacıyla oluşturulmuştur. AB’yi ilgilendiren kurum ve örgütlerin faaliyetlerinden kaynaklanan şikâyetleri ele almak üzere kurulan Avrupa Ombudsmanı, üye ülkelerde bulunan ulusal düzeydeki kurum ve kuruluşların eylem ve işlemlerine dair şikâyetlerle ilgilenmez. Avrupa Ombudsmanı, Birlik kurumlarının idari düzensizlik, ihmal, yetkinin kötüye kullanımı, yasadışı usuller, ayrımcılık, bilgi vermektan kaçınma vs. eylem ve işlemlerine karşı yapılan başvuruları inceler, bu konularla ilgili raporlar hazırlar ve hakkaniyete uygun çözüm önerilerinde bulunur. Ombudsman’a Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Komite gibi kurumlar aleyhine başvuruda bulunulabilir.

Temel Haklar Ajansı

1997 yılında kurulan Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi, 2007 yılında Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı’na dönüştürülmüştür. Kurumun temel amacı, Birlik ve üye ülkelere Avrupa çapında ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile ilgili tarafsız, güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgi sağlanması olarak belirlenmiştir. Temel Haklar Ajansı’nın temel görevi, ilgili Birlik kurumlarına ve üye devletlere, Birlik hukukunu uygularken temel haklar bağlamında yardım ve uzmanlık sunmak ve uygulamada onları desteklemektir.

Ajans’ın çalışma alanları beş yıllık periyotlar şeklinde belirlenir. 2008 yılında alınan kararlarla Temel Haklar Ajansı’nın mevcut çalışma alanları şunlardır:

- Irkçılık, yabancı düşmanlığı ve ilgili hoşgörüsüzlük;
- Cinsiyet, ırk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş ve cinsel yönelim temelli ve azınlık mensuplarına yönelik ve bu temellerden birden fazlasını içeren çoklu ayrımcılık;
- Mağdurların mağduriyetinin tazmin edilmesi;
- Çocukların korunmasını da içerecek şekilde çocuk hakları;
- Sığınma, göç ve göçmenlerin entegrasyonu,
- Vize ve sınır kontrolü;
- Avrupa Birliği vatandaşlarının birliğin demokratik işleyişine katılımı;
- Bilgi toplumu ve özellikle özel hayatın ve kişisel verilerin gizliliğinin korunması ve
- Bağımsız ve etkili yargıya erişim.

ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ VE AYRIMCILIK YASAĞI

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler'in bir uzmanlık örgütüdür. Ekonomik ve sosyal haklar alanında ortaya çıkan ilk uluslararası kuruluştur. Üçlü bir yapısı vardır ve hükümetler, işçi örgütleri ve işveren örgütlerinden oluşur. Bugüne kadar ILO tarafından çeşitli konular çerçevesinde 189 uluslararası sözleşme kabul edilmiştir. Türkiye, 1932 yılından bu yana ILO üyesidir ve sözleşmelerden 52 tanesine taraf olmuş durumdadır.

Ayrımcılık yasağı ile ilgili olarak kabul edilen temel ILO sözleşmesi, 1958 tarihli, 111 No'lu Ayrımcılık (İstihdam ve Meslek) Sözleşmesi'dir. Sözleşme, iş verme, eğitim ve çalışma koşullarının düzenlenmesinde ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal görüş, ulusal kimlik ve sosyal köken temelinde ayrımcılık yapılmasının ulusal politikalarla önlenmesi, fırsat ve uygulama alanında eşitliğin geliştirilmesi çağrısında bulunur. Türkiye 111 No'lu Sözleşme'yi 1967 yılında onaylamıştır. Bu sözleşme dışında çeşitli alanlarda ayrımcılığı yasaklayan, Türkiye'nin de taraf olduğu ILO sözleşmelerine bazı örnekler EK II'de sunulmuştur.

ILO'nun denetim mekanizmaları raporlama, şikâyet ve bağımsız uzman komisyonlarının araştırmalarıdır. ILO, "Sözleşme", "Karar" ve "Tavsiye" adı altında ortaya koyduğu çok sayıda belge ile uluslararası alanda çalışma standartlarının oluşturulması ve dolayısıyla bazı sosyal hakların korunması yönünde çalışmalar yapar.

ILO'nun denetim usullerine dair bilgi aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Denetim Usulleri

Nitelikleri

ILO'ya üye devletler ILO sözleşmeleriyle ilgili taraf olsun olmasın yıllık rapor sunmak zorundadır. Yıllık raporlar, Uzmanlar Komisyonu ve Konferans Komisyonu tarafından incelemeye tabi tutulur. Ayrıca iki farklı şikâyet usulü vardır. Şikâyete dayalı genel denetim olarak adlandırılan ilk usulde, onaylanan bir sözleşmenin yeterli şekilde uygulanmadığı gerekçesi ile taraf devlet, sendikalar tarafından şikâyet edilebilmektedir. Bu başvurular Sendika Özgürlüğü Komitesi tarafından incelenir. İstihdam alanında ayrımcılık ile ilgili şikâyetler ise ilgili devlet, üye başka bir devlet ya da ilgili işçi veya işveren örgütü tarafından yapılabilmektedir. Bu başvurular Uluslararası Çalışma Bürosu Özel Uzmanlar Kurulu tarafından incelenmektedir.

Türkiye'nin durumu

Türkiye, birçok kez Uzmanlar Komisyonu'nun denetimine tabi tutulmuştur. Sendika Özgürlüğü Komitesi de Türkiye hakkında çok sayıda karar almıştır.

Ayrımcılık Yasağının Ulusal Hukuktaki Kaynakları ve Denetim Usulleri

TÜRK HUKUKUNDA AYRIMCILIĞI YASAKLAYAN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Anayasa

Anayasalar, bir devletin temel yapısını, yönetim biçimini, devletin temel organlarının kuruluşunu, işleyişini ve birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen en üst düzeydeki hukuk kurallarıdır. Anayasa, temel hak ve özgürlüklere yer vererek, kişilerin ve kişi gruplarının bu hak ve özgürlüklerini gerek devlete gerekse diğer kişi ve kişi gruplarına karşı güvence altına alır. Anayasanın üstünlüğü ilkesi gereğince, anayasa dışında yapılacak tüm hukuki düzenlemelerin anayasaya uygun olması gerekir.

Hukuk kuralları arasında bir kademelenme öngörülmüştür. “Normlar hiyerarşisi” adı verilen bu kademelenme içerisinde hukuk kuralları sıralanmış durumdadır. Alt sırada yer alan bir hukuk kuralının, kendisinden üst sırada olan hukuk kuralına aykırı olmaması gerekir.

Türk hukukunda normlar hiyerarşisi

- Anayasa,
- Temel hak ve özgürlüklerle ilgili uluslararası sözleşmeler,
- Kanunlar, kanun hükmünde kararname ve temel hak ve özgürlüklerle ilgili olmayan uluslararası sözleşmeler,
- Tüzükler,
- Yönetmelikler, genelgeler vs.

Ayrımcılık yasağı Türk hukukunda uzun süredir yer almaktadır. 1924 Anayasası’ndan başlayarak, anayasalarda ve pek çok kanunda “eşitlik ilkesi” ve “ayrımcılığın yasaklanması” ile ilgili düzenlemeler mevcuttur. 1982 Anayasası yasalar önünde eşitliği “Kanun önünde eşit-

lik” başlığı ile 10. maddede düzenlemiştir. 10. madde Anayasa’da genel esaslar arasında yer alır ve hem kanun önünde eşitliği hem de ayrımcılık yasağını öngörür.

2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle kadın ve erkekler arasında eşitliği sağlamak amacıyla alınan tedbirlerle, çocuklar, yaşlılar, özürllüer, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyeceği belirtilmiştir. Bu düzenleme, hakkında özel önlemler alınacak kişi grupları bakımından sınırlı olduğu gibi, özel önlem alma yükümlülüğü de içermemekte, sadece bu tür tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olmadığını ifade etmekle yetinmektedir. Şu halde, 2010 yılı değişikliğinin, özel önlemlerle ilgili bir iyileştirmeye yol açtığını söylemek mümkün değildir.

Anayasa’nın çeşitli maddelerinde farklı konularla ilgili ayrımcılığı yasaklayan düzenlemeler söz konusudur. Bunlar arasında 68. maddede siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, 70. maddede ise kamu hizmetlerine girme hakkı açısından ayrımcılık yasaklanır.

Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası hükümleri gereğince kurulmuştur. Mahkeme’nin temel görevi, Anayasa değişikliklerini, kanunları, kanun hükmünde kararnameleri, TBMM İç-tüzüğü değişikliklerini Anayasa hükümleri temelinde denetlemek ve Anayasa’ya aykırı bulunanları iptal etmektir. Bu yetki ile Anayasa Mahkemesi, Anayasa maddelerini yorumlayabilme yetkisine sahiptir.

Anayasa Mahkemesi birçok kararında, kanun önünde eşitlik ilkesinin mutlak olmadığını ve bazı hallerde bundan uzaklaşabileceğini belirtir. Mahkeme kararlarında eşitlik ve ayrımcılık yasağı konusunda iki hususu ortaya koyar. İlki, aynı koşullarda bulunan bireyler için aynı kuralların söz konusu olmasıdır ki, bu da farklı koşullarda bulunan bireylere farklı muamele yapılabileceği anlamına gelir. İkincisi ise, eğer haklı gerekçeler varsa aynı koşullarda bulunan bireyler arasında ayırım yapılabileceğidir.

2004 yılında Anayasa’nın 90. maddesinde yapılan değişiklikle, Türkiye’de yürürlükte bulunan yasal mevzuat içerisinde doğrudan veya dolaylı ayrımcılık içeren hükümlerin yerine, bunları yasaklayan uluslararası insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasının yolu açılmıştır. Gerek idare gerekse yargı organları, verecekleri kararlarda, temel hak ve özgürlüklere ilişkin insan hakları konulu uluslararası sözleşmelerle iç hukuktaki bir yasanın çatıştığı durumlarda, uluslararası sözleşme hükmünü esas almak zorundadır. Ayrımcılığı yasaklayan belli başlı uluslararası sözleşmeler bu rehberde kısaca belirtilmiş ve bir listesi EK II’de verilmiştir.

Kanunlar

Aşağıda değinilecek yasal düzenlemeler ayrımcılık yasağını çeşitli biçimlerde düzenlemektedir. Bununla birlikte, hiçbirini genel olarak ayrımcılığı tanımlamamakta ve yukarıda üzerinde durulan temel kavramları neredeyse hiç anmamaktadır. Bu anlamda Türk mevzuatında ayrımcılık yasağı ile ilgili kapsamlı yasal düzenlemelerin yapılması ve uluslararası standartlara uyumun sağlanması gerekliliği göze çarpmaktadır.

Türk Ceza Kanunu

Türk Ceza Kanunu’nun ayrımcılık yasağı ile ilgili maddelerine aşağıda yer verilmektedir:

Madde 3

2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK), ilk defa ayrımcılıkla ilgili bazı düzenlemeler getirmiştir. Bunların başında, Kanun’un uygulanması sırasında ayrımcılığın yasaklanması gelmektedir. Ancak bu hükmün hukuksal değeri konusunda bir tartışma söz konusudur. Maddenin uygulamada bir değişikliğe yol açmadığı belirtilir.

Madde 115

“İnanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme” başlığını taşıyan maddede kişilerin inanç ve düşüncelerinin açıklamasının veya bu inanç ve düşüncelerin gereklerinin yerine getirilmesinin engellenmesi düzenlenir. Uygulamada bu hükmün oldukça yetersiz kaldığı ve uygulamaya geçirilmediği söylenebilir.

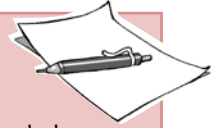
2006, 2007 ve 2008 yılları içerisinde bu suçtan dolayı 24 dava sonuçlanmış, yargılanan 39 sanıktan 8 kişi çeşitli mahkûmiyetlere çarptırılmıştır. Bu suçların hangi saikle işlendiğine dair bir bilgi mevcut değildir.

Madde 122

5237 sayılı TCK'nın ayrımcılık suçu ile ilgili bu düzenlemesi ile ayrımcılık başlı başına bir suç haline getirilmiştir. Ancak madde içeriğine bakıldığında, maddenin pratikte kullanılmasının çok mümkün olmadığı görülmektedir.

Ayrımcılık söz konusu olduğunda hukukun temel ilkelerinden biri olan ispat yükü, özel hukuk açısından yer değiştirebilir. Ancak ceza hukukunun temel ilkelerinden biri masumiyet karinesi olduğundan, ayrımcılık suçu tam anlamıyla ispat edilemediği takdirde cezalandırılmaz. Ceza hukukunda ispat yükünün yer değiştirmesi ve sanığın suçu işlemediğini ispat etmek zorunda kalması düşünülemez. Bu nedenle, ayrımcılık suçunun ispatı imkânsız olmasa dahi, genellikle son derece zordur. Ceza kanunlarında ispat yükünün yer değiştirmesine ilişkin bir düzenlemenin mümkün olamaması, ayrımcılığın suç haline getirilmesi ile beklenen sonucun gerçekleşmemesini de beraberinde getirir.

Madde sadece doğrudan ayrımcılığı yasaklar. Madde metninde öngörülen hareketler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, madde kapsamının dar ve sadece belli hareketlerle sınırlı tutulmuş olması, ayrımcılıkla mücadele açısından yetersiz kabul edilebilir. Madde kapsamının bazı hareketlerle sınırlanması yerine genel bir düzenleme yapılması ya da ayrımcılık yasağının ceza hukukunun konusu olmaktan çıkarılması daha tutarlı olacaktır.

Beyoğlu 1. Sulh Ceza Mahkemesi'nin Teslime Taplacı Kararı

Davaya konu olay 29 Nisan 2007 tarihinde gerçekleşmiştir. Tekerlekli sandalye kullanan ve %95 oranında engelli olan Teslime Taplacı, annesi ile birlikte halk otobüsüne binmek üzere otobüs durağında beklemiş, beklediği otobüs geldiğinde söz konusu otobüsü kullanan şoför Teslime Taplacı'yı araca almadan duraktan ayrılmıştır. Yapılan suç duyurusu sonucunda Beyoğlu Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından, Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesinin ihlal edildiği iddiasıyla dava açılmıştır. Bu davada, tespit edilebildiği kadarıyla, ilk defa Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesinin ihlal edildiği yönünde bir karar verilmiştir. Başka bir ifade ile ayrımcılığın bir suç olarak ihdas edildiği tarihten beri ilk defa ayrımcılık suçunun gerçekleştiğine karar verilmiştir.

Madde metninde etnik kökene dayalı ayrımcılık gibi bazı temel ayrımcılık nedenleri sayılmamıştır. Her ne kadar madde metni hangi temellere dayalı olarak ayrımcılık yapılamayacağına dair açık uçlu bir ifadeye yer vermişse de, ceza hukukunun temel ilkelerinden biri kanunilik ilkesidir. Bu ilke gereği kanunsuz suç veya ceza olamayacağından, açıkça belirtilmemiş

diğer temellere dayalı ayrımcılık fiillerinin madde kapsamında düşünülmesi olanağı ortadan kalkmaktadır.

İstihdama ilişkin olarak, madde metni sadece kişinin işe alınması veya alınmaması bakımından ayrımcılığı yasaklamaktadır. Mallara erişim konusunda ise, sadece besin maddelerine gönderme yapılmaktadır. Barınma ile ilgili herhangi bir düzenleme ise bulunmamaktadır.

Ayrımcılık suçu şikâyete tabi bir suç değildir. Savcılıklarca re'sen kovuşturulması gerekir. Maddede yer alan suç Sulh Ceza Mahkemelerinin görev alanına girmektedir. Getirilen yaptırımlar suçun taşıdığı önemle çelişmektedir ve caydırıcılıktan uzaktır.

2006, 2007 ve 2008 yılları içerisinde TCK 122. maddeye dayalı suçtan dolayı 4 dava sonuçlanmış, yargılanan sanıkların hepsi beraat etmiştir. Bu suçların hangi saikle işlendiğine dair bir bilgi mevcut değildir.

Madde 125

TCK'da bu konu ile ilgili bir diğer suç ise hakaret suçudur. Bu düzenlemede, nefret söylemi bağlamında bir ağırlaştırıcı nedene de yer verilir.

2006, 2007 ve 2008 yılları içerisinde bu suçtan dolayı yaklaşık 120 bin dava sonuçlanmış, yargılanan yaklaşık 190 bin sanıktan 73 bin kişi çeşitli mahkûmiyetlere çarptırılmıştır. Bu suçlardan kaç tanesinin nefret söylemi kapsamında işlendiğine dair bir bilgi mevcut değildir.

Madde 153

TCK'nın 153. maddesi ayrımcılıkla yakın bağlantısı olan nefret suçları açısından ibadethanelere ve mezarlıklara zarar verme suçunu düzenler. Düzenlemede “tahkir maksadıyla zarar verme” ağırlaştırıcı neden olarak yer alır.

2006, 2007 ve 2008 yılları içerisinde bu suçtan dolayı 148 dava sonuçlanmış, yargılanan 181 sanıktan 64 kişi çeşitli mahkûmiyetlere çarptırılmıştır. Bu suçların hangi saikle işlendiğine dair bir bilgi mevcut değildir.

Madde 216

TCK'da yer alan bir diğer madde ayrımcılığı doğrudan suç haline getirmese de bu konuda toplumda oluşabilecek kin ve düşmanlığın önüne geçmek için düzenlenmiş olan 216. maddedir. Bu madde eski TCK'nın 312. maddesi yerine öngörülmüştür. Madde “Halkı kin ve düşmanlığa tahrik ve aşığılama” başlığını taşır.

Bu maddeye göre ırkçı veya başka biçimde ortaya çıkabilecek çeşitli aşığılama içeren veya şiddete yönelik ifade ve hareketler, kamu düzeni için tehlike doğurduğu veya açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıktığı durumlarda cezalandırılır. Maddenin eski düzenlemesi genellikle düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlama amaçlı kullanılmışsa da özellikle Ermeniler, Romanlar/Çingeneler gibi etnik grupları yoğun olarak hedef alan söz ve davranışlar için de kullanılabilmesi mümkündür. Ancak uygulamada söz konusu madde çoğunlukla olumlu yönde uygulanmamaktadır.

2006, 2007 ve 2008 yılları içerisinde bu suçtan dolayı 303 dava sonuçlanmış, yargılanan 842 sanıktan 138 kişi çeşitli mahkûmiyetlere çarptırılmıştır.

İş Kanunu

2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu, eski İş Kanunu'nun aksine “Eşit Davranma İlkesi” başlıklı 5. maddesinde ayrımcılık yasağına yer verir. Maddede ispat yükünün yer değiştirmesi ilkesi de yer alır.

“Eşit Davranma İlkesi” başlığı altında iş ilişkisinde:

- Dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamayacağı;
- İşverenin, esaslı sebepler olmadıkça tam süreli çalışan işçi karşısında kısmi süreli çalışan işçiye, belirsiz süreli çalışan işçi karşısında belirli süreli çalışan işçiye farklı işlem yapamayacağı;
- İşverenin, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamayacağı;
- Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmayacağı;
- İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanmasının, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmayacağı;
- İş ilişkisinde veya sona ermesinde yukarıdaki hükümlere aykırı davranıldığında işçinin, dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka, yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebileceği belirtilmiştir.

Eğer işveren bu maddede yer alan yükümlülüklerini yerine getirmemezse, çalışan kişi tazminat talep edebilir. Kişi ayrıca, İş Kanunu’nun “Feshin Geçerli Sebebe Dayandırılması” başlıklı ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, doğum, din, siyasi görüş ve benzeri nedenlerle iş sözleşmesinin feshinin geçerli bir fesih oluşturmayacağına dair 18. maddesi kapsamında, mahrum kaldığı diğer haklarını da talep edebilir. 18. madde ile bağlantılı olan ve geçersiz sebeple yapılan feshin sonuçlarını düzenleyen 21. madde ise işe iadeyi düzenlemektedir.

İş Kanunu’nun 5. maddesi, Anayasa’da yer alan hükümler dışında çalışma hayatında ayrımcılığın açıkça yasaklandığı ilk düzenleme olması nedeniyle önemlidir. Bu hükmü özel ve önemli kılan bir diğer unsur, doğrudan ve dolaylı ayrımcılık kavramlarını ilk defa mevzuata dâhil etmiş olmasıdır.

Maddenin gerekçesi, daha ilk cümlesinde, işverenin işe almadan başlayarak, tüm çalışma koşulları yönünden işçilere karşı eşit davranma yükümlülüğünden bahsetmektedir. Bu anlamda maddenin, işe alım sürecinde uygulanmasının da mümkün olduğu belirtilmektedir.

Özürlüler ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun

Türk hukukunda ayrımcılığı yasaklayan üçüncü önemli düzenleme, 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’dur. Kanun’un 4. maddesi engellilere karşı ayrımcılığı genel olarak yasaklar. Bu madde yanında, 13. maddede meslek seçme ve mesleki eğitim alma, 14. maddede istihdam ve 15. maddede eğitim ve öğretim bakımından engellilere karşı ayrımcılığın yasak olduğu ifade edilir.

5378 sayılı Kanun ayrımcılığı yasaklamışsa da, ayrımcılığın ne olduğunu tanımlamamıştır. Ancak, özellikle istihdam ve eğitime ilişkin hükümlerinde bireyin ihtiyaçları gözetilerek gerekli düzenlemelerin yapılması yükümlülüğünün öngörülmesinden hareketle, Kanun’un ayrımcılığın bir türü olan “makul düzenleme yapma” kurumunu, Türk hukuk düzenine kazandırdığı söylenebilir.

Diğer Kanunlar

Devlet Memurları Kanunu

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 7. maddesi kamu hizmetini alanlara yönelik ayrımcılığı yasaklar. Kanun'da bu eylemi gerçekleştiren memurlar için kademe ilerleme cezası öngörülür. Ancak uygulamada bu düzenlemelerin ne derece hayata geçirildiği konusunda şüpheler mevcuttur ve düzenlemelerin etkili olduğunu söylemek güçtür.

Siyasi Partiler Kanunu

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun;

- 82. maddesi siyasi partilerin bölgecilik veya ırkçılık amacını gütmemesini ve bu amaca yönelik faaliyette bulunmasını,
- 83. maddesi siyasi partilerin herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu ilkesine aykırı amaç gütmemesini ve faaliyette bulunmasını,
- 12. maddesi parti tüzüklerinde üyelik için başvuranlar arasında dil, ırk, cinsiyet, din, mezhep, aile, zümre, sınıf ve meslek farkı gözetilen hükümlere yer verilmesini,
- 78. maddesi siyasi partilerin dil, ırk, renk, din ve mezhep ayrımı yaratmalarını yasaklar.

Bugüne kadar, Anayasa'da ve Siyasi Partiler Kanunu'nda yer alan yasaklar farklılıkların korunması yönünde değil, inkârı ve yasaklanması yönünde yorumlanmış ve uygulanmıştır.

Milli Eğitim Temel Kanunu

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesinde "eşitlik" bağlamında eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açık olduğu ve eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmayacağına yer verilir. Kanun'un 8. maddesinde herkesin fırsat eşitliğine sahip olduğu ifade edilir. Ancak Kanun'daki bu düzenlemelerin etkili olarak uygulandığını ifade etmek güçtür.

Radio ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun

6112 sayılı Radio ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 8. maddesinde toplumu şiddete, teröre, etnik ayrımcılığa sevk eden veya halkı sınıf, ırk, dil, din, mezhep ve bölge farkı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik eden veya toplumda nefret duyguları oluşturan yayınlara imkân verilmemesi düzenlenir. İnsanların dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle hiçbir şekilde kınanmaması ve aşağılanmaması; kadınlara, güçsüzlere, özürlülere ve çocuklara karşı şiddetin ve ayrımcılığın teşvik edilmemesi; yayınların şiddet kullanımını özendirici veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmaması ilkelerine de yer verilir. Bu ilkelere aykırı hareketlerin ise 32. maddede yer alan yaptırımlara tabi tutulması öngörülür.

Uygulamada radyo ve televizyon yayınlarında ırkçılık ve ayrımcılık içeren ifadelerle sıklıkla rastlanmasına karşın yayın yasakları konusunda bugüne kadar kayda değer bir yaptırım uygulanmış değildir.

Türk Medeni Kanunu

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda yer alan 68. madde, dernek faaliyetleri kapsamında ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacını taşır. Ancak madde sadece bir derneğe üye olan kişiler arasında ayrımcılığı yasaklar. Ayrımcı faaliyetleri hedefleyen derneklerin kuruluşunu ya da bu yönde faaliyet yürüten derneklerin faaliyetlerini yasaklamaz. Bu madde haricinde ayrımcılık yasağı kapsamında Kanun'da herhangi bir düzenleme yer almaz.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 4. maddesinde sosyal hizmetlerin yürütülmesi ve sunulmasında sınıf, ırk, dil, din, mezhep veya bölge farklılığının gözetilemeyeceği, hizmet talebinin hizmet arzından fazla olması halinde önceliklerin muhtaç olma derecesi ve başvuru veya tespit sırası esas alınarak belirleneceğine yer verilir.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 2. maddesinde ayrımcılığa ilişkin hükümler yer alır. Madde ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazına ilişkin kuralların hükümlülerin ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, doğum, felsefi inanç, milli veya sosyal köken ve siyasi veya diğer fikir yahut düşünceleri ile ekonomik güçleri ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılmaksızın ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmaksızın uygulanacağına yer verir. Bu olumlu düzenlemenin varlığına karşın uygulamada Türkçeden başka dil konuşan, özellikle Kürtçe konuşan, tutuklu ve hükümlülerin çeşitli baskılarla karşılaştığına ve yasalarca tanınan bir dizi haktan yararlanamadıklarına dair şikâyetler söz konusudur.

TÜRK HUKUKUNDA AYRIMCILIĞA YOL AÇABİLEN HUKUKİ DÜZENLEMELER

Türk hukukunda bazı hukuki düzenlemeler ayrımcılık içermese dahi uygulanışı itibariyle ayrımcılığa yol açabilmektedir. Ayrımcı sonuçlara yol açabilen düzenlemeler aşağıda belirtilen iki düzenleme ile sınırlı değildir. Bu düzenlemelere, oldukça sık karşılaştığı ve yine sıklıkla gündeme geldikleri için örnek niteliğinde yer verilmiştir.

Türk Ceza Kanunu

İfade özgürlüğü alanında sürekli eleştirilerle karşılaşan ve eski TCK'nın 159. maddesinde yer alan Türklüğü tahkir ve tezyif etme suçuna, 5237 sayılı TCK'da bazı farklılıklara karşın "Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama" başlığıyla 301. maddede yine yer verilmiştir.

Madde metninde daha önce "Türklüğü" ifadesi yer almakta iken, daha sonra bu ifade "Türk Milleti" olarak değiştirilmiştir. Bu ifadenin Anayasa'nın 66. maddesinde yer alan "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür" ifadesi karşılığı olduğu ve bu nedenle maddede geçen Türk ifadesinin etnik bir kimliği değil vatandaşlığı ifade ettiği iddialarına karşın, davalar genellikle Türk etnik kimliğinin aşağılandığı gerekçesiyle açılmaktadır. Türkiye'de yer alan diğer etnik kimlikler söz konusu olduğunda bu madde uygulanmamaktadır. Maddenin olumsuz anlamda uygulanışına örnek olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin "Hrant Dink v. Türkiye" kararı verilebilir:

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı: *Hrant Dink v. Türkiye*

Kararda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hrant Dink'in Ceza Kanunu'nun 301. maddesi gereğince mahkûmiyetine hükmedilmesinin, Dink'i kamuoyu önünde, özellikle de aşırı milliyetçi gruplara karşı, tüm Türk kökenlileri aşağılayan bir birey olarak gösterdiğini tespit etmiştir. Mahkeme, Yargıtay'ın ilgili kararında Türklük kavramının devletin kurucu unsurlarından birine, başka bir deyişle insan unsuruna, daha açık bir deyimle "Türk milletine" gönderme yaptığını ifade ettiğini ve kararda Türklüğün, "insani, dini ve tarihsel değerler yanında, ulusal dil, ulusal duygular ve ulusal geleneklerden oluşan ulusal ve ahlaki değerlerin bütünü" olarak tanımlandığını belirtmiştir.

Mahkeme, Yargıtay'ın bu olay çerçevesinde Türklük kavramını yorumlayış biçiminin, Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesinin korumaya yöneldiği menfaatler açısından iki yönlü etkisi olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme ilk olarak, devletin kurucu unsurlarından biri olarak "Türk milleti"ne gönderme yapıldığını ve böylece Türklüğün somut olarak Hükümetin yürüttüğü siyasetle ve kurumlarının faaliyetleriyle vücuda gelen Devletin bizatihi kendisini andırdığını vurgulamıştır. Mahkeme ikinci olarak ise, Yargıtay tarafından yapılan tanımın, Türklük kavramını dini, tarihi, dilsel ve geleneksel olarak Türklere aidiyetle sınırlandırarak, uluslararası andlaşmalarla tanınan ya da tanınmayan her türlü dini, dilsel ve etnik azınlığı Türklük tanımından dışladığını belirtmiştir. Mahkeme, bu şekilde yorumlanan Türklük ya da Türk Milleti kavramlarının, Yargıtay için, devlet kurumlarının belli bir konuda, başka bir deyişle Ermeni azınlığın kimliği konusunda yürüttüğü somut siyasetin bir sembolü haline geldiğini gözlemlemiş ve bu siyasete, başka bir deyişle, bu konudaki resmi teze yönelik her türlü eleştirinin, Türklüğü ya da Türk milletini aşağılayan, hor gören ve küçük düşüren bir ifade olarak değerlendirildiğine karar vermiştir.

2006, 2007 ve 2008 yılları içerisinde bu suçtan dolayı 1.137 dava sonuçlanmış, yargılanan 1.760 sanıktan 428 kişi çeşitli mahkûmiyetlere çarptırılmıştır.

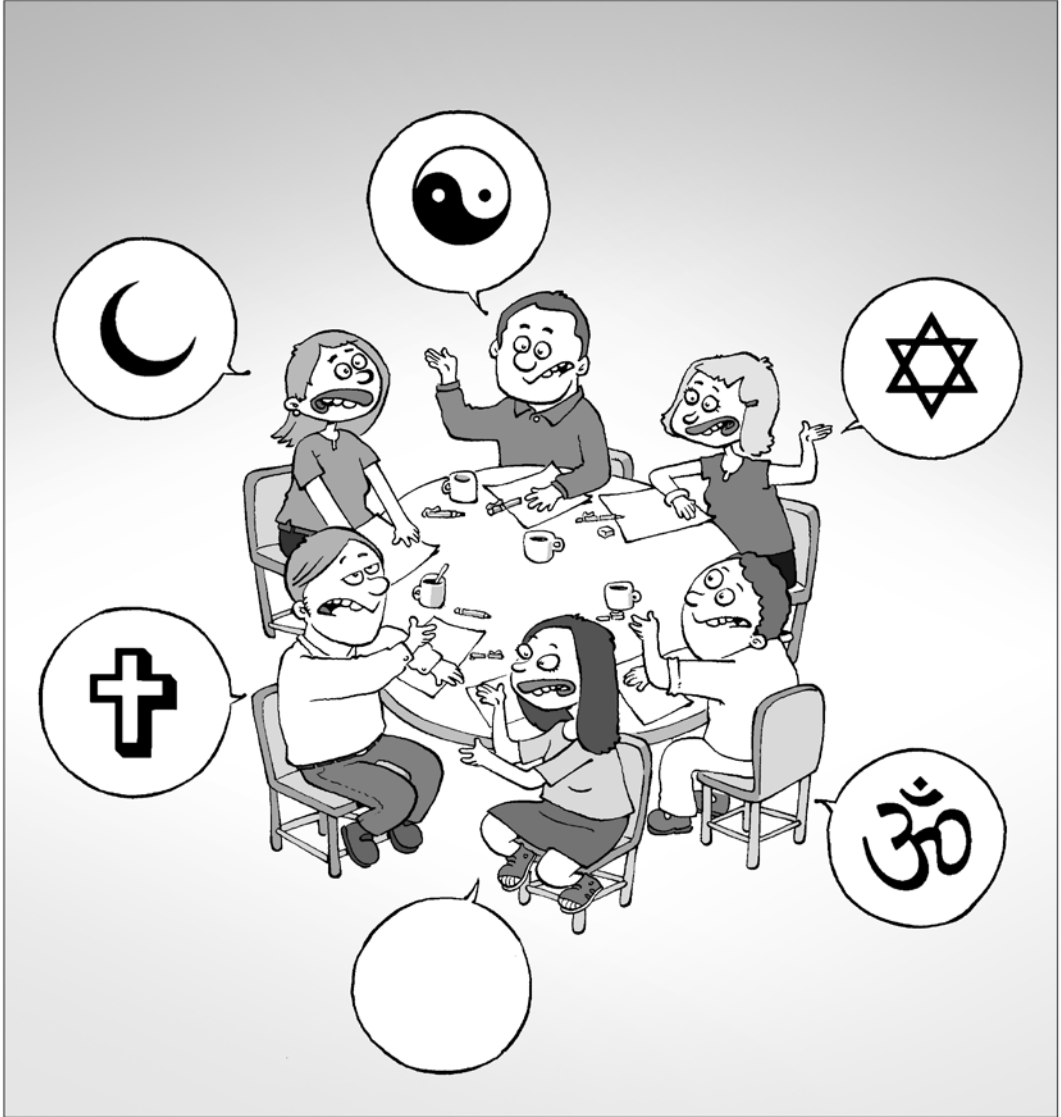
Nüfus Hizmetleri Hakkında Kanun

5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Hakkında Kanun'un 7. maddesi "Aile Kütüklerinde Bulunması Gereken Kişisel Bilgiler" başlığı altında, tıpkı eski Kanun'da olduğu gibi, kayıtlarda din hanesinin yer almasını düzenler. Uygulamada da nüfus cüzdanlarında din hanesi halen mevcuttur. Örnek olarak, bu düzenleme ile ilgili olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin "*Sinan Işık v. Türkiye*" kararına bakılabilir:

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı: *Sinan Işık v. Türkiye*

Başvuru, başvuruçunun inancı gereği nüfus cüzdanındaki din hanesine Alevi yazılması talebinin iç hukukta reddedilmesi üzerine yapılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi din ve vicdan özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme her ne kadar ayrımcılık yasağına dair bir değerlendirme yapmamış olsa da nüfus cüzdanı gibi resmi belgelerde dini inançların belirtilmesinin idari makamlarla olan ilişkilerde ayrımcı davranışlara yol açabileceğini ifade etmiştir.

Kanun'da yer alan düzenleme tarafsız nitelikte gözükse ve doğrudan bir ayrımcılık oluşturmasa da idari makamların ve yargı organlarının hangi inancın din hanesine yazılıp yazılmayacağına dair bu yöndeki kararları ayrımcı niteliktedir. Bu durum özellikle azınlık dinlerine ya da farklı inanç gruplarına mensup kişiler bakımından, devlet kurumları veya özel hukuk gerçek kişileri veya tüzel kişileri ile ilişkilerde ayrımcılık yaratma potansiyeli taşımaktadır. Bu sebeple düzenlemenin, sonuçları ve etkileri itibariyle dolaylı ayrımcılık oluşturan bir düzenleme niteliğinde olduğu kabul edilebilir.

TÜRK HUKUKUNDA AYRIMCILIK YASAĞI İLE İLGİLİ DENETİM USULLERİ

Yargısal Denetim Usulleri

Bu rehber ayrımcılık yasağı konusunda savunuculuk ya da hak arama yollarına dair derinlemesine bilgi vermek amacıyla hazırlanmadığı için yargısal yollar hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Ayrımcı muameleden kamu makamları sorumlu olduğunda idare ve ceza mahkemeleri, bir özel hukuk gerçek veya tüzel kişisi söz konusu olduğunda ise hukuk ve ceza mahkemeleri yargı yetkisine sahiptir. Türkiye’de uyuşmazlığın niteliğine bağlı olarak, ayrımcılıkla ilgili davalar hukuk, iş, ceza ve idare mahkemelerinde görülebilmektedir. Ceza, hukuk veya idari yargılamaların paralel biçimde gerçekleşebilmesi mümkündür. Mağdurlar eş zamanlı olarak hukuk veya iş mahkemelerinde tazminat için dava açabilecekleri gibi, bir idari başvuru ya da ceza soruşturması için şikâyetle de bulunabilirler.

İç hukukta mevcut tüm yargısal yollardan herhangi bir sonuç alamayan ve mağdur edildiğini düşünen tüm ayrımcılık mağdurları, iç hukuk yollarını tükettikten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AIHM) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’ne başvurma olanağına sahiptir. Başvurulabilecek diğer uluslararası başvuru yolları ile ilgili iletişim bilgilerine EK III’den ulaşabilirsiniz.

Ulusal ve uluslararası hukuk kapsamında mevcut olan yargılama ve başvuru usulleri oldukça karmaşıktır. Bu sebeple ayrımcılık mağdurlarının bir hukukçunun yardımını almaksızın bir davayı ya da başvuru usulünü başlatması veya yürütmesi oldukça zordur. Türk hukukuna göre tarafların mahkemede avukatla temsil edilmesi zorunlu tutulmamıştır.

Kişilerin ücretsiz adli yardımdan yararlanma hakkı olmakla birlikte, adli yardımdan belirli sınırlamalar dâhilinde yararlanılabilir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda (HMK) düzenlenen adli yardım sadece avukatla temsili değil yargılama giderlerini de kapsarken, Avukatlık Kanunu’nda belirtilen adli yardım avukatlık hizmetinden ücretsiz yararlanılmasını içerir.

Adli yardım hizmeti barolar tarafından oluşturulan adli yardım büroları tarafından sunulur. Hukuk yargılamalarında ve idari yargılamalarda adli yardımdan yararlanmak isteyen mağdurların avukat tutacak maddi durumları olmadığını ve hukuki temsilin adaletin menfaatine hizmet edeceğini ortaya koymaları gerekir. Ayrımcılık mağdurlarının avukattan ücretsiz yararlanma hakkı ceza yargılamasında da mevcuttur. Hemen her ilde kurulmuş olan baroların adli yardım hizmeti sunma yükümlülüğü bulunmaktadır. Baroların iletişim bilgilerine EK IV’ten ulaşabilirsiniz.

Yargı Dışı Denetim Usulleri

Ulusal İnsan Hakları Kurumları

İnsan hak ve özgürlüklerinin korunması ve sağlanmasına ilişkin yükümlülük, asli olarak devletlere aittir. Her devlet, kendi egemenliğini icra ettiği topraklarda, bu yükümlülüğü üstlenmiştir. Bu nedenle, insan haklarının korunması olgusu öncelikle ve özellikle ulusal düzleme ilişkindir. Ulusal ölçekte insan haklarının korunması, yeterli yasal çerçevenin oluşturulmasını, bağımsız bir yargı mekanizmasını, bireyler için güvencelerin ve başvuru yollarının ön görülmesini ve demokratik kurumların oluşturulmasını ve güçlendirilmesini gerektirir.

İnsan haklarının etkili bir şekilde hayata geçirilmesi ve korunması noktasında ulusal düzeyde belli altyapıların oluşturulması gerekliliği ile son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde

insan haklarının korunmasını hedefleyen ve ülkeden ülkeye farklılık gösteren kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu kurumların görevleri çeşitlilik gösterse de amaçları ortaktır. Bu nedenle bu kurumlar genel olarak “ulusal insan hakları kurumları” olarak adlandırılır. Ulusal insan hakları kurumlarını, hükümetler tarafından insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla kurulan bağımsız ve sürekli kurumlar olarak tanımlamak mümkündür.

Ulusal insan hakları kurumlarının en büyük işlevlerinden biri, uluslararası insan hakları mekanizmalarının doğru bir şekilde işlemlenmesini ve asıl olarak standartları ortaya koyucu ve içtihat yaratıcı bir nitelikte çalışma yapabilmelerini sağlamaktır. İyi ve standartlara uygun işleyen ulusal kurumların insan hakları ihlallerini daha kısa sürede giderebileceği ve uluslararası mekanizmaları rahatlatılabileceği ortadadır.

Ulusal kurumların uygulama ve üstlendikleri işlevler hakkında kapsamlı standartlar söz konusudur. Ancak uygulamada ulusal insan hakları kurumu ile neyin anlaşıldığı konusunda ortak bir yaklaşım yoktur. “Paris İlkeleri” olarak anılan, tavsiye niteliği taşıyan ve bu konuyu düzenleyen “Ulusal Kurumların Statüsü ile İlgili İlkeler” 1993 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bu çerçevede ulusal insan hakları kurumu, insan hakları konusunda belirli görevleri yerine getirmek üzere anayasa veya yasalar tarafından tanımlanmış bir yapı olarak ifade edilmiştir. Bu tanımla birlikte hükümet organları ve yasal dayanağı olmayan tüm örgütlenmeler ulusal insan hakları kurumu tanımı dışında kalmıştır.

Belirlenen bu çerçeve içerisinde söz konusu kurumlar, uygulamada “idari” özellikler gösterir ve yargısal nitelikte değildir. Bu kurumlar amaçlarını, görüş veya tavsiye bildirme, bireyler veya gruplar tarafından iletilen şikâyetlerin değerlendirilmesi ve çözümlenmesi yoluyla gerçekleştirir. Kurumların yasal temeli ülkeden ülkeye değişebilir ve kuruluşları anayasalar veya yasalar tarafından düzenlenebilir. Birleşmiş Milletler tarafından yapılan sınıflandırmaya göre, ulusal kurumlar çoğu kez “insan hakları komisyonları” veya “ombudsmanlar” olmak üzere iki genel kategoriden birine dâhildir.

Temel modellerden biri olan komisyonlar genellikle insan haklarının korunmasına ilişkin mevzuatın, yasal ve idari usullerin etkili bir şekilde uygulanmasını güvence altına almak amacıyla kurulur. Ayrımcılıkla mücadele, komisyonların çalışma alanlarının ayrılmaz bir parçasını oluşturur.

Ombudsman, yasama organına karşı sorumlu olan ve yürütme organına bağlı olarak çalışan kurum ve kuruluşların ve bunların çalışanlarının eylem ve işlemlerine ilişkin şikâyetleri kabul eden yüksek düzeyli bir kamu görevlisinin temsil ettiği bürodur. Ombudsmanın yetkileri (şikâyetleri alma ve inceleme yapma) insan hakları komisyonlarına benzemektedir. Ortak noktaları, ikisinin de bağlayıcı karar alma yetkisinin olmamasıdır. Aralarındaki fark ise, ombudsmanın öncelikli işlevi kamu idaresinde hakkaniyeti ve hukuka uygunluğu denetlemek, insan hakları komisyonlarının genel olarak insan hakları ihlalleriyle özellikle de ayrımcılıkla ilgilenmesidir. Ayrıca insan hakları komisyonları kamu veya özel hukuk kişilerinin ihlalleri ile ilgilenirken, ombudsman genellikle kamu tüzel kişilerinin ve kamu personelinin eylemleri ile ilgili vakalarla ilgilenir.

Paris İlkeleri'nde, işleyen etkili bir ulusal insan hakları kurumu için bağımsızlık, açıkça belirlenmiş bir yetki alanı ve görevlerini yerine getirme noktasında yeterli güce sahip olma, erişilebilirlik, diğer ilgili kurumlarla işbirliği, etkili faaliyet yürütme ve hesap verebilirlik gibi unsurlara dikkat edilmesi önerilir. Paris İlkeleri'ne göre ulusal kurumlar, insan hakları ihlallerini incelemek, mevzuat ve uygulama ile ilgili olarak hükümete, yasama organına veya diğer yetkili makamlara tavsiye sunmak, bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde olmak, eğitim ve bilgilendirme görevini yerine getirmek ve yargısal benzeri yetkiler üstlenmek gibi beş başlıkta sorumluluk sahibidir.

Uluslararası insan hakları koruma mekanizmaları tarafından yayımlanan genel yorumlar dışında, aynı mekanizmalar tarafından taraf devletlerce sunulan raporların değerlendirilmesi sonucunda yayımlanan sonuç gözlemlerinde de ulusal insan hakları kurumlarının rolü ve önemi sıklıkla vurgulanmaktadır.

Eşitlik Kurumları

AB tarafından ayrımcılık yasağı kapsamında kabul edilen direktiflerin üye ülkeler açısından hukuken bağlayıcı nitelikte olması, üye ülkelerde bu alanda çok sayıda hukuki düzenlemenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cinsiyet temelli ayrımcılık bağlamında 76/207/EEC sayılı Direktif'te 2002 yılında yapılan değişiklik sonucunda üye devletlere eşitlik kurumu kurulması yükümlülüğü getirilmiştir. Bu kapsamda oluşturulacak eşitlik kurumlarının ulusal insan hakları kurumlarının bir parçası olarak oluşturulması mümkündür. Bu kurumların üstlenmesi gereken görevler arasında ayrımcılık mağdurlarının şikâyet ve başvurularında bağımsız destek sağlamak, ayrımcılıkla ilgili araştırmalar yürütmek, ayrımcılıkla ilgili konularda raporlar yayımlamak ve öneriler sunmak yer alır. Irk Eşitliği Direktifi'nin başlangıç bölümünde de üye ülkelerde etnik ve ırksal kökene dayalı ayrımcılığa karşı mücadelenin bir ya da birden fazla eşitlik kurumuyla güçlendirileceği ifade edilir.

Eşitlik kurumlarının ayrımcılık vakaları ile hukuki zeminde mücadelesi farklı biçimlerde gerçekleşebilir. Eşitlik kurumları mağdurlara hukuki alanda hukuki yardım sağlar ve arabuluculuk, kurum adına yargısal veya idari usullere başvurma, müdahil olma veya ayrımcılıkla mücadelede test yöntemi gibi yollara başvurabilir. Eşitlik kurumları, belirtilen bu yargısal işlevler yanında, yargısal benzeri işlevler de üstlenebilir. Bu işlevler, bağlayıcı kararlar yayımlamak ve tavsiye kararları yayımlamak şeklinde olabilir. Eşitlik kurumlarının bir diğer işlevi de araştırmalar yürütmek ve raporlar yayımlamaktır. Ayrımcılığın nerede ve nasıl oluştuğunun ortaya konulması ayrımcılığın ortadan kaldırılması için büyük önem taşır. Hükümetlere tavsiyelerde bulunmak eşitlik kurumlarının en önemli işlevlerinden birisidir. Eşitlik kurumları eşitlik ilkesinin hayata geçirilmesi amacıyla yetkilendirildiğinden bu kurumların hükümetlere yönelik yapısal ve kurumsal değişim konularında güçlü tavsiyelerde bulunması mümkündür.

Mevcut Yargı Dışı Denetim Usulleri

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları

İl ve ilçe insan hakları kurulları, 12 Nisan 2001 tarihli ve 4643 sayılı Kanun'a dayalı olarak çıkarılan İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik ile oluşturulmuştur. Tüm il ve ilçelerde kurulmuş bulunan bu kurullar etkililik açısından oldukça yetersizdir.

Kurullar, ayrımcılık yasağı ile ilgili şikâyet başvurularını incelemekle yetkilidir ve ayrımcılık yasağının ihlal edilip edilmediğine karar verebilir. Ancak bu kararlar icra edilebilir olmadığı gibi hukuken bağlayıcı da değildir. İnsan Hakları Başkanlığı'na ve kurullara ayrımcılık iddiasıyla ilgili olarak yapılan başvuru sayıları ve bu başvuruların toplam başvurular içindeki yüzdeleri aşağıda yer almaktadır. Mevcut istatistikler ayrımcılık iddiasının hangi temelde yapıldığına ya da hangi haklarla ilgili olduğuna dair net ve açıklayıcı bilgi içermemektedir.

Yıl	Hak ihlali iddiasıyla yapılan toplam başvuru sayısı	Ayrımcılık iddiasıyla yapılan başvuru sayısı	Oran (%)
2004	1.639	110	6,7
2005	2.227	159	7,3
2006	2.056	136	6,6
2007	1.318	42	3,2
2008	5.458	101	1,9
2009	2.562	41	1,6
2010	8.795	144	1,6

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

Yargı dışı başvuru yollarından bir diğeri TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'dur. Bu Komisyon da genel olarak insan hakları ihlalleri yanında ayrımcılıkla ilgili şikâyetleri incelemekle yetkilidir. Komisyon, 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu ile oluşturulmuştur. Kanun'un 4. maddesinde Komisyon'un görevleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Uluslararası alanda genel kabul gören insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemek;
- Türkiye'nin insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla Anayasa ve diğer ulusal mevzuat ve uygulamalar arasında uyum sağlamak amacıyla yapılması gereken değişiklikleri tespit etmek ve bu amaçla yasal düzenlemeler önermek;
- TBMM komisyonlarının gündemindeki konular hakkında, istem üzerine görüş ve öneri bildirmek;
- Türkiye'nin insan hakları uygulamalarının, taraf olduğu uluslararası anlaşmalara, Anayasa ve kanunlara uygunluğunu incelemek ve bu amaçla, araştırmalar yapmak, bu konularda iyileştirmeler, çözümler önermek;
- İnsan haklarının ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek ve gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek;
- Gerektiğinde dış ülkelerdeki insan hakları ihlallerini incelemek ve bu ihlalleri o ülke parlamenterlerinin dikkatlerine doğrudan veya mevcut parlamenter forumlar aracılığıyla sunmak;
- Her yıl yapılan çalışmaları ve elde edilen sonuçları kapsayan bir rapor hazırlamak.

Komasyon kendisine yapılan başvuruları inceledikten sonra konu ile ilgili bir karar alarak veya rapor hazırlayarak bunları kamuoyu ile paylaşmaktadır. Komasyon'un 2009 yılı Ekim ayı ile 2010 yılı Ekim ayı arasındaki faaliyetlerini ortaya koyan 23. Dönem 4. Yasama Yılı Faaliyet Raporu'na göre, anılan dönemde Komasyon'a 3.180 başvuru yapılmıştır. Belirtilen başvuru sayısı ile ilgili sınıflandırma sonucunda ayrımcılık yasağının ihlal edildiği gerekçeyle yapılan başvuru sayısının 103 olduğu görülmekte ve bu sayı toplam başvuruların %4'ünü oluşturmaktadır.

Diğer Yargı Dışı Başvuru Yolları

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komasyonu dışında, kolluk görevlileri veya jandarma tarafından gerçekleştirilen ayrımcı muameleler ile ilgili olarak oluşturulan İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı İnsan Hakları İhlalleri İnceleme Bürosu ile Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi'ne başvuru yapılabilir. Ayrıca hasta hakları açısından Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hasta Hakları Şubesi'ne başvurulması mümkündür. Bu başvuru yolları ile ilgili gerekli iletişim bilgileri EK III'te verilmiştir.

Kurulması Beklenen Kurumlar

Türkiye'de ayrımcılık iddialarını soruşturmak ve gerekli önlemleri almakla yükümlü eşitlik kurumu, ombudsmanlık, insan hakları komasyonu vb. nitelikte bağımsız özel bir kurum ya da organ yoktur. TBMM tarafından ombudsmanlık kurumu oluşturmaya yönelik olarak 2006 yılında 5548 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu kabul edilmiştir. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, Anayasa Mahkemesi tarafından söz konusu Kanun iptal edilmiştir.

İptal edilen Kanun'da kurulması öngörülen Kamu Denetçiliği Kurumu bir eşitlik kurumu olarak değil, genel yetkilere sahip bir kurum olarak tasarlanmıştır. Bu Kurum için öngörülen özellikler, Birleşmiş Milletler Paris İlkeleri kapsamında ortaya konulan uluslararası standartları ve Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komasyonu'nun 2 No'lu Genel Politika Tavsiye Kararı'nda yer alan ilkeleri karşılamaktan uzaktır. 2011 yılı içerisinde yeni bir Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun yasalaşması beklenmektedir.

Anayasa'da 2010 yılında yapılan değişiklikler sonrasında genel olarak insan haklarının korunması özel olarak ise ayrımcılıkla mücadele amacıyla bazı kurumlar oluşturulması beklenmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi bunlardan ilki doğrudan bu amaçları taşıyorsa da Kamu Denetçiliği Kurumu'dur. Belirtilen amaçlar doğrultusunda ise İnsan Hakları Kurumu ile ilgili bir yasa tasarısı ile Ayrımcılığın Önlenmesi ve Eşitlik Kurulu ile ilgili bir başka yasa tasarısı taslağı ortaya çıkmıştır.

Ayrımcılık mağdurlarını, hukuk kuralları veya yargı organları ile karşı karşıya geldiklerinde hem maddi ve manevi hem de adli anlamda destekleyecek bir kurum mutlaka oluşturulmalıdır. Bu kurumun mümkün olduğunca yürütmeden, yasamadan ve yargıdan bağımsız ve ayrımcılık mağdurlarını gözetken, mağdurlara çeşitli biçimlerde destek sunan bir kurum olarak tasarlanması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de ayrımcılıkla mücadele kapsamında faaliyet yürütecek, Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komasyonu'nun 2 No'lu ve 7 No'lu Genel Politika Tavsiye Kararları, AB Irk Eşitliği Direktifi ve BM Paris İlkeleri kapsamında ortaya konulan uluslararası standartlara uygun olarak bağımsız bir eşitlik kurumu oluşturulmalıdır. Kurulacak bir eşitlik kurumunun, yukarıda belirtilen uluslararası standartlar ışığında aşağıdaki çalışmalarını yürütmesi veya yetkilere sahip olması, kurulması için öngörülen amaçlara uygun faaliyet yürütebilmesi ve ay-

rımcı muamelelerin ortadan kaldırılmasına bile azaltılması ve mağdurların mağduriyetinin giderilmesi için büyük önem taşımaktadır:

- Ayrımcılık mağdurlarına danışmanlık ve destek sunma;
- Kamuoyuna ayrımcılıkla ilgili eğitimler sunma;
- İş ilanlarında ayrımcılık yapılmaması hakkında bilgilendirme yapma;
- Ayrımcılıkla mücadele alanında eylem programları, rehber ilkeler, taraflar arasında hüküm doğuracak tip sözleşmeler hazırlama;
- Ayrımcılıkla mücadele kapsamında yasa tasarıları hazırlama ve önerme;
- Tüzel kişiler için davranış kuralları geliştirme;
- Dönemsel olarak meclise rapor sunma;
- Kamuoyunu genel olarak ayrımcılık, özel olarak ise eşitlik kurumunun faaliyetleri ve kararları hakkında bilgilendirme;
- Sivil toplum kuruluşları ile yakın işbirliği içerisinde çalışma ve bu kuruluşların faaliyetlerine maddi destek sunma;
- Eşitlik kurumuna yapılacak şikâyetler ve yargısal usuller hakkında hukuki yardım sunma;
- Başvuru üzerine vakalar hakkında inceleme yürütme;
- Başvuru sonucunda taraflardan bilgi toplama;
- Re'sen bir vaka hakkında araştırma yürütme;
- Taraflar arasında mahkeme dışı çözüme varılması yönünde arabuluculuk görüşmeleri yürütme;
- Eşitlik kurumlarına ya da yargı organlarına başvuru veya dava götürme;
- Bilirkişilik yapma;
- Bağımsız araştırmalar yürütme;
- Para cezasını da içeren yaptırımlara hükmetme ve
- Yargısal usullerde müdahil olarak yer alma.

Ayrımcılık Yasağı ve Devletlerin Yükümlülükleri

Devletlerin insan hakları alanında, insan haklarına saygı göstermek, insan haklarını korumak, yerine getirmek ve geliştirmek şeklinde yükümlülükleri mevcuttur. İnsan hakları ihlalleri çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Kasten devlet ya da devlet dışı bir üçüncü kişi tarafından, bir kişiye veya bir gruba karşı olarak bir eylemin gerçekleştirilmesi veya insan hakları ihlaliyle sonuçlanacak bir şekilde devletlerin adım atmaması, müdahale etmemesi veya bir konuda yasa çıkarılmaması halinde söz konusu olabilir.

İnsan hakları, hem birey ile devlet hem de bireylerin kendi aralarındaki ilişkilerini ilgilendirir. Birey ile devlet arasındaki ilişkiye insan haklarının “dikey etkisi” de denir. İnsan haklarının diğer etkisi ise “yatay etki” olarak adlandırılır. Devletler yalnızca insan hakları ihlallerinden kaçınma yükümlülüğü içinde değildir. “Yatay etki” kavramı ile aynı zamanda bireyleri, diğer kişilerin ihlallerinden koruma görevi de devlete yüklenmiştir.

İnsan haklarının devletler açısından iki yönlü yükümlülük doğurduğundan bahsedilebilir. Devletler olumlu (pozitif) anlamda idari, hukuki tedbirleri almak ve uygulamaya geçirmek zorundadır. Diğer yönden, devletlerin olumsuz (negatif) anlamda da yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülük, bizzat kendisinin insan hakları ihlallerine yol açmaması gerektiğini, ihlalden kaçınma yükümlülüğünü ifade eder.

Devletlerin tüm hak ve özgürlükler bakımından olduğu gibi ayrımcılık yasağı bakımından da yükümlülükleri söz konusudur. Başka bir ifade ile devlet ayırım gözetmeyecek, eşit muamele ve fırsat eşitliği sağlamak için gerekli tedbirleri alacak ve sadece devleti temsil eden kişilerin değil, aynı zamanda özel gerçek veya tüzel kişilerin ayırım gözetmelerini de önleyecektir. Devletler ayrıca, ayrımcılık yasağının ihlali durumunda kişilerin başvurabileceği etkili hak arama yollarını da tesis etmekle yükümlüdür. Devletler bu yükümlülüklerini yasal, idari, yargısal ve diğer tedbirler aracılığıyla yerine getirecektir.

Yukarıdakiler kapsamında alınması gereken tedbirler şu şekildedir:

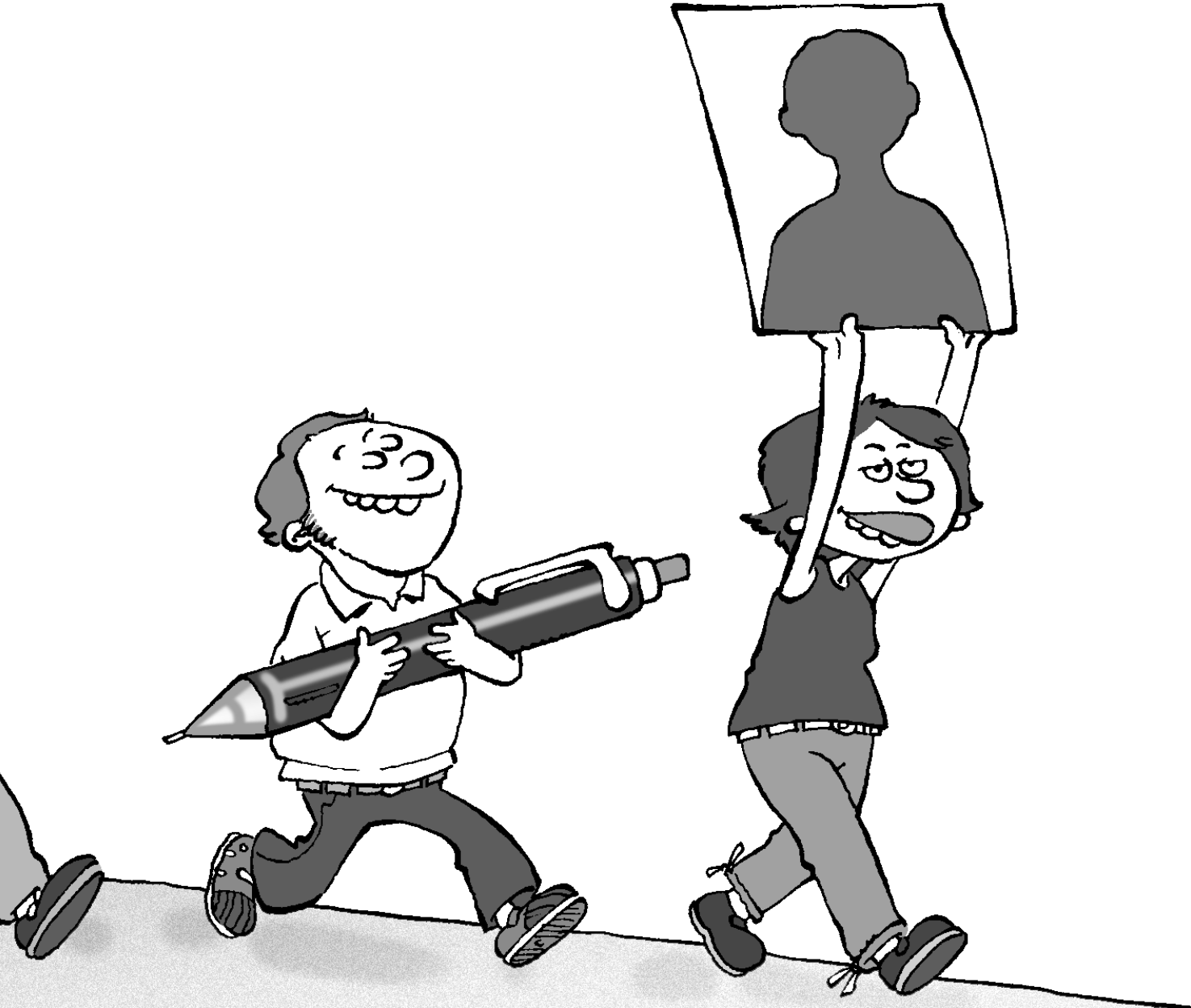
- Ayrımcılık yasağının tanımının yapılması ve ne tür fiillerin hangi koşullar altında ayrımcılık sayılacağına açıkça ortaya konulması,
- Ayrımcılık gözetmeme yükümlülüğünün devlet ile birey arasındaki ilişkilerle sınırlı olmaması,
- Bireylerin hangi niteliklerinin muameleye temel teşkil etmesi halinde ayrımcılığın söz konusu olacağı konusunda, ulusal mevzuatın uluslararası sözleşmelere uygun hale getirilmesi,
- Ayrımcılık yasağının etkili olabilmesi için gerekli usuli tedbirlerin ayrıntılı şekilde düzenlenmesi,
- Hak arama yollarına başvurma bakımından kişileri caydıran unsurlara karşı tedbir alınması,
- Ayrımcılığı yasaklayan düzenlemelerde öngörülen yaptırımların caydırıcı nitelikte olması.

Bu tedbirlerin etkili olabilmesi için aşağıda belirtilen bilinç artırıcı adımların da atılması gerekmektedir:

- Başta kamu personeli olmak üzere tüm toplumun ayrımcılığın olumsuz etkileri konusunda ayrıntılı şekilde bilgilendirilmesi,
- Ayrımcılık tüm çabalara rağmen önlenememişse, en azından sonuçlarının tam ve etkili şekilde ortadan kaldırılması,
- Bireylerin ayrımcılığa uğramaları her zaman münferit olaylar şeklinde tezahür etmeyebildiği için bu hallerin ortaya çıkartılabilmesi amacıyla ayrıntılı istatistiklerin toplanması.

İKİNCİ BÖLÜM

Ayrımcılıkla Mücadeleye İlişkin Savunu Faaliyetlerinde İzleme ve Belgeleme

İzleme ve Belgelemenin Temelleri

İZLEME VE BELGELEME NEDİR?

İzleme ve belgeleme, sistemli şekilde bilgi toplama, toplanan bilgilerin doğruluğunu çeşitli araçlarla test etme ve bu bilgileri savunma faaliyetlerinde kullanılabilir hale getirmeyi ifade eder.

İNSAN HAKLARI ALANINDA İZLEME VE BELGELEME NEDİR?

İnsan hakları alanında izleme ve belgeleme, insan hakları hukuku bağlamında yükümlülük altında olanların;

- İnsan hak ve özgürlüklerini ihlal etmeme, koruma ve sağlama yükümlülüklerini tam olarak yerine getirip getirmediğine;
- Bu çerçevede gerekli tüm tedbirleri alıp almadıklarına;
- Alınan tedbirlerin yeterli ve etkili olup olmadığına;
- Daha başka ne tür tedbirler alınması gerektiğine;
- Alınan veya alınmayan tedbirlerin kimleri ne yönde etkilediğine veya insan haklarına saygı konusunda değişimin hangi yönde olduğuna ilişkin sistemli bilgi toplanmasını, bu bilgilerin doğruluğunun çeşitli araçlarla test edilmesini ve geniş anlamda, savunu faaliyetlerinde kullanılabilecek hale getirilmesini ifade eder.

AYRIMCILIK YASAĞI ALANINDA İZLEME VE BELGELEME NEDİR?

Ayrımcılık yasağı alanında izleme ve belgeleme ise, yukarıda ifade edilen izleme ve belgeleme faaliyetlerinin ayrımcılık yasağı bağlamı ile sınırlı olarak yürütülmesini ifade eder.

AYRIMCILIK YASAĞI ALANINDA YÜRÜTÜLEN

SAVUNU FAALİYETLERİNDE İZLEME VE BELGELEMENİN YERİ NEDİR?

İzleme ve belgelemenin kendisi tek başına bir amaç değildir. İzleme ve belgeleme, ayrımcılık yasağı alanında yürütülecek savunu faaliyetleri için gerekli sistematik bilgiyi sağlayarak, insan haklarına saygının ve demokrasinin gelişimine katkıda bulunur. İzleme yoluyla sistematik bilgi toplama ve bu bilgilerin belgelenmesiyle, savunuculuk faaliyetlerinin hangi alanlarda, kimlerin hak ve özgürlüklerden yararlanmasını güçlendirmek amacıyla, kimlere yönelik ve ne süreyle yapılması gerektiği etkili ve verimli şekilde planlanabilir. Zira sorunun kapsamı, kaynağı, nedeni ve etkileri ayrıntılı olarak bilinmeksizin, sorunun çözümüne yönelik her çalışma eksik kalacaktır. Savunu faaliyetlerinin tahminler veya salt iddialar üzerinden değil, gerçekte var olan durum üzerinden yapılması, ancak izleme ve belgeleme ile mümkündür.

İzleme ve belgeleme, olanla olması gereken arasındaki farkı dayanaklarıyla ortaya koyarak, savunu faaliyetlerinin etkili şekilde gerçekleştirilebilmesini mümkün kılar. Bu şekilde etkili hale gelen savunuculuk, aşağıda sayılanlar da dâhil olmak üzere, birçok farklı amaçla yürütülebilir:

- Kamuoyunu ayrımcılık ve eşitsizliklerle ilgili olarak bilinçlendirmek ve kamuoyunun dikkatini ayrımcı mevzuat ve uygulamalara çekmek;
- İdari ve yargısal makamların, somut ayrımcılık vakalarıyla ilgili harekete geçmesini sağlamak;
- Davalara ispat araçları sağlamak;
- Karar alıcıların kararlarını yönlendirmek;
- Ayrımcılık bakımından caydırıcılık sağlamak;
- Devlete, uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini yerine getirmesinde yardımcı olmak;
- Uluslararası örgütler bünyesinde insan haklarına ilişkin sözleşmelerin uygulanmasını denetleyen komite, mahkeme ve diğer organlara, devletin ayrımcılık yasağına ilişkin yükümlülüklerini ne ölçüde yerine getirdiği ve hangi alanlarda sorun yaşandığı konusunda bilgi sağlamak ve
- Devletlerin konuyla ilgili uluslararası sözleşmelere taraf olması ihtiyacını ortaya koymak ve bu sözleşmelere taraf olunması yönünde baskı yaratmak.

AYRIMCILIK YASAĞI ALANINDA İZLEME VE BELGELEME YAPILMAKSIZIN ETKİLİ SAVUNU FAALİYETLERİ YÜRÜTÜLEMEZ Mİ?

İzleme ve belgeleme, ayrımcılıkla mücadelenin yegâne yolu olmasa da, zorunlu bir unsurdur. Zira izleme ile elde edilebilecek ve belgelenecek veriler olmaksızın, ayrımcılık yasağı alanında yürütülecek herhangi bir savunma faaliyeti dayanaktan yoksun kalacaktır. Ayrımcılık yasağı alanında izleme ve belgeleme, aşağıda örnek olarak sayılan birçok bilgi ve tespiti mümkün kılacak ve savunuculuk, bu bilgi ve tespitler üzerine inşa edilebilecektir. Diğerleri yanında, izleme ve belgeleme aşağıdaki nedenlerle gereklidir:

- Genel olarak ayrımcılığın var olup olmadığını, yaygınlığını ve boyutlarını tespit etmek;
- Somut bir olayda ayrımcılığın var olup olmadığını tespit etmek, ayrımcılığın tespit edildiği hallerde ise idari ve yargısal makamlara yapılacak başvurularda ayrımcılık iddialarını destekleyecek ispat araçları sağlamak;
- Hangi alanlarda (örneğin eğitim, istihdam, konut, hizmetler vs.) ayrımcılığın var olduğunu tespit etmek;
- Hangi kişi veya kişi gruplarının ayrımcılık mağduru olduklarını tanımlamak;
- Çoklu ayrımcılık vakalarını tespit etmek;
- Ayrımcılıkla mücadelede öncelikli konuların neler olduğunu tespit etmek;
- Ayrımcılığın ne tür önyargılardan kaynaklandığını anlamak;
- Ayrımcılığın veya eşitsizliğin mevzuattan mı yoksa uygulamadan mı kaynaklandığını anlamak;
- Mevzuatın ve buna bağlı olarak yaptırımların ayrımcılıkla mücadele için yeterli ve etkili olup olmadığını tespit etmek;
- Ayrımcılığın münferit kişilerden mi, yoksa kurumsal yapı ve politikalarından mı kaynaklandığını belirlemek;
- Mevzuat veya uygulamada değişiklik olması halinde, bunun etkilerinin ne yönde olacağını değerlendirmek;
- Ayrımcılık mağdurlarının hak arama yollarını kullanıp kullanmadıklarını ve kullanmıyorlarsa bunun nedenlerini tespit etmek ve
- Ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve eşitliği sağlamak üzere alınması gereken tedbirleri tespit etmek.

İZLEME VE BELGELEMENİN KAPSAMI NEDİR?

İzleme ve belgelemenin kapsamını savununun amacı belirler. İzlemenin kapsamı, savunma faaliyetlerinin amacına her açıdan elverişli olmalıdır. Ancak izleme ve belgelemenin kapsamıyla amacının her zaman tam olarak örtüşmesi gerekmez. Bazı hallerde izleme ve belgelemenin kapsamı, savununun mevcut amacına ulaşması için gerekli olandan daha geniş olabilir. Diğer bir deyişle, izleme yapanlar, daha sonra benzer amaçlarla kullanılmaya üzere, amacı aşan veriler toplayabilirler. Bu tür bilgiler, başka amaçlarla daha sonra yapılacak daha kapsamlı savunma faaliyetlerinin veri alt yapısını sağlar.

İzleme ve belgelemenin kapsamı yürütülen savunma faaliyetinin amacına ulaşması için elverişli olandan daha geniş olabilirken, bunun tersi çoğu zaman geçerli değildir. Zira eğer izleme ve belgelemenin kapsamı yürütülen savunma faaliyetinin amacından daha darsa, izleme, söz konusu amaca varmaya elverişli olmayacaktır. Örneğin, eğitim hakkından yararlanma bakımından etnik kökene dayalı ayrımcılığın Türkiye çapında yaygın olduğu iddiası varsa ve ka-

muoyunun dikkati bu hususa çekilmek isteniyorsa, izleme ve belgelemenin kapsamı tek bir okul, tek bir şehir veya bir bölge ile sınırlı olmamalıdır. Zira tek bir okulda ayrımcılık olması, bu ayrımcılığın ülke genelinde de var olduğunu ortaya koymaya yetmez. Ancak, bu yönde bir şüphe yaratması gerektiği açıktır.

Yukarıda belirtilen nedenlerle, izleme ve belgelemenin kapsamı, izleme ve belgelemeye başlamadan önce, savununun amacı gözetilerek belirlenmelidir. Bu belirlemeyi dört ayrı başlık altında yapmak faydalı olacaktır.

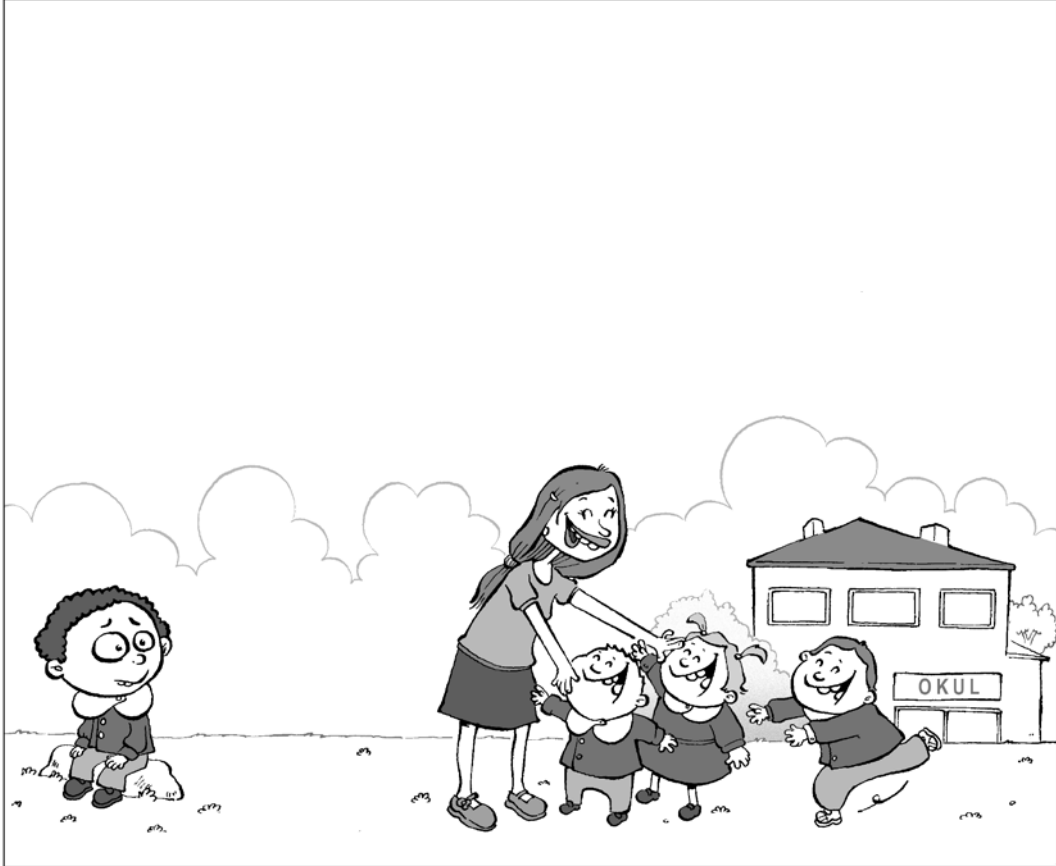
İzleme ve Belgelemenin Kişi Bakımından Kapsamı

Mağdur Bakımından Kapsam

İzleme, ayrımcılık mağduru olan ya da derhal veya yakın zamanda ayrımcılık mağduru olması ihtimali olan kişi veya kişi grupları ile sınırlı olarak gerçekleştirilebilir. İzlemenin kapsamı, savununun amacına konu olan kişi veya kişi grubunun genişliği ile doğru orantılı olarak belirlenmelidir.

Ayrımcı Mevzuat veya Uygulamanın Sorumlusu Bakımından Kapsam

İzlemenin kapsamının, ayrımcı mevzuat veya uygulamanın sorumlusu bakımından da genişletilmesi ya da daraltılması mümkündür. Bu çerçevede, amaca bağlı olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin benimsediği kanunların farklı din veya inanca sahip kişiler bakımından ayrımcı etkiler doğurup doğurmadığı izlenebileceği gibi, aynı konudaki izleme Milli Eğitim Bakanlığı'nın yönetmelikleri veya uygulamaları ile sınırlı olarak da yapılabilir. Hatta bir ilköğ-

retim okulu müdürünün veya bir din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretmeninin izlenmesi de mümkündür.

Bu tür bir izlemenin şirket ve kurumların işleyişlerini, insan haklarına ve onuruna saygı yönünden geliştirme amacını taşıması da mümkündür. Bu husus özellikle, ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve/veya eşitliği sağlamak için tedbir alındığı hallerde, bu tedbirlerin gerçekten etkili olup olmadığını tespit edebilmek bakımından önemlidir.

Karşılaştırmanın faydalı olacağı hallerde, aynı izleme birden fazla şirket veya kamu kurumunda da yapılabilir. Bu hallerde izleme, karşılaştırmaya olanak verecek şekilde, aynı tür araçlar kullanılarak, aynı kademedeki ve sayıdaki kişilerle görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmelidir. Karşılaştırmalı izleme ve belgeleme faaliyetleri ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin iyi örneklerin tespit edilmesini de sağlayacaktır.

İzleme ve Belgelemenin Yer Bakımından Kapsamı

İzlemenin yer bakımından kapsamını belirlemek, izlemenin yapılacağı fiziksel alanın belirlenmesini ifade eder. İzleme, tüm Türkiye'yi kapsayabileceği gibi, bir bölge, il, ilçe, mahalle, sokak ve benzerleri ile sınırlı da olabilir.

İzlemenin coğrafi olarak sınırlanması, amacın da ancak bu coğrafi sınır içerisinde gerçekleşeceğine işaret etmez. Örneğin, bir ilçedeki uygulamanın izlenmesi ile sağlık alanına ilişkin bir yönetmeliğin ayrımcı etkiler yarattığı ortaya çıkmışsa, izlemenin sonuçlarına dayanılarak söz konusu yönetmeliğin değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması yönünde çaba gösterilecektir. Böylece yerel nitelikte bir izleme, ulusal düzlemde etkili olabilecektir. Kaynakların en verimli şekilde kullanılması amacıyla, bu ve benzeri hallerde izleme ve belgelemenin yer bakımından kapsamının daraltılması mümkündür.

İzleme ve Belgelemenin Zaman Bakımından Kapsamı

İzlemenin zaman bakımından kapsamını belirlemek, izlemenin süresini belirlemeyi ifade eder. Eğer vaka bazında izleme yapılıyorsa, izlemenin süresi vakanın süresiyle eşit olacaktır. Ancak vaka idari ve yargısal süreçlere intikal etmişse, doğru bir değerlendirme yapabilmek için izlemenin, vakanın kendi gerçekleşme süresini aşarak, idari ve yargısal süreçlerin tamamını kapsamaması anlamlı olacaktır. Örneğin, medyada transseksüel bir kişi bakımından ayrımcılık teşkil edecek nitelikte bir haber yer almışsa, burada söz konusu haberin yayınlanması bir vakadır. Bu vakanın tespiti önemli olmakla birlikte, izlemenin söz konusu gazeteye yapılacak şikâyete verilen yanıtı, Basın Konseyi'ne şikâyette bulunmuşsa Konsey'in Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi çerçevesinde verdiği kararı, başvuru idari ve yargısal süreçleri de kapsamaması uygun olacaktır. Doğal olarak bu hallerde izlemenin süresi uzayacaktır.

Durum tespitini amaçlayan izlemelerde, durumun özelliği, süreyi de belirleyecektir. Örneğin, bir okula kayıtlarda ayrımcılık yapıp yapılmadığının tespiti amaçlanıyorsa, burada izlemenin kayıt dönemi boyunca sürdürülmesi gerekir. Ancak, bu tür örnekler istisnaidir. Durum izlemesi yapılırken, genellikle süregiden bir zaman kesiti söz konusudur. Örneğin, bir mahkemenin, polis karakolunun, işverenin, hizmet sunucusunun veya diğer herhangi bir kişi veya kurumun, ayrımcılığın yasaklandığı nedenlerden birine dayalı olarak, sistematik şekilde ayrımcılık yapıp yapmadığını tespit edebilmek için yapılacak izlemelerde, her durum bakımından geçerli tek ve kesin bir süre öngörülmesi mümkün değildir.

Süreç izlemesi ise durağan bir durum izlemesinden ziyade, bir değişim sürecini izlemeyi ifade eder. Mevzuat veya uygulamanın değiştiği veya değişmekte olduğu geçiş dönemlerinde

söz konusu olacaktır. Bu değişimin olumlu veya olumsuz her iki yönde olması da mümkündür. Süreç izlemesi ile ayrımcılık yasağı bakımından zaman içerisinde ne tür bir eğilimin baskın hale geldiği belirlenebilir.

İzlemenin her zaman ihlal fiilinden önce gerçekleşmesi veya başlaması söz konusu değildir. Ancak bazı hallerde, önerilen yeni bir mevzuat veya uygulamanın olası ayrımcı etkilerinin değerlendirilebilmesi amacıyla, ihlal öncesinde de izleme mümkündür.

İzleme ve Belgelemenin Konu Bakımından Kapsamı

Uygulanacak Standartlar Bakımından Kapsam

İzleme ve belgeleme, olanla olması gereken arasında bir karşılaştırmayı içerdiğine göre, “olması gereken”, başka bir ifade ile “standart”lar bakımından da bir değerlendirme yapılmaktadır. Ayrımcılık yasağı bakımından bu standartların hangi kaynaklarda bulunabileceği, bu rehberin “Ayrımcılık Yasağı ve Temel Kavramlar” başlığı altında incelenmiştir.

Savununun amacı, Türkiye’nin uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmediğine işaret edilmesi ise, öncelikle Türkiye’nin bu alanda üstlendiği yükümlülüklerin tamamının belirlenmesi gerekmektedir. Bu yükümlülüklerin ilk kaynağı Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerdir. Türkiye’nin bir uluslararası sözleşmeye taraf olması ve söz konusu sözleşmenin Türkiye bakımından yürürlüğe girmesi ulusal ve uluslararası düzlemde atılması gereken çeşitli adımlarla gerçekleşir. Bu sürece dair bir örneği aşağıda bulabilirsiniz:

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin Türkiye Bakımından Yürürlüğe Girmesi Süreci

İmza tarihi	13 Ekim 1972
TBMM tarafından onaylanmanın uygun bulunduğu dair Kanun’un kabul tarihi	3 Nisan 2002
Bakanlar Kurulu’nun Onay Kararnamesi’nin kabul edildiği tarih	13 Mayıs 2002
Onay Belgesi’nin Birleşmiş Milletler’e iletildiği tarih	16 Eylül 2002
Sözleşme’nin Türkiye bakımından yürürlüğe girdiği tarih	16 Ekim 2002

Yukarıda açıklanan sürecin tamamlanmadığı sözleşmeler bakımından, Türkiye’nin hukuken yükümlülük altına girdiğinden bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Ayrımcılık yasağı ve eşitlikle ilgili yükümlülükler öngören belgeler bakımından, bu yükümlülüklerin kapsamını belirleyebilmek için, söz konusu belge metnine bakmak çoğu zaman yeterli değildir. Uluslararası belgeler yaşayan belgelerdir ve zaman içerisinde içerdikleri yükümlülükler gelişebilir. Bu gelişimin ne yönde olduğunu tespit edebilmek için, söz konusu belgenin taraf devletler tarafından uygulanmasını denetlemekle görevli uluslararası organların karar ve yorumlarının da incelenmesi gerekir. Bu çerçevede, ayrımcılığı yasaklayan uluslararası sözleşmelerde genellikle açıkça ifade edilmeyen cinsel yönelim ve engellilik örnek olarak verilebilir. Cinsel yönelim, Birleşmiş Milletler (BM) insan hakları sözleşmelerinden hiç birinde açıkça anılmamıştır. Buna karşılık, tüm BM komiteleri çeşitli karar ve yorumlarında cinsel yönelimin ya “cinsiyet” ya da “bir başka statü” ifadeleri kapsamında olduğunu, böylece cinsel yönelime dayalı ayrımcılığın da yasak olduğunu ifade etmişlerdir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 5 No'lu Genel Yorumu: Engelli Kişiler

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme engelli kişilerden açıkça bahsetmez. Ne var ki, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, bütün insanların özgür doğduğunu ve onur ve haklar bakımından eşit olduğunu kabul eder. Sözleşme'nin hükümleri toplumun tüm kesimlerine uygulandığı için, engelli kişiler de Sözleşme'de tanınan bütün haklara sahiptir. Ayrıca, özel bir uygulamanın gerekli olduğu hallerde, taraf devletler öngörülen tedbirleri, kaynaklarını azami şekilde kullanarak almalı ve engellilerin Sözleşme'de belirtilen haklardan, engellilikten kaynaklanan olumsuzluklar bertaraf edilerek, yararlanmaları sağlamalıdır. Dahası, Sözleşme'nin 2(2). maddesinde yer alan, "Sözleşme'de belirtilen" hakların, sayılan nedenlere "ya da başka bir statü" bakımından "herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanması" şartı, engellilik bağlamında ayrımcılık için de geçerlidir.

Hukuken bağlayıcı nitelikte olan uluslararası sözleşmeler dışında, hukuken bağlayıcı nitelikte olmayan siyasi taahhütleri içeren belgelere de bakmak uygun ve gereklidir. Bu çerçevede Türkiye'nin üyesi bulunduğu BM, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından kabul edilen siyasi nitelikteki belgeler ile Türkiye'nin üyelik müzakerelerini yürüttüğü AB çerçevesinde kabul edilen belgelere bakmak faydalı olacaktır. İster hukuki isterse siyasi nitelikte olsun, izleme faaliyetleri çoğu zaman Türkiye'nin taahhüt altına girdiği belgelerin öngördüğü standartlar ışığında yapılacaktır. Ancak, izlemenin mutlaka mevcut taahhütler bağlamında yapılması zorunlu değildir. Burada belirleyici olan, savunu faaliyetlerinin amacıdır. Örneğin, eğer Türkiye'nin henüz taraf olmadığı bir sözleşmeye ileride taraf olunması halinde ortaya çıkacak uyumsuzluklara işaret etme veya Türkiye'nin tarafı olmadığı bir uluslararası sözleşmeye taraf olması yönünde baskı yaratma amacı varsa, söz konusu sözleşmenin öngördüğü standartlar da izlemede kullanılabilir. İzlemede bu standartların kullanılması, ulusal düzlemde ayrımcılıkla mücadelede eksik kalan hususlara dikkat çekilmesini sağlayacaktır.

Son olarak, izlemenin henüz var olmayan standartların oluşturulması amacıyla yapılması da mümkündür. Buna göre, eğer belli bir alanda veya belli niteliklere dayalı ayrımcılığın yasaklanmasına ilişkin bir uluslararası sözleşme henüz benimsenmemişse, böyle bir uluslararası sözleşmenin hazırlanmasını sağlamak, bu yönde uluslararası kamuoyu yaratmak ve devletler ile uluslararası örgütler üzerinde baskı yaratmak amacıyla da izleme yapılabilir.

Hak veya Alan Bakımından Kapsam

İzlemenin konu bakımından kapsamını belirlerken bir alanın tümü temel alınabilir, örneğin hizmet alımı, ya da söz konusu alan daraltılabilir, örneğin sosyal hizmetlere erişim ile sınırlandırılabilir. İzlemenin ayrıca haklar bağlamında sınırlanması mümkündür, örneğin çalışma hakkı ile. Hatta kapsam, bir hakkın tek bir unsuru bakımından da sınırlanabilir, örneğin ücret eşitliği ile. Son olarak, alan ve hak bir araya getirilerek sınırlama yapılabilir, örneğin tarım sektöründe istihdam edilenlerin sosyal güvenlik hakkı gibi bir sınırlama yapılabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, kapsamın belirlenmesinde belirleyici olan unsur amaçtır. Eğer amaca varmak için bir karşılaştırma yapılması gerekiyorsa, farklı iki sektörde aynı hakla ilgili izleme de yapılabilir.

İzleme ve Belgelemenin Nesnesi Bakımından Kapsam

İzleme ve belgelemenin nesnesi bakımından kapsam, izleme ve belgelemenin mevzuatı mı, uygulamayı mı yoksa bunların her ikisini de mi kapsayacağını ifade eder.

Karma Kapsam

Yukarıda belirtildiği üzere, izleme ve belgelemenin kapsamının çeşitli unsurlar gözetilerek belirlenmesi gerekmektedir. İzlemenin kapsamının belirtilen unsurlardan sadece birine dayalı olarak belirlenmesi, çoğu halde yeterli olmayacaktır. Diğer yandan, son derece nadir hallerde bir hakkın tüm unsurları bakımından, ülkenin bütününde gerçekleştirilecek, olası tüm ayrımcılık mağdurlarını kapsayacak, ilgili tüm ulusal ve uluslararası mevzuatı gözetecek ve süreklilik içerecek bir izlemenin yapılması için gerekli insan kaynağı ve ekonomik kaynaklar mevcuttur. Hatta çoğu halde, amaca ulaşabilmek için bu genişlikte bir izleme yapılması da gerekmez. Dolayısıyla, hemen her izlemede, yukarıda belirtilen unsurların hepsi bakımından kapsamın sınırlandırılması gerekecektir.

İzleme ve Belgelemenin Planlanması

Savunu faaliyetlerinin amacına bağı olarak, izleme ve belgeleme çok basit veya çok karmaşık olabilir. Ancak, izleme ve belgelemeye başlamadan önce her durumda bazı kararların verilmesi gerekir. Bu kararların sağlıklı olması ise bir ön hazırlığı gerektirir. İzleme ve belgelemeye başlamadan önce aşağıdaki unsurların mutlaka netleştirilmesi gereklidir.

SAVUNU FAALİYETLERİNİN AMACININ AYRINTILI VE AÇIK ŞEKİLDE BELİRLENMESİ

Savunu faaliyetlerinin amacının veya amaçlarının belirlenmesi, sonraki aşamaların tamamını etkileyecektir. Amacın hangi ölçütlere göre belirleneceği, izlemeyi yapacak STK'nın yanıtlaması gereken bir sorudur. Bu belirlemede, örgütün kısa, orta ve uzun vadeli stratejilerinin gözetilmesi önemlidir. Yapılacak izleme ve belgeleme savunu faaliyetlerini, savunu faaliyetlerinin toplamı ise belirlenen stratejinin başarıya ulaşmasını kolaylaştırmalı ve sağlamalıdır. Her durumda nihai amacın ayrıntılı ve açık şekilde belirlenmesi gereklidir. Aksi takdirde, bir sonraki aşamada doğru kararların alınması mümkün olmayabilir.

İZLEME VE BELGELEMENİN KAPSAMININ BELİRLENMESİ

Savunu faaliyetlerinin amacının belirlenmesinin ardından, izleme ve belgelemenin kapsamının belirlenmesi gerekir. Kapsamın belirlenmesinde, hem iç hem de dış faktörler etkilidir. İnsan kaynağı ve ekonomik kaynaklar iç faktörlere, devletin ayrımcılık yasağı öngören yeni bir uluslararası sözleşmeye taraf olması dış faktörlere örnek olarak verilebilir.

İzleme kapsamının amaca varmaya elverişli olup olmadığını tespit edebilmek için, amaca ilişkin ifadedeki tüm sözcüklerin ayrıntılı bir analizi gerekmektedir. Bu analiz, izlemenin, kişi, yer, zaman ve konu bakımından sınırlandırılabilmesini sağlayacaktır.

Vurgulanması gereken önemli bir başka konu ise, izleme kapsamının belirlenmesi çabası sırasında, daha önceden belirlenmiş olan amacın veya amaca varılması için öngörülen sürenin gerçekçi olmadığını ortaya çıkabileceğidir. Bu durumda da amacın veya sürenin yeniden gözden geçirilmesi gerekecektir.

İzleme ve Belgeleme Planlamasına Bir Örnek

Savunu faaliyetlerinin amacı: Ayrımcılığa uğramaksızın eğitim hakkından yararlanma üzerinde etkili olan karar alıcıların kararlarını etkilemek.

Kişi bakımından kapsam: Buradaki amaç, kişi bakımından büyük oranda sınırsız bir kapsama sahiptir. Hangi eğitim çağındaki kişilerin ayrımcılığa uğramaksızın eğitim hakkından yararlanmasının amaçlandığı belirtilmemiştir. Başka bir ifade ile hak sahipleri veya mağdurlar yönünden bir sınırlama söz konusu değildir. Amaç cümlesinden, amacın ve dolayısıyla izleme kapsamının karar alıcılara ilişkin olduğu anlaşılmaktadır da, hangi seviyedeki karar alıcıların kapsam dâhilinde olduğuna ilişkin bir sınırlanma da söz konusu değildir. Bu aşamada, izlemeyi yapacak olanların, amacı ve izleme kapsamını bu şekilde muhafaza edip etmemeye karar vermeleri gerekir. Eğer izlemeyi yapacak olanların orta veya uzun vadeli stratejileri ilköğretimde ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelikse, o halde amacın ve dolayısıyla izlemenin kişi bakımından kapsamının daraltılması gerekir. Diğer bir deyişle, izlemenin ilköğretim çağındaki çocuklarla sınırlı olarak yapılması ve amacın da uygun şekilde uyarlanması anlamlı olacaktır. Hatta kapsamın daha da daraltılması mümkündür. Eğer izlemeyi engellilik alanında faaliyet gösteren bir STK yapacaksa, ilköğretim çağındaki engelli çocuklarla, ilköğretim çağındaki fiziksel engelli çocuklarla, ilköğretim çağındaki fiziksel engelli kız çocuklarıyla sınırlı bir izleme de yapılabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, burada belirleyici olan amaçtır.

Burada verilen örnekle ilgili olarak izlemenin kişi bakımından kapsamı belirlenirken, karar alıcılardan da hareket edilebilir. Burada ilk ihtimal eğitim hakkına ilişkin tüm karar alıcıların eylem ve işlemlerinin izlenmesidir. Ancak, karar alıcılar bakımından bir sınırlama yapılabilir, örneğin izlenecek karar alıcılar sadece il ve ilçe Milli Eğitim Müdürlükleri olarak belirlenebilir. Burada belirlemeyi yaparken öncelikle şu soruları sormak gerekir: 1) Eğitim hakkına ilişkin karar alıcılar kimlerdir? 2) Amaca varmak için eğitim hakkına ilişkin tüm karar alıcıların izlenmesi gerekli midir?

Karar alıcıların kararlarını etkilemeye yönelik bir amaç söz konusu olduğunda, izlemenin mutlaka karar alıcılara yönelmesi gerekmez. Bu çerçevede, kararları uygulayanların izlenmesi de gerekebilir. Zira karar alıcıların kararlarını etkileyebilmek için, aldıkları kararların mevcut halde ne yönde etki ettiğini anlamaları sağlanmalıdır. Bu ise, karar alıcıların değil, kararları uygulayanların eylem ve işlemleri izlenerek gerçekleştirilebilir. Örneğin bir karar alıcı olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın, çıkarttığı bir yönetmeliği değiştirmesi veya yürürlükten kaldırması yönünde etkilenmesi amaçlanıyorsa, izlenecek olan Bakanlığın kendisi değil, yönetmeliği uygulayan il ve ilçe Milli Eğitim Müdürlükleri ile okul müdürlükleridir. Zira yönetmelikler buralarda etkilerini göstermektedir.

Son olarak, izlemenin kişi bakımından kapsamı her iki yönden de sınırlandırılabilir. Örneğin Milli Eğitim Bakanlığı'nın çıkarttığı bir yönetmeliğin, il Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından uygulanmasının, ilköğretim çağındaki fiziksel engelli kız çocuklarının eğitim hakkından eşit şekilde yararlanması üzerindeki etkileri izlenebilir.

Yer bakımından kapsam: Eğer izlemeyi yapacak olan STK yerel bir örgütse ve kaynakları tüm Türkiye çapında izleme yapmasına olanak tanımıyorsa veya örgüt sadece belli bir bölgede veya ilde değişiklik yaratmayı amaçlıyorsa izleme, yer bakımından tek bir il veya bölge ile sınırlandırılabilir. Bu durumda, tek bir ildeki il Milli Eğitim Müdürlüğü ile ilçe Milli Eğitim Müdürlüklerinin veya bir bölgedeki il ve ilçe Milli Eğitim Müdürlüklerinin eylem ve işlemleri izlenebilir.

Zaman bakımından kapsam: Karar alıcıların kararlarını etkileme amacına sahip bir izlemenin zaman bakımından kapsamı, amaçla ve sürecin nasıl geliştiğiyle bağlantılı olarak değişecektir. Eğer amaç, karar alma süreçlerinin demokratik hale getirilmesini ve kararlardan etkilenenlerin sürekli olarak karar alma süreçlerine katılmasını sağlamayı içeriyorsa (örneğin okul aile birlikleri), izleme sürekli bir nitelik kazanacaktır. Buna karşılık, bir okulun engelliler bakımından erişilebilir hale getirilmesi yönünde karar alıcıları etkilemeye çalışan bir savunu faaliyeti kapsamındaki izleme ve belgeleme, okulun erişilebilir hale getirilmesi kararının alınması ve bu kararın uygulanması ile sona erebilir.

Konu bakımından kapsam: Eğitim hakkına ilişkin bir izlemede, izlemenin konu bakımından kapsamının belirlenmesinin ilk adımı, ilgili standartların belirlenmesidir. Başka bir ifade ile “olması gerekeni” aktaran sözleşmelerin, ilgili komite ve mahkeme kararlarının, siyasi taahhütlerin ve benzerlerinin derlenmesi gerekir. İkinci adım, bu belgelerden yararlanarak, eğitim hakkının unsurlarının tespitidir yani herkesin eğitim hakkından tam ve eşit yararlanabilmesi için var olması gereken unsurların ayrıntılı olarak listelenmesi gerekir. Örneğin eğitimin var olduğundan bahsedebilmek için okul ve öğretmenlere ihtiyaç vardır. Okul ve öğretmenlerin, öğrenci için erişilebilir olması gerekir. Eğer ilköğretim yaşındaki çocuk fiziksel olarak okula erişemiyorsa, okul içi ve çevresi sağlıklı bir yaşama alanı sağlamıyorsa, öğrenci öğretmen ile iletişim kuramıyorsa veya eğitim masraflarını karşılayamıyorsa—ki bunlar izleme sonucunda ortaya çıkacaktır—o halde karar alıcıların bu durumun değişmesine yönelik bir çaba içerisine girmesi gereklidir.

Amaç hangi hakka ilişkinse, bu hakkın unsurlarının ayrıntılı şekilde listelenmesi gerekir. Böylece, hangi unsurlar bakımından karar alıcıların kararlarının etkilenmesinin gerektiği de ortaya çıkmış olacaktır. Eğer insan kaynakları ile bütçe yeterli ise ve savunu faaliyetlerinin amacına varması için gerekli ise, izlemenin konu bakımından kapsamı, ilgili hakkın tüm unsurlarını içerebilir.

Yukarıda örnek olarak verilen amaç bakımından, izleme ve belgelemenin kapsamı belirlenirken, bir yandan da bu kapsamdaki bir izleme ve belgelemenin gerçekçi olup olmadığı değerlendirilmelidir. Örneğin, amaca varmak için Türkiye çapında bir izleme ve belgeleme yapılması gerektiğine karar verilmişse, bunu yapmak için gerekli insan kaynağı ve mali kaynakların olup olmadığı da değerlendirilmelidir. Değerlendirme sonucunda yeterli kaynağın bulunmadığı saptanırsa, çeşitli seçenekler söz konusudur. Örneğin, izleme ve belgelemenin aşamalara bölünmesi ve sürece yayılması; kapsamın amaca ulaşmayı asgari ölçüde sağlayacak şekilde daraltılması veya diğer örgütlerle bir araya gelerek işbölümü yapılması düşünülebilir. Bu durum gözetilmeden, mevcut kaynakları aşan kapsamda bir izleme ve belgeleme çabasına girildiğinde, henüz anlam-

lı ölçekte veri toplanmaksızın izleme ve belgelemeye son verilmesi gerekebileceğinden, tüm çabanın boşa gitmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle, izleme ve belgelemenin kapsamını belirlemeye çalışırken bir yandan da aşağıdaki başlıklarda belirtilen hususlarda bilgi derlenmelidir.

BENZERİ ÇABALARIN TESPİTİ

Planlamada bir sonraki aşamaya geçmeden önce, benzeri çabalara ilişkin bilgi toplanması, izlemenin verimli olması için zorunludur. Zira daha önceden benzeri bir faaliyet yürütülmüş ve ihtiyaç duyulan tüm veriler elde edilmiş olabileceği gibi, aynı dönemde de benzeri çalışmalar yürütülüyor olabilir. Bu halde, izleme ve belgeleme çabasına olan ihtiyaç ortadan kalkabilir ya da izlemenin kapsamının değiştirilmesi gerekebilir.

ÖRGÜT KAPASİTESİNİN TESPİTİ

İzleme ve belgeleme faaliyetlerine başlanmadan önce, izleme ve belgelemeyi yapacak, yaptıracak, koordine edecek veya denetleyecek olan örgütün, kendi kapasitesini tespit etmesi son derece önemlidir. Burada üç hususu gözetmek önem taşır. Bunlardan ilki insan kaynağıdır. İkinci önemli husus, zaman unsurudur. Son olarak, izleme ve belgelemenin maliyetinin hesaplanması ve bu maliyetin karşılanması için gerekli mali kaynakların var olup olmadığı veya dış kaynaklardan edinilip edinilemeyeceğinin değerlendirilmesi gereklidir. Bu konuda gerçekçi olmayan bir yaklaşım, izleme ve belgelemenin aksamasına veya bir süre sonra sona ermesine neden olabilecektir.

Eğer örgütün kapasitesi, öngörülen kapsamda bir izleme ve belgeleme faaliyeti için yetersizse, üç olasılık söz konusudur. Bunlardan ilki izleme ve belgeleme faaliyetinden vazgeçilmesidir. İkinci olasılık ise izleme ve belgelemenin kapsamının, örgüt kapasitesine uygun hale getirilmesidir. Üçüncü olasılık ve burada önerilen ise, örgütün diğer örgütlerle işbirliği içerisine girerek çalışmaya devam etmesidir.

Diğer örgütlerle işbirliğine karar verildiğinde, gerek izleme ve belgelemeye ayrılacak kaynaklar gerekse işbölümü bakımından ayrıntılı bir uzlaşma belgesi hazırlanması, işbirliğinin etkili ve verimli olması açısından son derece önemlidir.

İzleme ve Belgeleme

OLAY İNCELEMESİ

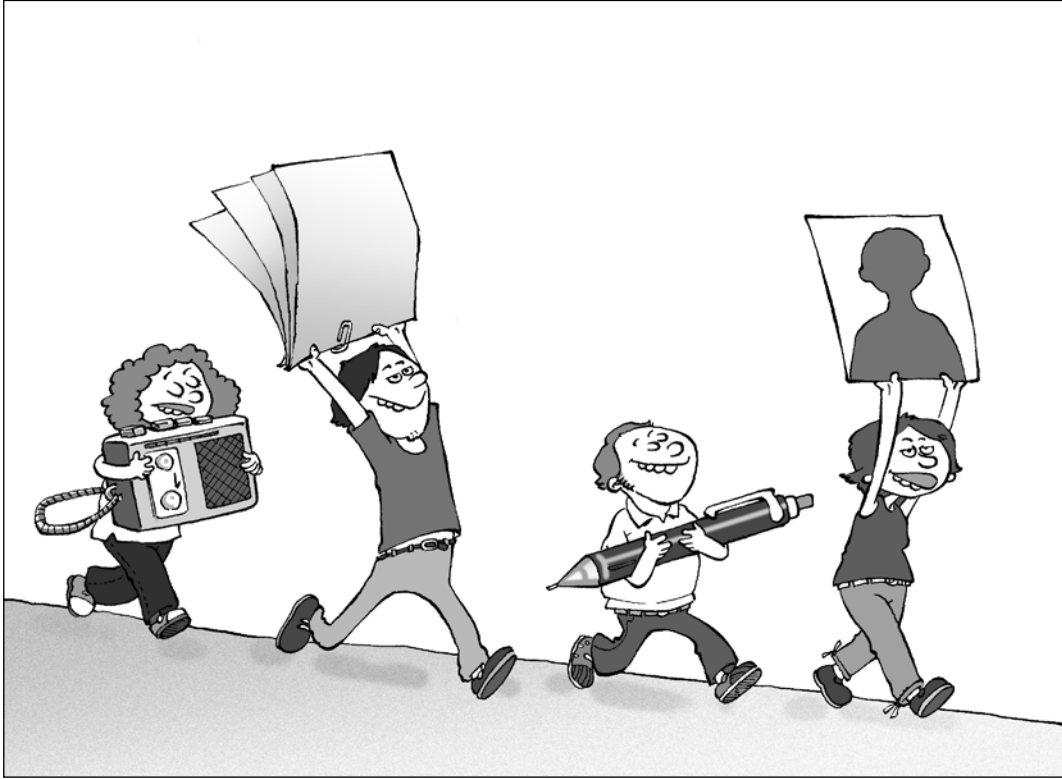
Olay (vaka) incelemesi, somut bir olayın ayrımcılık teşkil edip etmediğinin belirlenmesi amacıyla gerekli olguların toplanmasını ifade eder. Olay incelemesinde amaç, ayrımcılık yasağının ihlal edilip edilmediğini tespit etmektir. İzleme, sözcük anlamıyla bir süreci ifade ettiğinden, başlıkta bir anda olup biten olaylar bakımından “inceleme” ifadesi kullanılmıştır. Ancak, ayrımcılık teşkil eden olaylar bakımından, sadece olayın kendisinin tespit edilerek belgelenmeyeceği, ayrımcılık sonrasındaki süreç de takip edileceği için, olay incelemelerinin de izleme olarak ifade edilmesi daha uygundur.

DURUM İZLEMESİ

Durum izlemesi (veya kısaca izleme), ayrımcılık yasağına ilişkin gerçek durumun ne olduğunun belirlenmesi amacıyla uzun vadeli bir veri toplama çabasını ifade eder. Olay incelemesinden farklı olarak durum izlemesinde amaç, somut ihlalleri tespit etmekten ziyade, ayrımcılık yasağı bakımından durumun ne olduğunu veya ne yönde değiştiğini tespit etmektir. Tek bir olayın incelenerek ihlalin tespit edilmesi, ayrımcılık yasağının uygulanması bakımından genel durumun ne olduğunu veya ne yönde bir eğilimin söz konusu olduğunu belirlemeye yetmeyeceğinden, durum izlemesinin kapsamı çok daha geniştir.

Olay incelemelerinin süreklilik kazanması halinde, durum izlemesine dönüşmesi söz konusu olabilir. Burada kastedilen tek bir olayın süreç içerisinde nasıl bir gelişme çizgisi izlediği değil, benzeri birçok vakanın incelenmesi ve sonraki süreçlerin izlenmesidir.

İster olay incelemesi, ister durum izlemesi söz konusu olsun, sonuca varmak için gerekli tüm verilerin toplanmasını olanaklı kılmak için, önceden hazırlanmış standart soru formlarının kullanılması önemlidir. Olay incelemesine kıyasla durum izlemesinde, hem uzun bir süre boyunca çok daha fazla veri toplandığından hem de toplanan verilerin birbiriyle kıyaslanarak ayrımcılık yasağı bakımından eğilimin ne yönde olduğunun belirlenmesi gerektiğinden, verileri sınıflandırmaya ve kıyaslamaya elverişli olarak hazırlanmış standart soru formlarının kullanılması daha fazla önem kazanır.

STANDART FORMLARIN HAZIRLANMASINDA DİKKAT EDİLECEK HUSUSLAR

Gerek olay incelemesi gerekse durum izlemesi, olanla olması gereken arasında bir karşılaştırmayı gerektireceğinden, standart formlar hazırlanmadan önce “olması gereken”in tüm unsurlarıyla ortaya konulması gerekir.

Olması Gerekenin Tespiti

Hangi Temellere Dayalı Ayrımcılığın Yasaklandığı

Olay incelemesine veya durum izlemesine temel teşkil eden ve olması gerekeni (standart) ortaya koyan uluslararası sözleşmenin veya siyasi taahhüdün, hangi temellere dayalı ayrımcılığı yasakladığı belirlenmelidir. Sözleşme açıkça din, inanç ve etnik kökene dayalı ayrımcılığı yasaklamışsa, sözleşmeye tam uyum için ulusal mevzuatın da din, inanç ve etnik kökene dayalı ayrımcılığı yasaklamış olması gerekecektir. Ancak, örneğin sözleşme açıkça cinsel yönelime veya engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklamamışsa, sözleşmeyle ilgili denetim organının görüşlerini ifade ettiği araçlara başvurmak gerekir. Eğer ilgili denetim organı, cinsel yönelime veya engelliliğe dayalı ayrımcılığın da sözleşme kapsamında yasak olduğunu ifade etmişse, o halde taraf devletin bu hususu gözeterek, cinsel yönelime ve engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklaması ve uygulamanın da buna uygun olması gereklidir.

Eğer ilgili uluslararası sözleşme veya siyasi taahhüt ayrımcılığın yasakladığı temelleri tahdidi olarak (sınırlı sayıda) saymışsa, başka bir ifade ile kapalı uçlu bir liste öngörmüşse, ulusal mevzuatın da kapalı uçlu bir liste öngörmesi yeterli olabilir. Ancak, eğer açık uçlu bir liste öngörülmüşse, ulusal düzenlemenin kapalı uçlu bir liste öngörmesinin, ayrımcılıkla mücadele bakımından yeterli ve etkili olmayacağı söylenebilir. Ancak, her durumda açıkça sayılan tüm temellere dayalı ayrımcılığın ulusal mevzuatta yasaklanması gerekir.

İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin Türkiye'nin Sunduğu Taraf Ülke Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri

Komite, Sözleşme'nin 1. maddesinde ayrımcılık yasağı nedenleri arasında sayılan "ulusal veya etnik köken" ibaresinin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın herkesin diğerleri yanında ırka dayalı ayrımcılık gözetilmeksizin kanun önünde eşitliğini öngören Anayasa'nın 10. maddesi dâhil olmak üzere, ilgili mevzuatta tutarlı bir biçimde yer almaması nedeniyle bu konunun özellikle önemli olduğunu kaydetmektedir.

Ulusal Mevzuattan Sınırlı Ayrımcılık Yasaklarına Örnek

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, madde 125/D

Kademe ilerlemesinin durdurulması: Fiilin ağırlık derecesine göre memurun, bulunduğu kademede ilerlemesinin 1-3 yıl durdurulmasıdır.

Kademe ilerlemesinin durdurulması cezasını gerektiren fiil ve haller şunlardır:

...

(i) Görevin yerine getirilmesinde dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı yapmak, kişilerin yarar veya zararını hedef tutan davranışlarda bulunmak, ...

Ulusal Mevzuattan Açık Uçlu Ayrımcılık Yasaklarına Örnek

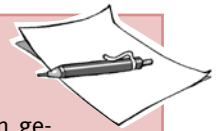
4857 sayılı İş Kanunu, madde 5

İş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz.

Kimlerin Ayrımcılık Yasağının Koruması Kapsamında Olduğu

Bu çerçevede, ayrımcılıkla karşılaşmış kişinin gerçekten kendisine atfedilen niteliğe ayrımcılığın yapıldığı anda sahip olup olmadığı, bu niteliğe geçmişte sahip olup olmadığı, bu niteliğe gelecekte sahip olup olmayacağı, kendisiyle bir şekilde bağlantılı bir kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılığa uğrayıp uğramadığı ve kişinin söz konusu niteliğe sahip olduğunun zannedilmesi gibi unsurlar önemlidir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı: *Timishev v. Rusya*

Mahkeme, üst düzey polis memurunun trafik polislerine "Çeçenleri" sınırdan geçirmeme emri verdiğini kaydetmektedir. Hükümetin de ifade ettiği üzere, Rus kimlik belgelerinde kişilerin etnik kökenlerine ilişkin bir ibare yer almamaktadır, verilen emir gerçekten Çeçen etnik kökenine sahip olanların değil, aynı zamanda "söz konusu etnik gruba mensup olduğu varsayılan" kişilerin geçişlerini de engellemiştir. ... Mahkeme'nin görüşüne göre, bu durum seyahat özgürlüğünden yararlanma bakımından açıkça kişinin etnik kökenine dayalı bir farklı muamele niteliğindedir...

... Kişinin "gerçek veya varsayılan" etnik kökenine dayalı ayrımcılık, ırk ayrımcılığının bir çeşididir. ...

Kimlerin Ayrımcılık Yasası Bakımından Yükümlülük Altında Olduğu

Bu çerçevede ayrımcılık yasasının sadece devletleri bağlamadığı, devlet dışı gerçek ve tüzel kişilerin de ayrımcılıktan sorumlu olabileceği, devletin kendisi dışındaki kişilerin ayrımcı eylemlerini de yasaklamak ve ihlal halinde yaptırım uygulamak durumunda olduğu unutulmamalıdır.

İnsan Hakları Komitesi Kararı: *B. d. B. ve Diğerleri v. Hollanda*

İnsan Hakları Komitesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesinin ihlali iddiası ile ilgili olarak, ilk cümlede "Herkes yasalar önünde eşittir ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunur" ifadesinin yer aldığı hatırlatır. Bu bağlamda, bu hükmün kişiler bakımından sadece devlete karşı ileri sürülebilecek bir hak şeklinde yorumlanamayacağı, aynı zamanda kişiler için hukuka uygun olarak yükümlülükler de yüklediği görüşündedir. Komite, Taraf Devlet'in BVG'nin (Sağlık, Ruhsal ve Toplumsal Fayda İçin Endüstriyel Sigorta Kurulu) bir devlet organı olmadığı ve bu nedenle Devlet'in sigorta kurullarının somut kararları üzerinde etkili olamayacağı iddiası ile ilgili olarak, Taraf Devlet'in bazı fonksiyonlarını özerk kurumlara devrederek Sözleşme çerçevesindeki sorumluluklarından kurtulamayacağını ifade eder.

Ayrımcılığın Nasıl Tanımlandığı

Olay incelemesi veya durum izlemesinde gözetilen sözleşmede ayrımcılık tanımlanmışsa veya tanımlanmamış olmakla birlikte sözleşmenin uygulanmasını izleyen ilgili organ ayrımcılığı tanımlamışsa, o halde kullanılacak standart soru formlarının bu tanımları gözetmesi gerekir. Bu halde, mevzuatın sözleşmeye uyumu için, mevzuatın ayrımcılığı sözleşme ile aynı kapsamda tanımlamış ve yasaklamış olması gerekir.

Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 1

1. Bu Sözleşmede, "ırk ayrımcılığı" terimi, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamındadır.

İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin Türkiye'nin Sunduğu Taraf Ülke Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri

Komite, Sözleşme'nin Taraf Devlet'te doğrudan uygulanabilir olmasını sevindirici bulmakla birlikte, bu tür bir ayrımcılığı yasaklayan mevzuatın gerektiği şekilde uygulanmasını engelleyebileceğinden ulusal mevzuatta ırk ayrımcılığının tanımının bulunmamasını esefle karşılamaktadır. Komite, herkesin diğerleri yanında ırka dayalı ayrımcılık gözetilmeksizin kanun önünde eşitliğini öngören Anayasa'nın 10. maddesi dâhil olmak üzere, ilgili mevzuatın "ulusal veya etnik köken"e dayalı ayrımcılık yasağını istikrarlı olarak içermemesi karşısında, bu durumun özellikle önemli olduğunu not etmektedir (madde 1).

Komite Taraf Devlet'in Sözleşme'nin 1. maddesinde sayılan tüm unsurları içerecek şekilde, ulusal mevzuatında ırk ayrımcılığının açık ve kapsamlı bir tanımına yer vermeyi mütalaa etmesini tavsiye eder.

Bu çerçevede, sadece neyin ayrımcılık olarak nitelendirildiğinin değil, neyin ayrımcılık yasağı kapsamına girmediğinin de tespiti gerekir. Bu durumlar ilgili sözleşmelerde nadiren açıkça belirtilmiştir. Bu nedenle, sözleşmelerin uygulanmasını denetleyen yapıların görüşlerine de başvurmak gerekir.

Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 1

...

4. Sadece insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit şekilde yararlanmalarını sağlamak amacıyla, özel bir korumaya ihtiyaç duyan belli ırk veya etnik grupların veya bireylerin uygun gelişimini temin amacına yönelik özel önlemler, bu gibi önlemlerin sonuçta farklı ırk grupları için ayrı haklar sağlamasına yol açmamaları ve önlemler amacına ulaştıktan sonra sürdürülmemeleri kaydıyla, ırk ayrımcılığı olarak görülmecektir.

...

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 20 No'lu Genel Yorumu: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Bakımından Ayrımcılık Yasağı

Kimi durumlarda, maddi ayrımcılığı ortadan kaldırmak için, taraf devletlerin ayrımcılığın sürmesini sağlayan koşulların etkisini azaltmak veya bu koşulları ortadan kaldırmak amacıyla özel tedbirlere başvurma yükümlülüğü vardır. Bu tür tedbirler, makul, nesnel ve orantılı oldukları sürece fiili ayrımcılıkla mücadelede meşru birer araç niteliğindedir ve maddi eşitliğin sürdürülebilir olarak sağlandığı durumda son bulurlar.

Bununla birlikte, dilsel azınlıklara çeviri hizmetlerinin sağlanması ya da duyuşsal bozukluğu bulunan kişilere sağlık hizmetlerinin sunulduğu tesislere erişim açısından makul uyumlaştırma sağlanması örneklerinde olduğu gibi, bu tür pozitif tedbirlerin kalıcı olmasını gerektiren istisnai durumlar da söz konusudur.

Ayrımcılığın Hangi Hak ve Özgürlükler Bakımından veya Hangi Alanlarda Yasaklandığı

Ayrımcılığı yasaklayan uluslararası sözleşmeler ile diğer belgeler, ayrımcılık yasağının hangi hak ve özgürlükler veya alanlar bakımından söz konusu olduğunu da belirtirler. Ayrımcılığı yasaklayan uluslararası sözleşmelere bakıldığında, bu konuda ikili bir ayrıma gidildiğini görmek mümkündür. Ayrımcılığı yasaklayan sözleşme hükmünün bazı hallerde sözleşmede koruma altına alınan hak ve özgürlüklerle sınırlı bir ayrımcılık yasağı öngördüğü, bazı hallerde ise sözleşmenin düzenleme alanını aşan ve özellikle ulusal mevzuatın düzenleme kapsamına gönderme yapan bir ayrımcılık yasağı öngördüğü gözlenir. Bazı hallerde ise, tek bir sözleşmenin her iki türde düzenleme yaptığını görmek mümkündür.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 2

1. Bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşme'de tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür.

...

Madde 26

Herkes yasalar önünde eşittir ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunur. Bu bakımdan, yasalar her türlü ayırımı yasaklayacak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi, her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edecektir.

Olanın Tespiti

Standart form kullanılsın ya da kullanılsın, ayrımcılık konusunda olanın (olay veya durum) tespiti için aşağıdaki verilerin toplanması gerekmektedir:

Ayrımcılık Teşkil Eden Fiile İlişkin Veriler

Ayrımcılık hukuki bir kavram olduğundan, bir fiile, uygulamaya veya mevzuata "ayrımcı" sıfatını takmadan önce, hukuki bir değerlendirme yapmak gerekir. Bu değerlendirme, olması gerekeni ifade eden belgeye dayanmalıdır. Konuyla ilgili olarak, ayrımcılık yasağının uluslararası ve ulusal hukuktaki kaynakları ve denetim usulleri ile ilgili bu rehberin birinci bölümünde yer verilen bilgilere bakınız.

Ayrımcılık Mağduruna veya Mağdurlarına İlişkin Veriler

Somut olay veya durum bakımından, mağdurun kim veya kimler olduğu bilinmelidir. Mağdur tespit edilemiyorsa, mağduriyetten ve hatta ayrımcılıktan bahsedilemeyebilir. Burada mağdurun tespit edilememesinden kasıt, mağdurun isminin bilinmemesi veya kişinin bulunamaması değil, somut bir kişi veya kişi grubunun olay veya durumdan olumsuz olarak etkilenip etkilenmediğinin tespit edilememesidir.

Olay Örgüsüne İlişkin Veriler

Her bir olayın ayrıntılarının kronolojik bir sırayla kayda geçirilmesi son derece önemlidir. Bu işlem hem olayın daha kolay anlaşılmasını sağlayacak hem de olaylar arasındaki bağlantıların ve ayrımcılığın kaynağının tanımlanmasını mümkün kılacaktır.

Ayrımcılığın Sorumlularına İlişkin Veriler

Olay örgüsünün kronolojik şekilde kaydedilmesi sadece olayların veya durumun anlaşılmasını ve tanımlanmasını kolaylaştırmayacak, aynı zamanda ayrımcılığın kaynağının da anlaşılmasını sağlayacaktır. Ayrımcılık mevzuattan kaynaklanabileceği gibi, uygulamadan da kaynaklanabilir. Ancak her durumda, söz konusu kararların arkasında kişiler vardır. Eğer, sorunun kaynağı mevzuatsa, o halde sorumlunun yasama organı olduğu açıktır. O halde, yapılacak savunu faaliyetlerinin hedeflerinden en azından biri, milletvekilleridir. Ya da ayrımcılık uygulamadan kaynaklanabilir. Burada kamu idaresinin uygulamaları söz konusu ise yürütme organının, başka bir ifade ile idarenin sorumluluğu söz konusu olacaktır. Ancak, özel kişi ve kurumların da ayrımcılık yapmama yükümlülükleri olduğundan, uygulamadaki ayrımcılığın sorumluları özel gerçek veya tüzel kişiler de olabilir.

Ayrımcılığın sorumlularına ilişkin veriler toplanırken, sorumluların hiyerarşik yapısının kaydedilmesi de önemlidir. Ceza sorumluluğunun kişisel olduğunu, o nedenle suç teşkil eden fiiller bakımından sadece fiili işleyen kişinin sorumlu olacağını, ancak hukuk sorumluluğu bakımından, kişiyi etkileyen ayrımcı fiil üzerinde denetim görevi olan herkesin fiilden sorumlu olacağını belirtmek gerekir. Sorumluların tümünün tespiti için, sadece ayrımcı fiili gerçekleştiren

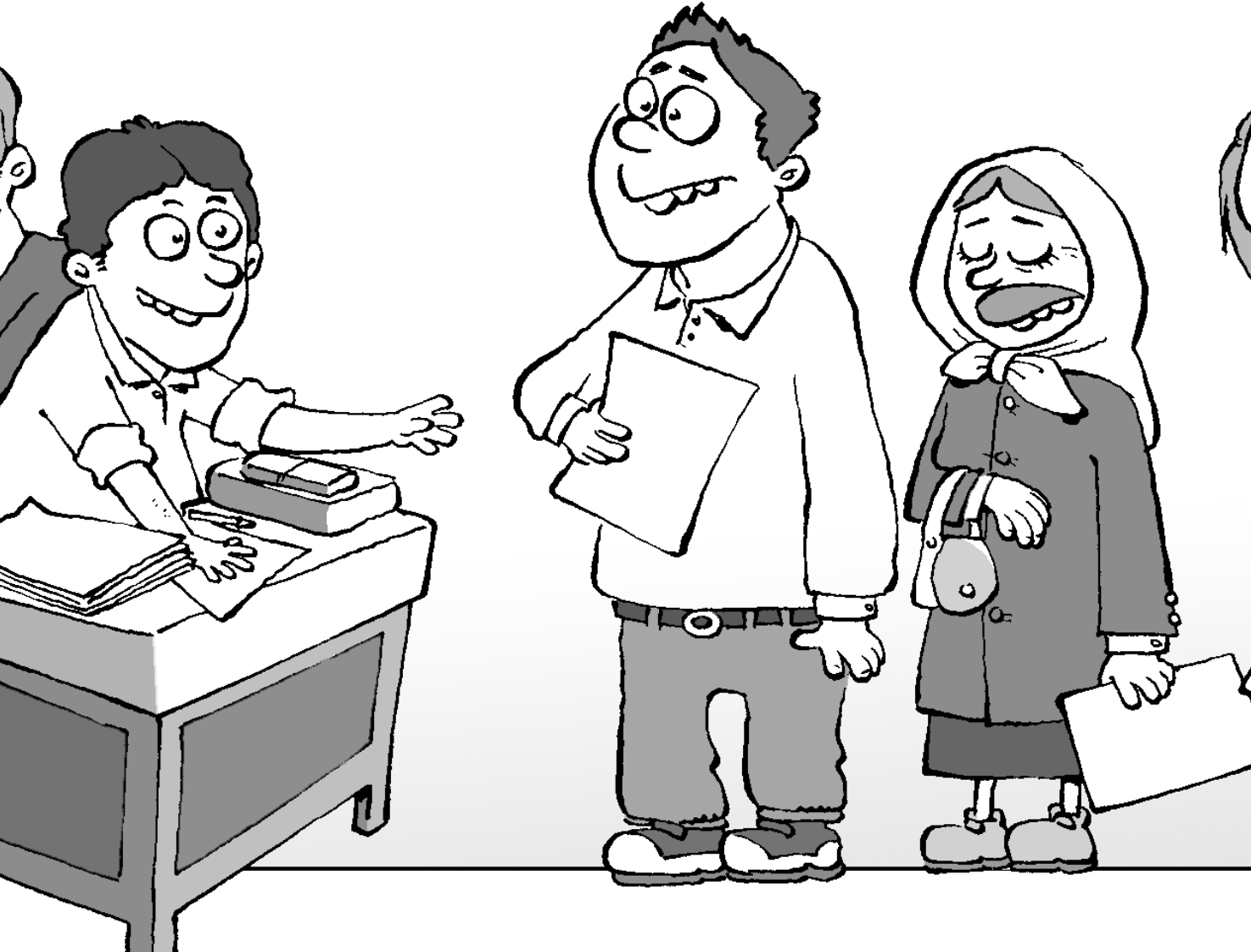

ren kişinin değil, o kişiye ayrımcılık yapma emri veren, ayrımcılık yapmasına destek veren, göz yuman, ayrımcı fiili saklamaya çalışan herkesin tespiti gerekir. Bu kişiler aynı hiyerarşik yapı içerisinde olabilecekleri gibi, birbirinden tümüyle bağımsız yapılarda yer alan kişiler de olabilir. Örneğin, kişinin şirket müdürüne şikâyet edilmesi halinde hiç bir şey yapılmamış, hatta söz konusu ayrımcı muameleye destek verilmiş olabilir. Ya da suç teşkil eden ayrımcı bir fiile karşı polise gidilmiş ve polis bu konudaki şikâyeti ciddiye almamış olabilir.

Ayrımcı mevzuatın veya uygulamanın yargıya taşınması halinde, izlemeye ve verilerin kaydına devam edilmesi gereklidir. Yargı organlarının, ayrımcı mevzuatı, uygulamayı ve bunların olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırması gerekir. Aksi takdirde ayrımcılığın yargı organları tarafından da korunmuş olması söz konusu olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ekler

Adli yardım: Avukatlık ücretini ve/veya yargılama giderlerini karşılama olanağı olmayan kişiler için avukatlık ücretinin ve/veya mahkeme harçları ve diğer yargılama masraflarının devlet tarafından karşılanması.

Anayasa: Bir devletin temel yapısını, yönetim biçimini, devletin temel organlarının kuruluşu, işleyişi ve birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen, temel hak ve özgürlüklere yer vererek bireylerin ve birey gruplarının bu hak ve özgürlüklerini gerek devlete gerekse diğer bireyler ve birey gruplarına karşı güvence altına alan en üst düzeydeki hukuk kuralları.

Anayasa Mahkemesi: Türk hukukunda Anayasa değişikliklerini şekil bakımından; kanun, kanun hükümünde kararname ve TBMM İçtüzüğü değişikliklerini şekil ve esas bakımından; Anayasa hükümleri temelinde denetleyen ve Anayasa'ya aykırı bulunanları iptal edebilen yüksek yargı organı.

Anayasanın üstünlüğü ilkesi: Anayasa'nın hukuk kuralları içinde en yüksek kural sayılması ve Anayasa dışında yapılacak tüm hukuki düzenlemelerin Anayasa'ya uygun olması gerekmesi.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS): Avrupa Konseyi tarafından insan haklarının etkin biçimde tanınmasını ve korunmasını hedef olarak hazırlanan ve 1953 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme. Sözleşme'nin resmi adı İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'dir.

Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ): Avrupa Konseyi tarafından sosyal hakları güvence altına almak amacıyla 1965 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme.

Ayrı tutma: Okul, konut, kamusal alan veya ticari kuruluşlarda değişik ırktan, sınıftan veya etnik kökenden vs. kişileri ayrı tutma politikası veya uygulaması.

Ayrımcılık: Irk, etnik köken, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, dil, din, inanç, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, engellilik, doğum, siyasal ya da diğer görüşlere dayalı olarak veya benzer bir nedenle gerçekleştirilen ve bütün hak ve özgürlüklerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyen veya sınırlandıran muameleler.

¹ Sözlükte yer alan başlıklar ve bilgiler şu kaynaklardan yararlanarak hazırlanmıştır: Uluslararası belgeler ve iç hukukta geçen tanımlar; *European Roma Rights Center* (Avrupa Roma Hakları Merkezi), *Haklarımızı Bilmek ve Onlar için Mücadele Etmek: Roma/Çingene Aktivistler için Bir Rehber*, Budapeşte, 2006; Şahin Antakyahoğlu, *Türkiye Asma, Dilek Kumcu, Zeynep Oya Usal, Sevgi Usta Sayita ve Özge Yücel Dericiler, İlköğretimde Haklarımız Var: İlköğretimde Haklar ve Hak Arama Yolları*, Eğitim Reformu Girişimi, İstanbul, 2009.

Ayrımcılık yasağı: Irk, etnik köken, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, dil, din, inanç, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, engellilik, doğum, siyasi ya da diğer görüşlere dayalı olarak veya benzer bir nedenle gerçekleştirilen farklı muamelelerin hukuken yasaklanması.

Azınlık hakları: Azınlık grubu mensuplarının, evrensel olarak güvenceye alınmış bireysel insan haklarına ek olarak, belirli bir korunma hakkına sahip olması. Bu “özel haklar”, azınlık grubu mensuplarının konumlarından kaynaklanan ayrımcılık değil, azınlık gruplarının kimliklerini, özelliklerini ve geleneklerini korumalarını sağlamak için alınmış önlemlerdir.

Baro: Her ilde avukatların, avukatlık yapabilmek için bağlı olmaları zorunlu oldukları meslek kuruluşu.

Bildirge: Hukuki açıdan bağlayıcı olmayan, ancak belirli bir konu üzerinde anlaşılabilir standartları belirten uluslararası belge.

Birinci kuşak haklar: Din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, özel hayatın korunması, kanun önünde eşitlik ve siyasi yaşama katılım gibi genellikle devletler için, karışmama, engellememe gibi olumsuz nitelikte yükümlülük getiren hak grubu.

Birleşmiş Milletler (BM): II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası ilişkileri istikrara kavuşturmak ve dünya barışını sağlam temeller üzerine oturtmak amacıyla 1945 yılında kurulan, 192 devletin üyesi olduğu uluslararası kuruluş.

Birleşmiş Milletler Komiteleri: İnsan hakları sözleşmelerini yorumlayan, sözleşmelerin taraf devletlerde nasıl uygulandığını denetleyen ve bazı durumlarda sözleşmenin ihlaline ilişkin şikâyetleri inceleyen yargısal benzeri nitelikte oluşturulmuş uluslararası organlar.

Birleşmiş Milletler Şartı: II. Dünya Savaşı'nda dünya barışını kurmak amacıyla, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, 51 ülke tarafından 26 Haziran 1945'te imzalanan uluslararası sözleşme.

Cinsel yönelim: Kişinin cinsel dürtülerinin hangi cinsle yönlendiğini belirler. Belli bir cinsiyetteki bireye karşı süregelen duygusal ve cinsel çekim olarak tanımlanabilir. Heteroseksüellik, eşcinsellik ve biseksüellik gibi.

Çekince: Uluslararası bir sözleşmeye taraf olan devletin, o sözleşmenin bazı hükümlerinin etkisini kendisi bakımından değiştirmeye veya ortadan kaldırmaya yönelik yaptığı tek taraflı bildirim.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS): Birleşmiş Milletler tarafından 1989 tarihinde kabul edilen, çocukların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan uluslararası sözleşme.

Çoklu temelde ayrımcılık (çoklu ayrımcılık): Bir kişinin birden çok temelde ayrımcılığa uğraması durumu.

Doğrudan ayrımcılık: Ayrımcılığın yasaklandığı nedenlerden (dil, ırk vs.) birine dayalı olarak, bir kişi veya grubun insan hak ve özgürlüklerinden, aynı veya benzer konumda olduğu diğer kişilerle eşit bir şekilde yararlanmasını ve bunları kullanmasını engelleme ya da zorlaştırma niyet veya etkisine sahip her türlü fark, dışlama, sınırlama ya da tercih.

Dolayısıyla ayrımcılık: Bir kişinin, kendisiyle bağlantılı bir başka kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılığa uğraması.

Dolaylı ayrımcılık: Herkes için aynı şekilde geçerli ve görünüşte tarafsız olan, ancak bazı kişi ve gruplar üzerinde diğerlerinden farklı olarak veya diğer gruplardan daha fazla olumsuz etkiler yaratan yasal düzenleme, uygulama ve tedbirler.

Durum tespitine yönelik test: Doğrudan ayrımcılığın ispatı ve ispat yükünün yer değiştirmesinin sağlanması amacıyla bir kişinin ayrımcılığa maruz kalıp kalmadığının tespitine yönelik, aynı veya benzer konumda başka bir kişinin benzer şekilde farklı muameleyle uğrayıp uğramayacağını test edilerek sonuçların belgelenmesi.

Düzenleyici işlem: Yönetmelik, tüzük gibi idare tarafından kabul edilen sürekli, soyut, nesnel ve herkes için geçerli, genel hükümler içeren, uyulması zorunlu hukuksal işlemler.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS): Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen temel sözleşme.

Engelli kişi: Diğerleri yanında, çeşitli engellerle etkileşerek diğer kişilerle eşit bir şekilde topluma tam ve etkili şekilde katılmasını engelleyen uzun süreli fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşal yetiyetimleri olan kişi.

- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme:** Engellilerin eğitim, sağlık, istihdam gibi bir dizi alanda korunmasına ve desteklenmesine yönelik Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve 2007 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme.
- Geçici özel önlem:** Ayrımcılığı ortadan kaldırma, fırsat eşitliğini sağlama ve toplumsal hayata tam katılım kapsamında toplumda korunması gereken dezavantajlı gruplara tanınan imtiyaz.
- Genel yorum:** Birleşmiş Milletler sözleşme organları olarak da anılan ve ilgili sözleşmenin denetim organı olarak görev yapan komiteler tarafından hazırlanan ve bir uluslararası sözleşmenin belirli maddelerinin kapsamını, maddede yer alan kavramların anlamlarını açıklayan, devletlerin bir hak ve özgürlükle ilgili yükümlülüklerini belirten belge.
- Genelge:** Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzel kişilerinin kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların, tüzüklerin ve yönetmeliklerin uygulanmasında yol göstermek amacıyla ve bunlara aykırı olmamak şartıyla çıkardıkları yazılı genel, soyut ve objektif hukuk kuralları.
- Gölge rapor:** Devletlerin, Birleşmiş Milletler sözleşme organlarına veya Avrupa Sosyal Haklar Komitesi gibi denetim organlarına düzenli aralıklarla sundukları raporlara paralel bir biçimde sivil toplum kuruluşları veya sendikalar tarafından hazırlanan, hükümet raporuyla ilgili görüşleri içeren ve aynı uluslararası organlara sunulan rapor.
- Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASŞ):** Avrupa Konseyi tarafından sosyal hakları güvence altına almak ve Avrupa Sosyal Şartı'nda yer alan bu hakların kapsamını genişletmek amacıyla kabul edilen ve 1999 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme.
- Haksız fiil:** Bir kimsenin, hukuk kurallarına aykırı olarak başka bir kimsenin şahsına veya malvarlığına zarar verici davranışı.
- Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (IAOKS):** Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve devletlere kişi, grup veya kurumlar aleyhinde ırk ayrımcılığı içeren hiçbir uygulamada bulunmama; ayrımcılığı desteklememe; kişi, grup veya kuruluşlar tarafından yapılan ırk ayrımcılığını yasaklama; ulusal ve yerel düzeydeki hükümet politikalarını gözden geçirerek, ırk ayrımcılığına neden olabilecek yasal düzenlemeleri kaldırma yükümlülüğü getiren ve 1969 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme.
- Homofobi:** Eşcinsellere ya da eşcinselliğe karşı duyulan nefret, korku ya da hoşnutsuzluktur. Sıfat olarak homofobik şeklinde kullanılır.
- Hukuk:** Belirli bir zamanda belirli bir toplumdaki ilişkileri düzenleyen ve uyulması devletin yaptırım gücüyle zorunlu kılınan kurallar bütünü.
- İrk ayrımcılığı:** Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacıyla ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih.
- İrkçilik:** Belirli gruplar hakkında önyargılara ve kalıpyargılara sahip olma; ırkın, insan özelliklerini ve kabiliyetlerini belirleyen önemli bir etken olduğu inancına dayanan veya bu inanç tarafından desteklenen, soy ile aktarılan veya kültürel olarak edinilen farklılıkların bir ırkın diğer bir ırka göre üstün veya aşağı olmasını belirlediğini savunan düşünce.
- İçtihat:** Bir yargı organı tarafından verilmiş, ilgili tarafları veya herkesi bağlayan kararlar.
- İdare/kamu idaresi:** Hükümetin denetimi altında kamu hizmeti gören örgüt.
- İdari işlem:** İdare organlarının kamu hizmetine ilişkin yaptıkları işlemler.
- İkinci kuşak haklar:** Sosyal haklar olarak da anılan, devletin kişi veya kişi gruplarına çeşitli hizmetler sunmasını gerektiren; çalışma hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi hakları içeren hak grubu.
- İnsan hakları:** İstisnasız bir şekilde herkesin, sadece insan olması sıfatıyla doğuştan sahip olduğu, dokunulamaz, devredilemez ve vazgeçilemez hak ve özgürlükler.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB):** Birleşmiş Milletler tarafından 1948 yılında ilan edilen, herkesin sadece insan olmaktan dolayı sahip olduğu haklara yer veren ve birçok uluslararası sözleşmeye temel oluşturan uluslararası belge.
- İptal davası:** Bir idari işlemin iptali için idari yargı organlarında açılan dava.
- İspat yükünün yer değiştirmesi:** Hukuk yargılamalarında ispat yükü ile ilgili olarak iddia edenin id-

diasını ispatlaması kuralının tersine, ayrımcılık yasağı söz konusu olduğunda, farklı muamele gördüğünü ve ayrımcılığa uğradığını iddia eden kişinin bu iddiasını görünüşte ortaya koyacak delilleri sunması sonucunda, ispat yükünün ayrımcı muameleyi gerçekleştirdiği iddia edilen kişiye geçmesi durumu.

İstisnalar: Ayrımcılık temellerinden herhangi birisiyle ilgili bir özelliği esas alan bir farklı muamele- nin, ilgili iş faaliyetlerinin ya da bunların gerçekleştirildiği bağlamın niteliği dolayısıyla, söz ko- nusu özelliğin gerçek ve belirleyici bir mesleki gereklilik teşkil etmesi durumunda, amacın meşru ve şartın da orantılı olması kaydıyla, ayrımcılık teşkil etmemesi hali. Örneğin, dini kuruluşlar ve ibadethanelerin iş faaliyetleri söz konusu olduğunda, bir kişinin dinine veya inancına dayanan farklı bir muamele- nin, bu faaliyetlerin ya da bunların gerçekleştirildiği bağlamın niteliği dolay- sıyla, kuruluşun özellikleri açısından gerçek, meşru ve gerekçeli bir iş şartı teşkil etmekte olması nedeniyle ayrımcılık teşkil etmemesi; ülkelerin emek piyasası politikaları gibi nesnel ve meşru bir amaç içeriyorsa ve öngörülen bu amaç için kullanılan araçlar orantılı ve gerekli ise yaş temelli olarak farklı muamele- nin ayrımcılık teşkil etmemesi gibi.

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (KKAÖS): Birleşmiş Milletler tara- fından kabul edilen ve 1981 yılında yürürlüğe giren, diğer uluslararası insan hakları sözleşmele- rinde yer alan hakların kadınlar için de gerçekleştirilmesini sağlamayı amaçlayan uluslararası sözleşme. Sözleşme, kadınların yaşamını etkileyen siyaset, ekonomi, hukuk, sağlık ve aile gibi alanlarda kadınların rolleri ve durumları ile ilgili sorunları kapsamlı bir şekilde ele alır.

Kamu hizmeti: Devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetimi ve denetimi altındaki diğer kişilerce, kamunun genel ve ortak gereksinimlerini sağlamak için sürdürülen et- kinlikler.

Kanun: Anayasa tarafından yetkili kılınan, TBMM tarafından Anayasa’da öngörölmüş usullere uy- gun olarak kabul edilip yürürlüğe konan veya değiştirilen genel, objektif, herkes için bağlayıcı ve sürekli hukuk kuralları.

Kanun hükmünde kararname (KHK): Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kabul ettiği bir yetki kanunu- na dayalı olarak, yetki kanununda izin verilen süre ve sınırlar içerisinde Bakanlar Kurulu tarafın- dan belirli konuları düzenlemek amacıyla çıkarılan ve yürürlükteki kanunları değiştirebilen, yürür- lükten kaldırabilen ya da yeni bir hukuk kuralı ortaya koyan kanunla eşdeğer hukuk kuralları.

Kanunilik ilkesi: Hiç kimsenin işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunların suç saymadığı bir fi- liden dolayı cezalandırılmaması ve hiç kimsenin bir suç işlediği zaman kanunlarda o suç için belirlenmiş olan cezadan daha ağır bir cezaya çarptırılmaması. Cezalar ancak kanunla konula- bilir. Bir fiil işlenmeden, davranış gerçekleşmeden önce ceza kanunlarında suç olarak öngöröl- meli ve bu suçun cezası da önceden tespit edilmiş olmalıdır. Daha sonra kabul edilen bir suç ve- ya sonradan cezayı ağırlaştırıran bir düzenleme önceki fiile uygulanamaz. Kanunda öngörülen du- rumlara ilişkin düzenlemeleri kanunda öngörölmeyen benzer durumları kapsamına alacak şekil- de genişletmek bu ilkeye aykırıdır.

Kovuşturma: Savcılar tarafından bir kişinin suç işlediği ve cezaya çarptırılması gerektiği iddiasıyla düzenlenen iddianamenin mahkeme tarafından kabul edilerek ceza davasının açılmasının ardın- dan, ceza mahkemesinin bu kişinin suçu işleyip işlemediğine dair karar vermesine kadar geçen yargılama süreci.

LGBT: Lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüel kelimelerinin kısaltmasıdır. İngilizcede bu kısaltma LGBT (T= *transgender*) veya LGBTI (I= *intersex*) şeklinde kullanılmaktadır.

Maddi eşitlik: Kişi ve kişi grupları arasındaki farklılıkları olumlu yönde göz önünde bulunduran ve onları eşit veya aynı varsaymayan eşitlik anlayışı. Bu sayede mevcut eşitsizlikleri ortadan kaldır- mak için geçici özel önlemler gibi önlemler gündeme gelebilmektedir.

Maddi tazminat davası: Hukuka aykırı şekilde kişilik haklarına saldırıda bulunulduğunu düşünen bir kişinin, bu saldırıdan dolayı uğramış olduğu maddi zararların giderilmesi için açtığı dava.

Mağdur: Bir haksız fiil ve suç sonucunda zarar gören kimse.

Mağdurlaştırma: Bir kişinin ayrımcılığa uğradığı gerekçesiyle yaptığı şikâyet sonucunda kötü davra- nışla karşılaşması veya farklı muamele görmesi ya da bir kişinin ayrımcılığa uğradığı gerekçesi- yle bir şikâyette bulunan kişiyi desteklemesi sonucunda benzer muamelelerle karşılaşması.

- Makul uyumlaştırma:** Engelli kişiler açısından, işveren veya herhangi bir kişi ya da kuruluşun, bir hükmün, ölçütün veya uygulamanın beraberinde getirdiği dezavantajları ortadan kaldırmak için uygun tedbirleri alması.
- Manevi tazminat davası:** Hukuka aykırı şekilde kişilik haklarına saldırıda bulunulduğunu düşünen kişinin, bu yüzden duymuş olduğu üzüntü veya utancın giderilmesi için açtığı dava.
- Masumiyet karinesi:** Bir suç işlediği iddia edilen kişinin ceza yargılaması ile suçluluğu ispat edilene kadar masum kabul edilmesidir. Bir ceza yargılamasında sanığın suçu işlediğini ispatlamak savcının görevidir ve tüm şüpheler sanığın lehine kullanılmalıdır.
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS):** Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme. Yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, etnik azınlıklar için kültürlerinden yararlanma, dinlerine inanma, dinlerini öğretme ve dillerini kullanma hakları gibi hak ve özgürlüklere yer verir.
- Mevzuat:** Yürürlükte olan anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik vs. hukuk kaynaklarının tümü.
- Mülteci:** Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan veya söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen, tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen, başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan ve bu talebi o ülke tarafından kabul edilen kişi.
- Nefret söylemi:** Irkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm (Yahudi düşmanlığı) ve hoşgörüsüzlük temelli saldırgan milliyetçilik, etnik merkezîyetçilik, ayrımcılık ve azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli kişilere karşı düşmanlık gibi diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her tür ifade biçimi.
- Nefret suçu:** Mağdurun, mülkün ya da işlenen bir suçun hedefinin, gerçek veya hissedilen ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak benzer özellikler taşıyan bir grupla, gerçek ya da öyle algılanan bağlantısı, ilgisi, bağlılığı, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçildiği, kişilere veya mala karşı suçları da kapsayacak şekilde işlenen her türlü suç.
- Normlar hiyerarşisi:** Hukuk kuralları arasında belli kademelerin geçerli olması ve hukuk kurallarının bu kademelenme içerisinde sıralanarak, alt sırada yer alan bir hukuk kuralının kendisinden üst sırada olan hukuk kuralına aykırı olmaması.
- Olumlu önlem (tedbir):** Ayrımcılığın tek başına yasaklanmasının toplum içerisinde herkese fırsat eşitliğinin sağlanması açısından gerçek bir çözüm olamamasından hareketle, bir kişinin ırk veya etnik kökeni, yaşı, cinsiyeti gibi özelliklerinden kaynaklanan dezavantajlarının ortadan kaldırılmasına yönelik geçici nitelikte özel önlemler alınması.
- Pozitif ayrımcılık:** Bakınız “Geçici özel önlem”.
- Pozitif önlem (tedbir):** Bir hakkın ihlali riskinin gerçekleşmesinin engellenmesi veya önlenmesi için devletler tarafından alınan önlem.
- Pozitif yükümlülük:** Bir hakkın hayata geçirilmesi noktasında devletlerin gerekli adımları atma ve tedbirleri alma yükümlülüğü.
- Protokol:** Bir uluslararası sözleşmeye ilave usuller veya yeni maddeler eklenmesi amacıyla kabul edilen, sözleşmede bu anlamda değişiklik yapan ayrı bir uluslararası sözleşme.
- Re’sen:** Kendi başına, kendiliğinden, bağımsız olarak ve kimseye bağlı olmaksızın.
- Savunu:** Yasaları veya politikaları değiştirmek için, karar alıcıları etkileyerek kamu politikasını etkileme girişimi.
- Sığınmacı:** Mültecilerle aynı nedenlerden dolayı başka bir ülkede bulunan, ancak henüz resmi, sürekli bir izin almamış, başvuru ya da dava aşamasında olan kişi, mülteci olana kadar süren geçici statü.
- Sistemik ayrımcılık:** Bazı gruplara karşı ayrımcılığın yaygın ve süregiden bir niteliğe sahip olması, toplumsal davranış ve örgütlenmeye derinden nüfuz etmesi ve nadiren itirazla karşılaşması durumu. Sistemik ayrımcılık, doğrudan ve dolaylı şekilde gerçekleşebilir. Sistemik ayrımcılık,

kamu sektöründe ya da özel sektörde göreceli olarak bazı gruplar için dezavantaj diğer gruplar için ayrıcalık sağlayan yasal kurallar, politikalar, uygulamalar ya da baskın kültürel davranışlar olarak anlaşılabilir.

Sivil toplum kuruluşu (STK): Hükümetten bağımsız, belli amaçlar için gönüllü olarak ve kâr amacı gütmeyen hizmet sunmak veya kamu politikalarını etkilemek üzere bir araya gelmiş insan veya kuruluş topluluğu.

Sonuç gözlemleri: Uluslararası sözleşmelerle kurulan ve ilgili sözleşme gereğince denetim görevini yerine getiren Birleşmiş Milletler sözleşme organlarının, ilgili sözleşmeye taraf bir devlet tarafından sunulan ve o sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklerle ilgili atılan adımları içeren raporu inceledikten sonra hazırladıkları, ilgili ülkedeki somut duruma ilişkin değerlendirmelerini içeren hukuki belge.

Soruşturma: Bir olayı açıklığa kavuşturmak amacıyla bir idari makamın veya savcılıkların yönettiği, ilgililerden ve tanıklardan bilgi toplama, konuyu inceleme işi, tahkikat, ceza davasını hazırlama süreci.

Sosyal hizmetler: Kişi ve ailelerin maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesi ve gereksinimlerinin karşılanması ile sosyal sorunlarının önlenmesine ve çözülmesine yardımcı olunmasını ve yaşam standartlarının iyileştirilmesini ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü.

Şekli eşitlik: Herkesin, tüm verili koşullarıyla eşit olduğu varsayımından yola çıkan, eşit durumda olanların eşit muamele görmesini ve ayrımcılık yapılmadığı sürece mevcut durumun korunmasını eşitliğin varlığı için yeterli sayan eşitlik anlayışı.

Taciz: Irk veya etnik köken, din veya inanç, yaş, engellilik ve cinsel yönelim gibi nedenlerden herhangi birisiyle ilgili olarak bir kişinin onurunu zedelemek ve gözdağı veren, düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü ya da saldırgan bir ortam yaratmak amacı veya etkisiyle o kişi için istenmeyen bir fiil gerçekleştirilmesi.

Taraf devlet: Bir uluslararası sözleşmeyi imzalayan ve kendi iç hukukunda öngörülen usule uygun bir şekilde onaylayan, o sözleşmede yer alan hak ve özgürlükleri gerçekleştirmek ile yükümlü devlet.

Tavsiye kararı: Uluslararası sözleşmelerle kurulan ve ilgili sözleşme gereğince denetim görevini yerine getiren Birleşmiş Milletler sözleşme organlarının, taraf devletlerin sundukları raporlardan hareketle söz konusu ülkenin yükümlülüklerini gerçekleştirmek için yerine getirilmesi ve dikkat edilmesi gereken noktaları ifade eden önerileri.

Tazminat: Hukuka aykırı olarak başkalarına verilen maddi veya manevi zararlara karşılık ödenen bedel.

Temyiz: Bir mahkemece verilen kararın, kanun ve usul yönünden yüksek mahkemece incelenmesini sağlayan yasal yol.

Toplumsal cinsiyet: Farklı kültürlerde, farklı tarihsel zamanlarda ve farklı coğrafyalarda kadınlara ve erkeklere toplumsal olarak yüklenen roller ve sorumluluklar bütünüdür. Kadınlar ve erkekler hakkında genel olarak kabul edilen görüş ve beklentiler, normlar bütünü olarak da tanımlanabilir. Bu tanım, tipik olarak kadınlara ya da erkeklere ait olduğu kabul edilen özellikler ve beceriler ile değişik durumlarda kadın ve erkeklerden genellikle beklenen davranış biçimlerini de içerir. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğin toplum içindeki farklı rollerini, sosyal konumlarını, ekonomik ve politik güçlerini yansıtır ve aynı zamanda tüm bunları etkiler.

Tüzel kişi: Belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere örgütlenmiş, hukukun bağımsız birer varlık olarak tanıdığı kişi veya mal toplulukları.

Tüzük: Bir kanunun uygulanmasını göstermek ve emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak ve Danıştay'ın incelemesinden geçirilmek şartıyla Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan yazılı hukuk kuralları.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmeleri: Toplumsal adaletin ve özellikle çalışma yaşamına ilişkin hakların iyileştirilmesi ve bu alanda asgari standartların belirlenmesi amacıyla 1919 yılında kurulan, Birleşmiş Milletler'in uzmanlık örgütü olan Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından kabul edilen uluslararası sözleşmeler.

- Uluslararası hukuk:** Ülkeler arasındaki uluslararası ilişkileri, uluslararası kuruluşların kuruluşunu ve işleyişini düzenleyen hukuk.
- Uluslararası sözleşme:** İnsan hakları hukuku özelinde, ülkeler arasında düzenlenen, kişilerin hak ve özgürlüklerini genişleten ve güvence altına alan ve uygulanması uluslararası kuruluşlar tarafından denetlenen hukuk belgesi.
- Uluslararası sözleşmeye taraf olmak:** Uluslararası topluma, söz konusu sözleşmeye taraf diğer devletlere, kendi vatandaşlarına ve kendi sınırları içinde yaşayan diğer kişilere karşı, o sözleşmede yer alan hakları yerine getirmekle sorumlu hale gelmek, tanımak ve kabul etmek.
- Üçüncü kuşak haklar:** Dayanışma hakları olarak da anılan, insancıl bir toplum yaşamı için gerekli olan dayanışmanın ve karşılıklı saygı ortamının yaratılmasını amaçlayan, 20. yüzyılın son çeyreği ile birlikte gelişen ve şekillenen çevre, kalkınma, barış ve insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı gibi hakları içeren hak grubu.
- Ülke raporu:** Uluslararası sözleşmelere taraf devletlerin, ilgili sözleşme kapsamında öngörülen zamanlarda hazırlayıp o sözleşmenin denetim organı olarak görev yapan komiteye sunduğu rapor. Ülke raporu, sözleşmedeki hakların ülkede ne ölçüde gerçekleştirildiğine ilişkindir.
- v. (versus):** Uluslararası insan hakları hukukunda insan hakları ihlalleri için yapılan bireysel ve toplu şikâyet başvurularında başvurular, başvuruçunun adı ve insan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle aleyhine başvuru yapılan bireysel veya toplu şikâyet yolunu daha önceden tanımış olan devletin adıyla anılmaktadır. “v.” harfi İngilizce *versus* (karşı) kelimesinin kısaltması olarak kullanılmakta, başvuru ile aleyhinde başvuru yapılan devletin isimleri arasına konulmaktadır.
- Vekil:** Bir işi başkası adına yürütmeyi veya yerine getirmeyi bir sözleşme aracılığıyla üstlenen, müvekkil tarafından onun adına işlem yapmakla yetkilendirilen kişi.
- Yabancı düşmanlığı:** Bilinmeyen kişilere ya da yabancılara karşı duyulan ve çoğunlukla belirli bir hedef gruba karşı reddetme, düşmanlık veya şiddet olarak kendini gösteren korku.
- Yaptırım:** Hukuk kurallarına uyulmasını güvence altına almak amacıyla, bir hukuk kuralına uyulmadığı durumda ceza, tazminat vs. öngörülen sonuçlar. Ayrımcılık yasağının ihlali halinde ön-görülecek yaptırımların etkili, caydırıcı ve orantılı olması gerekmektedir.
- Yargısal benzeri organ:** Uluslararası insan hakları sözleşmelerinin taraf devletlerce uygulanmasını denetleyen, ancak bu denetim işlevini yargısal usuller kullanmadan yürüten organlardır. Kararları yargı kararı niteliğinde olmadığından, daha çok tavsiye niteliğindedir. Bu organlar mahkeme olarak değil, komite veya komisyon gibi adlarla anılırlar.
- Yönetmelik:** Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzel kişilerinin kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla çıkardıkları yazılı hukuk kuralları.
- Yükümlülük:** Hukuken zorunlu kılınan ve yerine getirilmesi gereken görev.

EK II. Uluslararası Belgeler

Ayrımcılık Yasasına Yer Veren Uluslararası Sözleşmeler

Birleşmiş Milletler

- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
- Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
- Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme
- Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme

Avrupa Konseyi

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme)
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek 12 No'lu Protokol
- Avrupa Sosyal Şartı
- Bilgisayar Sistemleri Aracılığıyla İşlenen Irkçı ve Yabancı Düşmanlığı Niteliği Taşıyan Eylemlerin Cezalandırılması Hakkında Siberaş Sözleşmesi'ne Ek Protokol
- Bölgesel Diller veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı
- Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı
- Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme

Uluslararası Çalışma Örgütü

- Cebri Çalıştırmanın İlgasına Dair 105 Sayılı Sözleşme
- Eşit Değerde İş İçin Erkek ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında 100 Sayılı Sözleşme
- İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yeri Hakkında 142 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi
- İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme (138 No'lu ILO Sözleşmesi)
- İstihdam Politikasıyla İlgili 122 Sayılı Sözleşme (122 No'lu ILO Sözleşmesi)
- İş ve Meslek Bakımından Ayırım Hakkında Sözleşme (111 No'lu ILO Sözleşmesi)
- Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi (182 No'lu ILO Sözleşmesi)
- Vatandaşlarla Vatandaş Olmayan Kimselere Sosyal Güvenlik Konusunda Eşit Muamele Yapılması Hakkında Sözleşme (118 No'lu ILO Sözleşmesi)

Avrupa Birliği

- Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Andlaşma

Ayrımcılık Yasağına Yer Veren Uluslararası Belgeler

Birleşmiş Milletler

- Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildirge
- Engelliler için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar
- Engellilerin Haklarına Dair Bildirge
- Irk ve Irksal Önyargıya Dair UNESCO Bildirgesi
- İnsan Hakları Dünya Konferansı Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı
- Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildirge
- Kitle İletişim Araçlarının Barışın ve Uluslararası Anlayışın Güçlendirilmesine ve Irkçılık, Apartheid ve Savaş Kışkırtıcılığı ile Mücadele Edilmesine Katkıda Bulunması ile İlgili UNESCO Temel İlkeler Bildirgesi
- Psikiyatrik Rahatsızlığı Olan Kişilerin Korunması ve Ruh Sağlığı Hizmetlerinin İyileştirilmesine İlişkin İlkeler
- Ulusal Kurumların Statüsü ile İlgili İlkeler (Paris İlkeleri)
- Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup olan Kişilerin Haklarına Dair Bildirge
- UNESCO Hoşgörüyü Dair İlkeler Bildirgesi
- Yaşlılara Dair İlkeler
- Zihinsel Engelli Bireylerin Haklarına İlişkin Bildirge

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi

- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Rec(97)20 sayılı ve 30 Ekim 1997 tarihli Nefret Söylemi Konulu Tavsiye Kararı
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Rec(97)21 sayılı ve 30 Ekim 1997 tarihli Medya ve Hoşgörü Kültürünün Geliştirilmesi Konulu Tavsiye Kararı
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Rec(2001)6 sayılı ve 18 Temmuz 2001 tarihli Sporda Irkçılığın, Yabancı Düşmanlığının ve Irkçı Hoşgörüsüzlüğün Önlenmesi Konulu Tavsiye Kararı
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Rec(2006)10 sayılı ve 12 Temmuz 2006 tarihli Avrupa'da Romanlar ve Gezginlerin Sağlık Hizmetlerine Daha İyi Erişimi Konulu Tavsiye Kararı
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Rec(2007)2 sayılı ve 31 Ocak 2007 tarihli Medya Çoğulculuğu ve Medyada Çeşitlilik Konulu Tavsiye Kararı
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Rec(97)19 sayılı ve 30 Ekim 1997 tarihli Elektronik Medyada Şiddetin Tasviri Konulu Tavsiye Kararı

İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu

- 1 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - İrkçılık, Yabancı Düşmanlığı, Antisemitizm ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele
- 2 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - Ulusal Düzeyde İrkçılık, Yabancı düşmanlığı, Antisemitizm ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Konusunda Uzmanlık organları
- 3 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - Romanlar/Çingenelele Yönelik İrkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele
- 4 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - Potansiyel Mağdurların Ayrımcılık ve İrkçılık Konusundaki Deneyim ve Algılamalarına İlişkin Ulusal Anketler
- 5 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - Müslümanlara Yönelik Ayrımcılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele
- 6 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - İnternet Üzerinden İrkçi, Yabancı Düşmanı, Antisemitist Materyallerin Dağıtılmasıyla Mücadele
- 7 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - İrkçılık ve İrk Ayrımcılığı ile Mücadele Etmeye Yönelik Ulusal Mevzuat
- 8 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - Terörle Mücadele Ederken İrkçılıkla Mücadele
- 9 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - Antisemitizmle Mücadele
- 10 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - Okul Eğitimi Yoluyla ve Okul Eğitiminde İrkçılık ve İrk Ayrımcılığı ile Mücadele
- 11 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - Polis Faaliyetlerinde İrkçılık ve İrk Ayrımcılığı ile Mücadele
- 12 No'lu ECRI Genel Politika Tavsiye Kararı - Spor Alanında İrkçılık ve İrk Ayrımcılığı ile Mücadele

Uluslararası Çalışma Örgütü

- Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkelere Dair ILO Bildirgesi ve İzlenmesi

Avrupa Birliği

- Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı
- Cinsiyet Temelli Ayrımcılık Vakalarında İspat Yüküne Dair 15 Aralık 1997 tarihli ve 97/80/EC sayılı Konsey Direktifi
- Hamile, Yeni Doğum Yapmış veya Emziren Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirmeyi Teşvik Eden Önlemlerin Getirilmesine Dair 19 Ekim 1992 tarihli ve 92/85/EEC sayılı Konsey Direktifi
- İrk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 29 Haziran 2000 tarihli ve 2000/43/EC sayılı Konsey Direktifi
- İstihdam ve Meslekte Eşit Muameleye Dair Genel Çerçeve Oluşturan 27 Kasım 2000 tarihli ve 2000/78/EC sayılı Konsey Direktifi
- İstihdam ve Meslek Konularında Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele İlkesine Dair 5 Temmuz 2006 tarihli ve 2006/54/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi (Değişiklik)

- İstihdama Erişim, Mesleki Eğitim ve Terfi ve Çalışma Koşullarında Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Dair 9 Şubat 1976 tarihli ve 76/207/EEC sayılı Konsey Direktifi
- İstihdama Erişim, Mesleki Eğitim ve Terfi ve Çalışma Koşullarında Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Dair 76/207/EEC sayılı Konsey Direktifini değiştiren 23 Eylül 2002 tarihli ve 2002/73/EC sayılı Konsey Direktifi
- Kadın ve Erkeklere Eşit Ücret İlkesinin Uygulanmasına İlişkin Üye Ülke Yasalarının Birbirine Yakınlaştırılmasına Dair 10 Şubat 1975 tarihli ve 75/117/EEC sayılı Konsey Direktifi
- Mal ve Hizmetlere Erişimde ve Bunların Arzında Kadın ve Erkek Arasında Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Dair 13 Aralık 2004 tarihli ve 2004/113/EC sayılı Konsey Direktifi
- Mesleki Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele İlkesinin Yürürlüğe Konulmasına Dair 86/378/EEC sayılı Konsey Direktifini değiştiren 20 Aralık 1996 tarihli ve 96/97/EC sayılı Konsey Direktifi
- Serbest Çalışan Kadınların Annelik ve Hamilelik Süresince Korunmasına ve Tarım Dâhil Serbest Çalışma Kapasitesine Dair bir Faaliyet Yürüten Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Dair 11 Aralık 1986 tarihli ve 86/613/EEC sayılı Konsey Direktifi
- Sosyal Güvenlik Konularında Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele İlkesinin Aşamalı Olarak Uygulanmasına Dair 19 Aralık 1978 tarihli ve 79/7/EEC sayılı Konsey Direktifi
- UNICE, CEEP ve ETUC Tarafından Akdolunan Ebeveyn İzni Çerçeve Sözleşmesine Dair 3 Haziran 1996 tarihli ve 96/34/EC sayılı Konsey Direktifi

EK III. Başvurulabilecek Kurumlar

Ulusal Başvuru Yolları

Başbakanlık Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu (BEDK)

Adres: Başbakanlık Merkez Bina B-04 Bakanlıklar/ANKARA

Telefon: (0312) 419 57 15

Faks: (0312) 419 15 35

Web: <http://www.bedk.gov.tr>

E-posta: bimer@basbakanlik.gov.tr

Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER ALO 150)

Adres: Başbakanlık Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Merkez Bina B Blok 06640 Kızılay/ANKARA

Telefon: 150 veya (0312) 424 16 12 – 424 16 13 – 424 16 18

Faks: (0312) 425 13 75

Web: <http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Bimer/pBimerMain.aspx>,

<http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Bimer/pApplicationEntry.aspx> (başvuru formu)

E-Posta: bimer@basbakanlik.gov.tr

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı

Adres: Yüksel Caddesi No: 23 Kat: 3 Yenışehir/ANKARA

Telefon: (0312) 430 72 84 – 430 61 93 – 430 23 78

Faks: (0312) 430 43 97

Web: <http://www.insanhaklari.gov.tr> , <http://www.humanrights.gov.tr>

E-Posta: ihb@basbakanlik.gov.tr

İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı İnsan Hakları İhlalleri İnceleme Bürosu

Adres: İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı İnsan Hakları İhlalleri İnceleme Bürosu 06100 Bakanlıklar/ANKARA
Telefon: (0312) 425 72 14 - 418 14 83-69
Faks: (0312) 418 12 60
Web: http://www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?content=187

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları

Web: <http://www.ihb.gov.tr/KKurullarHakkinda.aspx>,
<http://www.ihb.gov.tr/KILKurullari.aspx> (il kurulları),
<http://www.ihb.gov.tr/KIlceKurullari.aspx> (ilçe kurulları)
Bulduğunuz il valiliklerine veya bulunduğunuz ilçe kaymakamlığına başvurabilirsiniz.

Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi (JİHİDEM)

Adres: JİHİDEM Jandarma Genel Komutanlığı Korg. Hulusi Sayın Kışlası
06500 Beştepe/ANKARA
Telefon: 156 veya (0312) 456 11 56
Faks: (0312) 212 84 63 – (0 312) 215 14 17
Web: http://www.jandarma.gov.tr/jihidem/ana_sayfa.htm

Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hasta Hakları Şubesi

Adres: Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müd. Hasta Hakları Şubesi B Blok
Kat: 2 No: 8 Sıhhiye/ANKARA
Telefon: 184 veya (0312) 324 38 07
Web: <http://sbu.saglik.gov.tr/hastahaklari/giris.html>

Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu

Adres: Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonu 06543
Bakanlıklar/ANKARA
Telefon: (0312) 420 63 48 – 420 63 49
Faks: (0312) 420 53 65
Web: <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/dilekce/index.htm>
E-Posta: dilekkom@tbmm.gov.tr

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

Adres: Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu
06543 Bakanlıklar/ANKARA
Telefon: (0312) 420 54 06
Faks: (0312) 420 53 94
Web: <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/index.htm>
E-Posta: insanhaklari@tbmm.gov.tr

Uluslararası Başvuru Yolları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Adres: European Court of Human Rights, Council of Europe 67075 Strasbourg-Cedex, FRANSA

Telefon: 0033 (0)3 88 41 20 18

Faks: 0033 (0)3 88 41 27 30

Web: <http://www.echr.coe.int>

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi

Adres: Petitions Team Office of the High Commissioner for Human Rights United Nations Office at Geneva 1211 Geneva 10, İSVİÇRE

Faks: 0041 22 917 90 22

Web: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/index.htm>

E-Posta: tb-petitions@ohchr.org

Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi

Adres: Petitions Team Office of the High Commissioner for Human Rights United Nations Office at Geneva 1211 Geneva 10, İSVİÇRE

Faks: 0041 22 917 90 22

Web: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/index.htm>

E-Posta: tb-petitions@ohchr.org

EK IV. Bilgi ve Destek Alınabilecek Kurumlar

Barolar

Adana: Adliye Sarayı Kat:6 Seyhan

Tel: (0322) 351 21 21 - (0322) 359 49 72 - (0322) 359 48 88

E-posta: adanabarusu@adanabarusu.org.tr • Web: www.adanabarusu.org.tr

Adıyaman: Atatürk Bulvarı Adıyaman Adliyesi Kat: 2

Tel: (0416) 216 13 51 - (0416) 216 10 34 •

E-posta: adiyamanbarosu@hotmail.com • Web: www.adiyamanbarosu.org.tr

Afyonkarahisar: Adalet Sarayı C Blok Kat:3

Tel: (0272) 217 59 69 • E-posta: bilgi@afyonbaro.org.tr • Web: www.afyonbaro.org.tr

Ağrı: Erzurum Cad. Adliye Sarayı Kat:2

Tel: (0472) 215 17 63 • E-posta: bilgi@agribarusu.org.tr • Web: www.agribarusu.org.tr

Aksaray: Adalet Sarayı Kat:1 Merkez

Tel: (0382) 216 03 31 - (0382) 216 03 32 - (0382) 216 03 33

E-posta: aksaraybarosu@hotmail.com • Web: www.aksaraybarosu.org.tr

Amasya: Adliye Sarayı Kat: 2

Tel: (0358) 218 98 25 • E-posta: amasyabarosu@gmail.com • Web: www.amasyabarosu.org.tr

Ankara: Ankara Adliyesi B Blok Kat:5 Sıhhiye

Tel: (0312) 416 72 00

E-posta: ankarabarusu@ankarabarusu.org.tr • Web: www.ankarabarusu.org.tr

Antalya: Meltem Mah. 3822. Sokak Baro Han Kat:2 Merkez

Tel: (0242) 238 61 55 - (0242) 238 61 56 - (0242) 238 61 57 - (0242) 238 61 58 - (0242) 238 61 59

E-posta: info@antalyabarosu.org.tr • Web: www.antalyabarosu.org.tr

Artvin: Miralay Şükübey Cad. Adliye Sarayı

Tel: (0466) 212 14 04 • E-posta: artvinbaro@ttmail.com • Web: www.artvinbarosu.org.tr

Aydın: Adliye Sarayı Kat:2

Tel: (0256) 225 13 47 • E-posta: aydinbarosu@aydinbarosu.org.tr • Web: www.aydinbarosu.org.tr

Balıkesir: Dumlupınar Mah. Kazım Özalp Cad. No:5

Tel: (0266) 244 87 33 • E-posta: info@balikesirbarosu.org.tr • Web: www.balikesirbarosu.org.tr

Bartın: Davut Fırıncıahoğlu Cad. Adliye Sarayı

Tel: (0378) 227 16 94 - (0378) 228 57 95

E-posta: bartinbarosu@yahoo.com.tr • Web: www.bartınbarosu.org.tr

Batman: Adliye Binası Kat:2 No:26

Tel: (0488) 213 95 52 • E-posta: bilgi@batmanbarosu.org.tr • Web: www.batmanbarosu.org.tr

Bilecik: Adalet Sarayı Zemin Kat Merkez
Tel: (0228) 212 70 79 • E-posta: bilecik_barosu@hotmail.com

Bingöl: Adliye Sarayı Kat:1
Tel: (0426) 214 49 40 • E-posta: bingolbarosu@hotmail.com • Web: www.bingolbarosu.org.tr

Bitlis: Nur Cad. Remcan İş Merkezi Kat:3/12
Tel: (0434) 226 37 22 • E-posta: bitlisbarosu@hotmail.com • Web: www.bitlisbarosu.org.tr

Bolu: Tabaklar Mah. Hürriyet Cad. Adliye Binası Kat:1
Tel: (0374) 212 85 70 • E-posta: barobolu@hotmail.com • Web: www.bolubarosu.org.tr

Burdur: Konak Mah. Fevzi Paşa Cad. Baro Apt. No:8 Kat:1
Tel: (0248) 233 49 55 - (0248) 232 25 77
E-posta: burdurbarosu@hotmail.com • Web: www.burdurbarosu.org.tr

Bursa: Ulu Cad. Adalet Sarayı G Blok Kat:1 Osmangazi
Tel: (0224) 272 11 94 • E-posta: bursa@bursabarosu.org.tr • Web: www.bursabarosu.org.tr

Çanakkale: Kemalpaşa Mah. Mehmetçik Bulvarı No:9
Tel: (0286) 212 71 71
E-posta: canakkalebarosu@hotmail.com • Web: www.canakkalebarosu.org.tr

Çankırı: Cumhuriyet Mah. Adliye Sarayı
Tel: (0376) 213 40 40 - (0376) 213 61 44
E-posta: cankiribarosu@gmail.com • Web: www.cankiribarosu.org.tr

Çorum: Ulukavak Mah. Fatih Cad. Adalet Sarayı Kat:3
Tel: (0364) 227 78 19 - (0364) 227 78 20 - (0364) 227 78 22
E-posta: corumbarosu@hotmail.com, info@corumbarosu.org.tr • Web: www.corumbarosu.org.tr

Denizli: 15 Mayıs Mah. Gazi Bulvarı 559 Sokak İn-Ba İş Merkezi Kat:6 No:31
Tel: (0258) 261 29 48 - (0258) 377 12 99
E-posta: baro@denizlibarosu.org.tr • Web: www.denizlibarosu.org.tr

Diyarbakır: Lise Cad. 4. Sok. Güneş 2009 Apt. A Blok No:1 Yenişehir
Tel: (0412) 228 55 39
E-posta: baro@diyarbakirbarosu.org.tr • Web: www.diyarbakirbarosu.org.tr

Düzce: Adalet Sarayı
Tel: (0380) 523 16 13 • E-posta: duzce.barosu@hotmail.com • Web: www.duzcebarosu.org

Edirne: Adliye Sarayı Kat:2
Tel: (0284) 225 10 55 • E-posta: edirnebarosu@hotmail.com • Web: www.edirnebarosu.org.tr

Elazığ: Üniversite Mah. Emsal Sokak No:8 Adalet Sarayı Kat:5
Tel: (0424) 248 39 24 - (0424) 248 39 25
E-posta: elazig_barosu@hotmail.com • Web: www.elazigbarosu.org.tr

Erzincan: Adliye Sarayı Zemin Kat
Tel: (0446) 214 10 42 • E-posta: erzincan.barosu@hotmail.com • Web: www.erzincanbarosu.org.tr

Erzurum: Yönetim Cad. Erzurum Barosu Hizmet Binası

Tel: (0442) 233 10 20 - (0422) 233 03 41

E-posta: erzurumbaro@hotmail.com • Web: www.erzurumbarosu.org.tr

Eskişehir: Adliye Sarayı Kat:3 No:342

Tel: (0222) 240 14 00 • E-posta: bilgi@eskisehirbarosu.org.tr • Web: www.eskisehirbarosu.org.tr

Gaziantep: İstasyon Cad. Ticaret Sarayı Kat:2 Şahinbey

Tel: (0342) 221 07 89

E-posta: admin@gaziantepbarosu.org.tr • Web: www.gaziantepbarosu.org.tr

Giresun: Adliye Sarayı

Tel: (0454) 215 76 57 • E-posta: iletisim@giresunbarosu.org.tr • Web: www.giresunbarosu.org.tr

Gümüşhane Bayburt Bölge Barosu: Adliye Sarayı

Tel: (0456) 213 15 38 - (0456) 213 77 38

E-posta: info@gumushanebarosu.org.tr • Web: www.gumushanebarosu.org.tr

Hakkari: Cumhuriyet Cad. Konak Civarı Bilgin İşhanı Kat.4

Tel: (0438) 211 60 80 • E-posta: Hakkari_barosu@hotmail.com

Hatay: Atatürk Cad. Adliye Binası Kat:1 Antakya

Tel: (0326) 213 40 80 - (0326) 215 18 77

E-posta: info@hataybarosu.org.tr • Web: www.hataybarosu.org.tr

İğdir: Adliye Binası Kat:1

Tel: (0476) 226 03 57 • E-posta: igdirbarosu@hotmail.com • Web: www.igdirbarosu.org.tr

Isparta: Fatih Mah. Adliye Sarayı Kat:3 No:4

Tel: (0246) 228 54 10 • E-posta: ispartabarosu@hotmail.com • Web: www.ispartabarosu.org.tr

İstanbul: Orhan Adli Apaydın Sokak Baro Han K:2 Beyoğlu

Tel: (0212) 251 63 25 • E-posta: info@istanbulbarosu.org.tr • Web: www.istanbulbarosu.org.tr

İzmir: 1456. Sokak No:14 Alsancak

Tel: (0232) 463 00 14 • E-posta: info@izmirbarosu.org.tr • Web: www.izmirbarosu.org.tr

Kahramanmaraş: Trabzon Cad. Adliye Binası

Tel: (0344) 225 63 60

E-posta: kahramanmarasbarosu@hotmail.com • Web: www.kahramanmarasbarosu.org.tr

Karabük: Ergenekon Mah. Yeni Adalet Sarayı Kat :4 Merkez

Tel: (0370) 415 38 88 - (0370) 415 65 85

E-posta: karabukbarosu@hotmail.com • Web: www.karabukbarosu.org.tr

Karaman: Adalet Sarayı B Blok Kat:2

Tel: (0338) 212 17 53 • E-posta: karaman-barosu@hotmail.com • Web: www.karamanbarosu.org

Kars: Ortakapı Mah. Ordu Cad. No:134

Tel: (0474) 212 82 52 - (0474) 212 82 53

E-posta: karsbarosu_36@hotmail.com • Web: www.karsbarosu.org.tr

Kastamonu: Kuzeykent Adliye Binası

Tel: (0366) 215 11 44

E-posta: kastamonubarosu@hotmail.com • Web: www.kastamonubarosu.org.tr

Kayseri: Adliye Sarayı K:1 Kocasinan

Tel: (0352) 222 27 34 • E-posta: kayseribarosu@hotmail.com • Web: www.kayseribarosu.org.tr

Kırıkkale: Adalet Sarayı Kat:4 No:414

Tel: (0318) 224 27 09 • Web: www.kirikkkalebarosu.org.tr

Kırklareli: Adliye Sarayı

Tel: (0288) 214 13 16 • E-posta: baro@kirkklareli.av.tr • Web: www.kirkklareli.av.tr

Kırşehir: Adliye Sarayı Kat:1 Merkez

Tel: (0386) 213 12 43 - (0386) 213 33 32 - (0386) 213 33 12

E-posta: ksehirbarosu@hotmail.com

Kocaeli: Ankara Karayolu No:111 Kocaeli Plaza K:5 İzmit

Tel: (0262) 321 41 12 - (0262) 324 56 56

E-posta: info@kocaelibarosu.org.tr • Web: www.kocaelibarosu.org.tr

Konya: Akabe Mah. Cemil Çiçek Cad. Adalet Sarayı A Blok Zemin Kat

Tel: (0332) 356 00 18

E-posta: konyabarosu@konyabarosu.org.tr • Web: www.konyabarosu.org.tr

Kütahya: Adalet Sarayı Ek Bina Zemin Kat

Tel: (0274) 216 15 49

E-posta: kutahyabarosu@windowslive.com • Web: www.kutahyabarosu.org.tr

Malatya: Adliye Sarayı

Tel: (0422) 325 86 85 - (0422) 326 28 70

E-posta: baro@malatyabarosu.org.tr • Web: www.malatyabarosu.org.tr

Manisa: Uncubozköy Mah. Adalet Sarayı K:2 A Blok

Tel: (0236) 233 22 23 - (0236) 233 30 88 - (0236) 233 58 85

E-posta: info@manisabarosu.org.tr • Web: www.manisabarosu.org.tr

Mardin: Ravza Cad. Yaykent Sitesi E Blok Kat:1 No:1 Yenişehir

Tel: (0482) 213 60 43 • E-posta: info@mardinbarosu.org.tr • Web: www.mardinbarosu.org.tr

Mersin: Adliye Sarayı Kat:2 Akdeniz

Tel: (0324) 231 31 27 - (0324) 231 19 65

E-posta: mersinbarosu@hotmail.com • Web: www.mersinbarosu.org.tr

Muğla: Adliye Sarayı Kat:4 Merkez

Tel: (0252) 212 96 42 - (0252) 212 36 16

E-posta: muglabarosu@hotmail.com • Web: www.muglabarosu.org.tr

Muş: Adliye Binası Kat:2 Merkez

Tel: (0436) 212 16 38 • E-posta: mus-barosu@hotmail.com • Web: www.musbarosu.org.tr

Nevşehir: Adliye Sarayı Zemin Kat

Tel: (0384) 212 50 80 • E-posta: nevsehirbarosu@gmail.com

Niğde: Adliye Sarayı Kat:2

Tel: (0388) 232 33 87 • E-posta: nigdebarosu@gmail.com • Web: www.nigdebarosu.org.tr

Ordu: Şarkiye Mah. Kazım Karabekir Cad. No:11/3 Merkez

Tel: (0452) 214 01 37 - (0452) 214 01 38

E-posta: baro@ordubarosu.org.tr • Web: www.ordubarosu.org.tr

Osmaniye: Adalet Sarayı

Tel: (0328) 826 15 53 - (0328) 826 15 54 - (0328) 826 15 55

E-posta: osmaniye@barobirlik.org.tr • Web: www.osmaniyebarosu.org.tr

Rize: Yeni Adliye Sarayı Kat:1

Tel: (0464) 217 24 80 • E-posta: info@rizebarosu.org • Web: www.rizebarosu.org

Sakarya: Resmi Daireler Kampusü Adalet Sarayı Zemin Kat Camili 2 Adapazarı

Tel: (0264) 251 37 95 - (0264) 251 37 99

E-posta: sakaryabarosu@hotmail.com • Web: www.sakaryabarosu.org.tr

Samsun: Zafer Mah. Cumhuriyet Cad. No:33 İlkadım

Tel: (0362) 431 15 61 - (0362) 431 39 70

E-posta: samsunbarosu@hotmail.com • Web: www.samsunbarosu.org.tr

Siirt: Adliye Sarayı No:109

Tel: (0484) 224 31 60 • E-posta: siirtbarosu@hotmail.com • Web: www.siirtbarosu.org

Sinop: Adalet Sarayı

Tel: (0368) 261 26 50 - (0368) 231 38 34

E-posta: sinop_barosu@hotmail.com • Web: www.sinopbarosu.org.tr

Sivas: Adliye Sarayı Kat:3

Tel: (0346) 221 51 78 - (0346) 224 30 44

E-posta: baro@sivasbarosu.org.tr • Web: www.sivasbarosu.org.tr

Şanlıurfa: Adliye Binası Kat:3

Tel: (0414) 313 28 28 - (0414) 314 70 01

E-posta: urfabarosu@gmail.com • Web: www.sanlıurfabarosu.org.tr

Şırnak: Adalet Sarayı Merkez

Tel: (0486) 616 14 30 • E-posta: sirtbarosu@mynet.com • Web: www.sirtbarosu.org.tr

Tekirdağ: Ertuğrul Mah. Sefa Sokak No:6

Tel: (0282) 261 12 83 - (0282) 261 46 49

E-posta: info@tekirdagbarosu.org.tr • Web: www.tekirdagbarosu.org.tr

Tokat: Adliye Sarayı Kat:2

Tel: (0356) 213 11 83 - (0356) 214 22 26

E-posta: tokatbarosu@hotmail.com • Web: www.tokatbarosu.org.tr

Trabzon: 2 Nolu Çömlekçi Mah. Fatih Parkı Karşısı Tanjant Yolu No:24

Tel: (0462) 322 58 00 • E-posta: baro@trabzonbarosu.org • Web: www.trabzonbarosu.org

Tunceli: Atatürk Mah. Adliye Sarayı Zemin Kat

Tel: (0428) 213 16 23 • Web: www.tuncelibarosu.org.tr

Uşak: Adliye Sarayı

Tel: (0276) 215 91 67 - (0276) 224 26 01

E-posta: usakbarosu@hotmail.com • Web: www.usakbarosu.org.tr

Van: Hastane Caddesi Elit İş Merkezi Kat:4 No:20

Tel: (0432) 214 58 04 - (0432) 215 59 82

E-posta: vanbarosu@hotmail.com • Web: www.vanbarosu.org.tr

Yalova: Yalı Cad. No:33/1

Tel: (0226) 812 49 86 • E-posta: yalovabarosu@hotmail.com • Web: www.yalovabarosu.org.tr

Yozgat: Adalet Sarayı

Tel: (0354) 212 27 34 • E-posta: yozgatbarosu@hotmail.com • Web: www.yozgatbarosu.org.tr

Zonguldak: Adliye Sarayı Kat:4 No:416

Tel: (0372) 251 37 90 - (0372) 253 31 40

E-posta: bilgi@zonguldakbarosu.org.tr • Web: www.zonguldakbarosu.org.tr

Uluslararası Kurumlar

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı - European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)

Schwarzenbergplatz 11, 1040 Wien, Avusturya

Tel: 00 43 1 580 30 60 • Faks: 00 43 1 580 30 699

E-Posta: information@fra.europa.eu • Web: http://www.fra.europa.eu

Avrupa Eşitlik Kurumları Ağı - European Network of Equality Bodies (EQUINET)

Adres Rue Royale 138, 1000 Brussels, Belçika

Tel: 00 32 2 212 3182 • Faks: 00 32 2 212 3030

E-Posta: info@equineteurope.org • Web: http://www.equineteurope.org/

Avrupa Ombudsmanı - European Ombudsman

1 Avenue du Président Robert Schuman, CS 30403, 67001 Strasbourg, Cedex, Fransa

Tel: 00 33 3 88 17 23 13 • Faks: 00 33 3 88 17 90 62

Web: http://www.ombudsman.europa.eu

Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi -

United Nations Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD)

Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD)

Human Rights Treaties Division (HRTD)

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR)

Palais Wilson - 52, rue des Pâquis, CH-1201 Geneva, İsviçre

Tel: 00 41 22 917 94 40 • Faks: 00 41 22 917 90 08

E-Posta: cerd@ohchr.org • Web: http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/index.htm

İrkçilik ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu -

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)

Secretariat of ECRI, Council of Europe

Directorate General of Human Rights and Legal Affairs-DGHL

67075 Strasbourg Cedex, FRANSA

Tel: 00 33 (0)3 88 41 29 64 • Faks: 00 33 (0)3 88 41 39 87

E-Posta: combat.racism@coe.int • Web: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/default_en.asp

EK V. Seçilmiş Kaynakça

Kitap, Makale ve Raporlar

- Ali Erol, *Türkiye’de Eşcinsel Olmak*, Kaos GL Yayınları, Ankara, 2008.
- Ali Erol (hazırlayan), *Anti-Homofobi Kitabı: Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma*, Kaos GL Yayınları, Ankara, 2009, <http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/homofobi.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Ali Erol ve Nevin Öztop (hazırlayan), *Homofobi Kimin Meselesi?, Anti-Homofobi Kitabı2: Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma*, Kaos GL Yayınları, Ankara, 2010, <http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/kaos.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Anette Faye Jacobsen (editör), *Human Rights Monitoring: A Field Mission Manual*, Martinus Nijhoff Publishers, Hollanda, 2008.
- Anna-Elina Pohjolainen, *İnsan Hakları Ulusal Kurumlarının Geçirdiği Evrim: Birleşmiş Milletlerin Rolü*, Danimarka İnsan Hakları Enstitüsü, Ocak 2006, <http://www.ihop.org.tr/dosya/uihk/evolution.doc> (erişim: 02.11.2009).
- Ayça Uluseller ve Orçun Ulusoy, *Avrupa ve İnsan Hakları Mekanizmaları*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını, Ankara, 2009, http://www.rightsagenda.org/attachments/206_avrupaveinsanhaklarimekanizmalari.pdf (erişim: 20.02.2011).
- Aykan Erdemir, Cahit Korkmaz, Halil Karaçalı, Muharrem Erdem, Theresa Weitzhofer, Umut Beşpınar (hazırlayanlar), *Alevi Bakış Açısıyla Türkiye’de Ayrımcılık*, Alevi Kültür Dernekleri, Ankara, 2010.
- Aykan Erdemir, Cahit Korkmaz, Halil Karaçalı, Muharrem Erdem, Theresa Weitzhofer, Umut Beşpınar (hazırlayanlar), *Türkiye’de Alevi Olmak*, Alevi Kültür Dernekleri, Ankara, 2010.
- Cahit Korkmaz (derleyen), *Aleviler, Ayrımcılık ve İnsan Hakları: Ayrımcılıkla Mücadelede Bir El Kitabı*, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Ankara, 2007.
- Celal Ülgen, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Bireysel Başvuru Yöntemi*, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 2006.
- Donna Gomien, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi El Kitabı*, İzmir Barosu Yayınları, İzmir, 2008.
- Ebru Uzpeder, Savelina Danova/Roussinova, Sevgi Özçelik ve Sinan Gökçen, *Biz Buradayız!: Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, Edirne Roman Derneği, Helsinki Yurttaşlar Derneği, *European Roma Rights Center* (Avrupa Roman Hakları Merkezi), İstanbul, 2008.
- ECRI, *Üçüncü Türkiye Raporu*, Strasbourg, 15 Şubat 2005, <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Turkey/TUR-CbC-III-2005-5-TUR.pdf> (erişim: 02.11.2009).
- ECRI, *Türkiye Raporu: Dördüncü İzleme Dönemi*, Strasbourg, 8 Şubat 2011, <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Turkey/TUR-CBC-IV-2011-005-TUR.pdf> (erişim: 01.04.2011)
- European Roma Rights Center (Avrupa Roman Hakları Merkezi), *Haklarımızı Bilmek ve Onlar için Mücadele Etmek: Roman/Çingene Aktivistler için Bir Rehber*, Budapeşte, 2006.
- Feray Salman, *Hep Yenik Başlama Duygusu, Türkiye’de Ayrımcılık Uygulamaları: Mağdurlar ve Uzmanlar Anlatıyor*, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Yayını, Ankara, 2007, <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/h/e/hep-yenik-baslama-duygusu-2.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Gauthier de Beco, “Avrupa’da Ulusal İnsan Hakları Kurumları”, *Human Rights Law Review*, Vol.7-2, Oxford University Press, 2007, <http://www.ihop.org.tr/dosya/uihk/avrupa.pdf> (erişim: 02.11.2009).
- Gaye Burcu Yıldız, *İşverenin Eşit İşlem Yapma Borcu*, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2008.
- Gökçeçişek Ayata, Sevinç Eryılmaz Dilek ve Bertil Emrah Oder (derleyenler), *Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, Burcu Yeşiladalı (editör), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/source/books_khuku.asp (erişim: 20.02.2011).
- Hakan Ataman, *LGBTB Hakları İnsan Haklarıdır*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını, Ankara, 2009, http://www.birgenclikhikayesi.com/condocs/lgbtt_haklari_insan_haklaridir.pdf (erişim: 20.02.2011).
- Hakan Ataman ve Hasan Sayim Vural, *Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını, Ankara, 2007.
- Hakan Ataman ve Orhan Kemal Cengiz, *Türkiye’de Nefret Suçları*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını, Ankara, 2009, http://www.rightsagenda.org/attachments/523_TurkiyedeNefretSuçlari.pdf (erişim:20.02.2011).

- HURIDOCS, İHD, MAZLUMDER, *İnsan Hakları İhlallerini İzleme ve İhlallere Müdahale Etme Başvuru Kitabı*, Ankara, http://www.ihd.org.tr/images/pdf/insan_haklari_ihlallerini_izleme_ve_ihlallere_mudahale_etme_basvuru_kitabi.pdf (erişim: 02.11.2009).
- HURIDOCS, İHD, MAZLUMDER, *İnsan Hakları İhlallerini İzleme ve İhlallere Müdahale Etme Üzerine Eğitici El Kitabı*, Ankara, http://www.ihd.org.tr/images/pdf/insan_haklari_ihlallerini_izleme_ve_ihlallere_mudahale_etme_egitici_el_kitabi.pdf (erişim: 02.11.2009).
- İşık Tüzün (derleyen), *Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi*, Eğitim Reformu Girişimi Yayını, İstanbul, 2009, <http://www.egitimdehaklar.org/pdf/2.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- İdil Işıl Gül (çeviren), *Sivil Toplum Kuruluşları için Adım Adım Rapor Hazırlama Kılavuzu: Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne Sunulacak Raporların Hazırlanması ve Sunumu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- İdil Işıl Gül, "Ayrımcılık Yasasına İlişkin Bazı Sorunlar", *Uğur Alacakaptan'a Armağan*, Mehmet Murat İnceoğlu (derleyen), Cilt 2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan, *Ayrımcılık Yasası Eğitim Rehberi*, Gökçeçiçek Ayata ve Burcu Yeşiladalı (editörler), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr>.
- İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP), *Türkiye ve BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi*, Ankara, 2009, http://ihop.org.tr/dosya/irk/tr_bmkomite.pdf (erişim: 02.11.2009).
- Kaos GL, *Hukuk ve Ayrımcılık Raporu - Kaos GL*, Ankara, 2008.
- Kaos GL, *Medyada Homofobiye Son*, Ankara, 2009.
- Kaos GL, *Medyada Homofobiye Son*, Ankara, 2010.
- Kerem Altıparmak, "Türkiye'de İnsan haklarında Kurumsallaş(ama)ma", *Ulusal İnsan Hakları Kurumu: Tarihsel Gelişim, Avrupa Deneyimi, Türkiye'de Durum (derleme)*, http://e-kutuphane.ihop.org.tr/pdf/kutuphane/107_1293624912_2008-01-01.pdf (erişim: 02.11.2009).
- Kerim Yıldız ve Anke Stock, *İnsan Hakları Şikayetlerini B.M. Mekanizmalarına Taşıma Kılavuzu*, Belge Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kübra Doğan Yenisey, "İş Kanununda Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasası", *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, Birleşik-Metal İş Sendikası Yayını, 2006/4, Sayı 11, İstanbul, 2006.
- Lambdaistanbul Aile Grubu, *Eşcinsel ve Biseksüel Bireylerin Aileleri ve Arkadaşları için Rehber*, İstanbul, 2009, <http://listag.wordpress.com/dokumanlar> (erişim: 20.02.2011).
- Lambdaistanbul Aile Grubu, *Ben Bir Transseksüel Annemiyim*, İstanbul, 2010, <http://listag.wordpress.com/dokumanlar> (erişim: 20.02.2011).
- Lema Uyar (derleyen ve çeviren), *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Levent Korkut, *Ayrımcılık Karşıtı Hukuk*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını, Ankara, 2009, http://www.rightsagenda.org/attachments/209_ayrimcilikkarsitihukuk.pdf (erişim: 20.02.2011).
- LGBTT Hakları Platformu, *LGBTT Bireylerin İnsan Hakları Raporu 2007*, Ankara, 2008.
- LGBTT Hakları Platformu, *LGBTT Bireylerin İnsan Hakları Raporu 2008*, Ankara, 2009.
- Manuel Guzman ve Bert Verstappen, "Dokümantasyon Nedir?", *İnsan Hakları İzleme ve Dokümantasyon Dizisi*, Cilt 2, İnsan Hakları Ortak Platformu, Ankara, 2009, <http://ihop.org.tr/dosya/huridocs/dokumantasyonnedir.pdf> (erişim: 02.11.2009).
- Manuel Guzman ve Bert Verstappen, "İzleme Nedir?", *İnsan Hakları İzleme ve Dokümantasyon Dizisi*, Cilt 1, İnsan Hakları Ortak Platformu, Ankara, 2009, <http://ihop.org.tr/dosya/huridocs/izlemenedir.pdf> (erişim: 02.11.2009).
- Mehmet Akad ve Abdullah Dinçkol, *Gereççeli İçtihatlı 1982 Anayasası Madde Gereççeleri ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Mehmet Akad ve Abdullah Dinçkol, *1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları*, Der Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Mehmet Cengiz, *AİHS ve Bireysel Başvuru Hakkı*, Ankara Barosu Yayını, Ankara, 2002.
- Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Legal Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Merih Öden, *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.
- Mesut Gülmez, *Belgelerle Yönetim, Yargı ve Memur Sendikaları (1990-1993)*, TODAİE, Ankara, 1993.

- Mesut Gülmez, *Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, Mayıs 2004.
- Mesut Gülmez, *İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye*, Belediye-İş Sendikası Yayını, Ankara, 2009.
- Morten Kjærum, “İnsan Hakları Ulusal Kurumları: İnsan Haklarının Uygulanması”, *Human Rights and Criminal Justice for the Downtrodden*, Danimarka İnsan Hakları Enstitüsü, Martinus Nijhoff Publishers, Danimarka, 2003, <http://www.ihop.org.tr/dosya/uihk/insanhaklarininulusalkurumlari.pdf> (erişim: 02.11.2009).
- Müslüm Akıncı, *Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman*, Beta Yayınevi, İstanbul, 1999.
- OHCHR, *National Human Rights Institutions: A Handbook on the Establishment and Strengthening of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights*, United Nations, New York ve Cenevre, 1995, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ae9acb7289.html> (erişim: 18.01.2011).
- OSCE/ODIHR, *Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses: Annual Report for 2008*, Kasım 2009, Varşova, <http://www.osce.org/odihhr/40203> (erişim: 16.12.2009).
- Pir Ali Kaya, *Avrupa Birliği ve Türk İş Hukuku Bağlamında Eşitlik İlkesi*, Dora, Bursa, 2009.
- Raija Hanski ve Martin Scheinin (editörler), *İnsan Hakları Komitesi Emsal Kararları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Selda Çağlar, *Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri*, Beta, İstanbul, 2009.
- Sezgin Tanrıku, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru için El Kitabı*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2007.
- Sibel Inceoğlu, “Türk Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Eşitlik ve Ayrımcılık Yasağı”, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, Birleşik-Metal İş Sendikası Yayını, 2006/4, Sayı 11, İstanbul, 2006.
- Şahin Antakyalıoğlu, Türkay Asma, Dilek Kumcu, Zeynep Oya Usal, Sevgi Usta Sayita ve Özge Yücel Dericiler, *İlköğretimde Haklarımız Var: İlköğretimde Haklar ve Hak Arama Yolları*, Eğitim Reformu Girişimi Yayını, İstanbul, 2009, <http://www.egitimdehaklar.org/pdf/3.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Şengün Kılıç, *Biz ve Onlar Türkiye’de Etnik Ayrımcılık*, Metis Yayınları, İstanbul, 1992.
- Şennur Ağırbaşı, *Smırlı Ayrımcılık Yasağından Genel Eşitlik İlkesine*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Tarih Vakfı, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları*, İstanbul, 2003.
- Tarih Vakfı, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları II*, İstanbul, 2009.
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 23. Dönem 4. Yasama Yılı Faaliyet Raporu, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/4_Yasama_Yili_Faaliyet_Raporu.pdf (erişim: 01.11.2010).
- Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı, *Uluslararası ve Ulusal Hukukta Azınlık Hakları*, İstanbul, 2005.
- Türkiye Devrimci Maden Arama ve İşletme İşçileri Sendikası, *Türkiye Tarafından Onaylanan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Belgeleri*, Ankara, 2004, http://www.devmadensen.org/yayin/ilo/ilo_belgeler.pdf (erişim: 02.11.2009).
- Türkiye Devrimci Maden Arama ve İşletme İşçileri Sendikası, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar İzleme ve Belgeleme Rehberi*, Ankara, 2006, <http://www.devmadensen.org/yayin/rehber/rehber.pdf> (erişim: 02.11.2009).
- Türkiye Devrimci Maden Arama ve İşletme İşçileri Sendikası, *Uluslararası Belgelerde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar*, Ankara, 2006, <http://www.devmadensen.org/yayin/derleme/derleme.pdf> (erişim: 02.11.2009).
- Uğraş Ulaş Tol, *Alevi Olmak: Alevilerin Dilinden Ayrımcılık Hikayeleri*, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Gelin Canlar Bir Olalım Projesi, Ankara, 2005.
- Ulaş Karan, “Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı ve Türk Ceza Kanunu’nun 122. maddesinin Uygulanabilirliği”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 73, Kasım-Aralık 2007, Ankara.
- Ulaş Karan, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Kurumları*, İnsan Hakları Ortak Platformu Yayını, Ankara, 2009, <http://ihop.org.tr/dosya/ab-kurumlar.pdf> (erişim: 20.02.2011).

Kararlar

- Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1981/13, K. 1983/8, Karar tarihi: 28.04.1983, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı: 20, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 1984.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1986/11, K. 1986/26, Karar tarihi: 04.11.1986, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı: 22, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 1987.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1987/3, K. 1987/13, Karar tarihi: 22.05.1987, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı: 23, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 1988.
- Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1987/16, K. 1988/8, Karar tarihi: 19.04.1988, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı: 24, Anayasa Mahkemesi Yayını, Ankara, 1989.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, *Anakomba Yula v. Belçika*, Başvuru no: 45413/07, Karar tarihi: 10.03.2009, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, *D.H. ve Diğerleri v. Çek Cumhuriyeti*, Başvuru no: 57325/00, Karar tarihi: 13.11.2007, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, *Dudgeon v. Birleşik Krallık*, Başvuru no: 7525/76, Karar tarihi: 22.10.1981, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, *Hrant Dink v. Türkiye*, Başvuru no: 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 ve 7124/09, Karar tarihi: 14.09.2010, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009). Kararın Oya Boyar tarafından yapılan Türkçe çevirisi için bakınız, http://www.bianet.org/files/doc_files/000/000/165/original/AIHM_Dink_karari.html (erişim: 06.01.2011).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, *Klass v. Almanya*, Başvuru no: 5029/71, Karar tarihi: 06.09.1978, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, *Lithgow ve Diğerleri v. Birleşik Krallık*, Başvuru no: 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, Karar tarihi: 08.07.1986, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, *Marckx v. Belçika*, Başvuru no: 6833/74, Karar tarihi: 13.06.1979, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas ve Diğerleri v. Avusturya*, Başvuru no: 40825/98, Karar tarihi: 31.07.2008, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, *Sampanis ve Diğerleri v. Yunanistan*, Başvuru no: 32526/05, Karar tarihi: 05.06.2008, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, *Sinan Işık v. Türkiye*, Başvuru no: 21924/05, Karar tarihi: 02.02.2010, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı, *Timishev v. Rusya*, Başvuru no: 55762/00, Karar tarihi: 13.12.2005, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa Sosyal Haklar Komitesi Kararı, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) v. Bulgaristan*, Başvuru no: 41/2007, Karar tarihi: 03.06.2008, <http://hudoc.esc.coe.int/esc2008/query.asp> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararı, *Bilka Kaufhaus GmbH v. Karin Weber von Hartz*, Başvuru no: 170/84, Karar tarihi: 13.05.1986, <http://eur-lex.europa.eu/JURISIndex.do> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararı, *Kalanke v. Freie Hansestadt Bremen*, Başvuru no: C-450/93, Karar tarihi: 17.10.1995, <http://eur-lex.europa.eu/JURISIndex.do> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararı, *Regina v. Secretary of State for Employment, ex parte Nicole Seymour-Smith ve Laura Perez*, Başvuru no: C-167/97, Karar tarihi: 09.02.1999, <http://eur-lex.europa.eu/JURISIndex.do> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararı, *S. Coleman v. Attridge Law ve Steve Law*, C-303/06, <http://eur-lex.europa.eu/JURISIndex.do> (erişim: 02.11.2009).
- Beyoğlu 1. Sulh Ceza Mahkemesi Teslime Taplacı Kararı, 2008/1680 E. Karar tarihi: 05.05.2009.
- İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, *Stephen Hagan v. Avustralya*, Başvuru no: 26/2002, Karar tarihi: 20.03.2003, CERD/C/62/D/26/2002, <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> (erişim: 02.11.2009).

- İnsan Hakları Komitesi Kararı, *B. d. B ve Diğerleri v. Hollanda*, Başvuru no: 273/1989, Karar tarihi: 30.03.1989, CCPR/C/35/D/273/1988, <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> (erişim: 02.11.2009).
- İnsan Hakları Komitesi Kararı, *Gueye v. Fransa*, Başvuru no: 196/1985, Karar tarihi: 06.04.1989, CCPR/C/35/D/196/1985, <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> (erişim: 02.11.2009).
- İnsan Hakları Komitesi Kararı, *Singh Binber v. Kanada*, Başvuru no: 208/1986, Karar tarihi: 28.11.1989, CCPR/C/37/D/208/1986, <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> (erişim: 02.11.2009).
- İnsan Hakları Komitesi Kararı, *Toonen v. Avustralya*, Başvuru no: 488/1992, Karar tarihi: 31.03.1994, CCPR/C/50/D/488/1992, <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> (erişim: 02.11.2009).
- İnsan Hakları Komitesi Kararı, *Zwaan-de Vries v. Hollanda*, Başvuru no: 182/1984, Karar tarihi: 09.04.1987, CCPR/C/29/D/182/1984, <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> (erişim: 02.11.2009).

Uluslararası belgeler

- Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı Kurulmasına Dair 15 Şubat 2007 tarihli ve (EC) No 168/2007 sayılı Konsey Yönetmeliği, http://fra.europa.eu/fraWebsite/material/pub/FRA/reg_168-2007_en.pdf (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Andlaşma, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:FULL:EN:PDF> (erişim 04.12.2010).
- Avrupa İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi Kurulmasına Dair 2 Haziran 1997 tarihli ve (EC) No 1035/97 sayılı Konsey Yönetmeliği, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997R1035:EN:HTML> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme), 19 Mart 1954 tarihli ve 8662 sayılı Resmi Gazete, <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihs/aihs.htm> (erişim: 20.02.2011).
- Avrupa Sosyal Şartı, 14 Ekim 1989 tarihli ve 20312 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20312.pdf> (erişim: 02.02.2011).
- Avrupa Sosyal Şartı'na Değişiklik Getiren Protokol, 15 Şubat 2009 tarihli ve 27142 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090215.htm> (erişim: 20.02.2011).
- Avrupa Topluluğu Andlaşması, http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12002E/htm/C_2002325EN_003301.html (erişim: 02.02.2011).
- Ayrımcılıkla Mücadele İçin Topluluk Eylem Programı Oluşturan 27 Kasım 2000 tarihli ve 2000/750/EC sayılı Konsey Kararı (2001-2006), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:303:0023:0028:EN:PDF> (erişim: 02.11.2009).
- Bağımsız Ulusal İnsan Hakları Kurumları Oluşturulmasına Dair R(97)14 sayılı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı, <http://www.nhri.net/pdf/CoeRecommendation1997no14.pdf> (erişim: 02.11.2009).
- Birleşmiş Milletler Şartı, 24 Ağustos 1945 tarihli ve 6092 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Cebri Çalıştırmanın İlgasına Dair 105 Sayılı Sözleşme (105 No'lu ILO Sözleşmesi), 21 Aralık 1960 tarihli ve 10686 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10686.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Cinsiyet Temelli Ayrımcılık Vakalarında İspat Yüküne Dair 15 Aralık 1997 tarihli ve 97/80/EC sayılı Konsey Direktifi, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997L0080:EN:HTML> (erişim: 02.11.2009).
- Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlgelere Dair ILO Bildirgesi ve İzlenmesi, http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/ilo_bildirge.htm (erişim: 02.11.2009).
- Çocuk Hakları Komitesi 2 No'lu Genel Yorum, İHOP, <http://www.ihop.org.tr/dosya/CHK/chk1.pdf> (erişim: 02.11.2009).
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf> (erişim: 02.02.2011).
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol, 28 Haziran 2002 tarihli ve 24799 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020628.htm> (erişim: 20.02.2011).

- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol, 18 Mart 2004 tarihli ve 25406 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/03/20040318.htm> (erişim: 20.02.2011).
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 11 Ağustos 2003 tarihli ve 25196 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm> (erişim: 20.02.2011).
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 5 No'lu Genel Yorum: Engelliler, [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d) (erişim: 26.01.2011).
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 10 No'lu Genel Yorum, Lema Uyar (derleyen ve çeviren), *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006 veya <http://ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKGY10.doc> (erişim: 02.11.2009).
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 20 No'lu Genel Yorum, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/E.C.12.GC.20.doc> (erişim: 02.11.2009).
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 14 Temmuz 2009 tarihli ve 27288 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714.htm> (erişim: 02.02.2011).
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye Dair İhtiyari Protokol, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/OptionalProtocolRightsPersonsWithDisabilities.aspx> (erişim: 02.02.2011).
- Eşit Değerde İş İçin Erkek ve Kadın İşçiler Arasında Ücret Eşitliği Hakkında 100 Sayılı Sözleşme (100 No'lu ILO Sözleşmesi), 13 Haziran 1967 tarihli ve 12620 sayılı Resmi Gazete ile 22 Eylül 1967 ve 12706 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12620.pdf> ve <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12706.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Gözen Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, 09 Nisan 2007 tarihli ve 26488 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070409.htm> (erişim: 02.02.2011).
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, 16 Haziran 2002 tarihli ve 24787 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020616.htm> (erişim: 20.02.2011).
- Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi 17 No'lu Genel Yorum, İHOP, <http://www.ihop.org.tr/dosya/irk/17.doc> (erişim: 02.11.2009).
- Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi 32 No'lu Genel Yorum, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/GC32.doc> (erişim: 02.11.2009).
- Irk veya Etnik Kökenine Bakılmaksızın Kişilere Eşit Muamele Edilmesi İlkesinin Uygulanmasına Dair 29 Haziran 2000 tarihli ve 2000/43/EC sayılı Konsey Direktifi, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:180:0022:0026:EN:PDF> (erişim: 02.11.2009).
- İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- İnsan Hakları Komitesi 18 No'lu Genel Yorum: Ayrımcılık Yasağı, [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e) (erişim: 02.11.2009).
- İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yeri Hakkında 142 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi (142 No'lu ILO Sözleşmesi), 25 Şubat 1993 tarihli ve 21507 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21507.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- İstihdama Erişim, Mesleki Eğitim ve Terfi ve Çalışma Koşullarında Kadın ve Erkeğe Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Dair 76/207/EEC sayılı Konsey Direktifini Değiştiren 23 Eylül 2002 tarihli ve 2002/73/EC sayılı Konsey Direktifi, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:269:0015:0020:EN:PDF> (erişim: 02.11.2009).
- İstihdam Politikasıyla İlgili 122 Sayılı Sözleşme (122 No'lu ILO Sözleşmesi), 23 Ekim 1977 tarihli ve 16093 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16093.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- İstihdam ve Meslekte Eşit Muameleye Dair Genel Çerçeve Oluşturan 27 Kasım 2000 tarihli ve 2000/78/EC sayılı Konsey Direktifi, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:303:016:0022:EN:PDF> (erişim: 02.11.2009).
- İstihdam ve Sosyal Dayanışma İçin Topluluk Programı Oluşturulmasına Dair Avrupa Parlamentosu'nun ve Konsey'in 24 Ekim 2006 tarihli ve 1672/2006/EC sayılı Kararı, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:315:0001:0008:EN:PDF> (erişim: 02.11.2009).

- İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, 10 Ağustos 1988 tarihli ve 19895 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19895.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- İş ve Meslek Bakımından Ayırım Hakkında Sözleşme (111 No'lu ILO Sözleşmesi), 22 Mayıs 1967 tarihli ve 12602 sayılı Resmi Gazete ile 21 Eylül 1967 ve 12705 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12602.pdf> ve <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12705.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi 6 No'lu Genel Tavsiye, <http://www.ihop.org.tr/dosya/CEDAW/CEDAWGT6.doc> (erişim: 02.11.2009).
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, 14 Ekim 1985 tarihli ve 18898 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18898.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol, 18 Eylül 2002 tarihli ve 24880 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020918.htm> (erişim: 20.02.2011).
- Kadınlara Yönelik Olumlu Eylemlerin Geliştirilmesine Dair 13 Aralık 1984 tarihli ve 84/635/EEC sayılı Konsey Tavsiyesi, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31984H0635:EN:HTML> (erişim: 02.11.2009).
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 21 Temmuz 2003 tarihli ve 25175 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030721.htm> (erişim: 20.02.2011).
- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol, 05 Ağustos 2006 tarihli ve 26250 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060805.htm> (erişim: 20.02.2011).
- Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokol, 14 Ekim 1968 tarihli ve 13026 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13026.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, 05 Eylül 1961 tarihli ve 10898 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10898.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye Ek İkinci İhtiyari Protokol, 27 Aralık 2005 tarihli ve 26036 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/12/20051227.htm> (erişim: 20.02.2011).
- Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, 08 Temmuz 2004 tarihli ve 25516 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040708.htm> (erişim: 02.02.2011).
- Ulusal Kurumların Statüsü ile İlgili İlkeler (Paris İlkeleri), 20 Aralık 1993, <http://www2.ohchr.org/english/law/parisprinciples.htm> (erişim: 24.01.2011). Kerem Altıparmak ve Hasan Sayim Vural tarafından yapılmış olan çevirisi için bkz. http://www.ihop.org.tr/dosya/uihk/paris_ilkeleri.pdf (erişim: 24.01.2011)
- Vatandaşlarla Vatandaş Olmayan Kimselere Sosyal Güvenlik Konusunda Eşit Muamele Yapılması Hakkında Sözleşme (118 No'lu ILO Sözleşmesi), 09 Haziran 1973 tarihli ve 14559 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14559.pdf> (erişim: 20.02.2011).
- Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı, [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A_CONF.157.23.En](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A_CONF.157.23.En) (erişim: 02.11.2009).

Elektronik kaynaklar ve veri tabanları

- Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr> (01.04.2011)
- Avrupa Birliği Direktifleri, http://eur-lex.europa.eu/RECH_legislation.do (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, <http://fra.europa.eu> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, http://www.avrupa.info.tr/Bir_Bakista_AB,Bir_Bakista_Spot.html (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları, <http://echr.coe.int/echr/en/hudoc> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yıllık Raporu 2007, http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/59F27500-FD1B-4FC5-8F3F-F289B4A03008/0/Annual_Report_2007.pdf (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa Ombudsmanı, <http://ombudsman.europa.eu/home/en/default.htm> (erişim: 02.11.2009).
- Avrupa Sosyal Haklar Komitesi Kararları, <http://hudoc.esc.coe.int/esc2008/query.asp> (erişim: 01.04.2011)

- Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararları, <http://eur-lex.europa.eu/JURISIndex.do> (erişim: 02.11.2009).
- Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Raporları, <http://www.ihb.gov.tr/RaporlarIstatistikler.aspx> (erişim: 01.04.2011)
- Birleşmiş Milletler Sözleşme Organları ve Genel Yorumları, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx> (01.04.2011)
- Birleşmiş Milletler Sözleşme Organları Genel Yorumlarının Türkçe çevirileri, İnsan Hakları Ortak Platformu'nun Birleşmiş Milletler Sayfası, http://ihop.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=33&Itemid=62 (erişim: 02.11.2009).
- Birleşmiş Milletler Sözleşme Organları Kararları, <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> (erişim: 02.11.2009).
- İçişleri Bakanlığı, İnsan Hakları ile İlgili Bilgi Kaynakları, http://www.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx?content=183 (erişim: 01.04.2011)
- ILO Sendika Özgürlüğü Komitesi Kararları, http://www.oit.org.pe/qvilis_world/index.php (erişim: 02.11.2009).
- İrkçilik ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) Genel Politika Tavsiye Kararları, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/GeneralThemes_en.asp, (erişim: 24.01.2011).
- İrkçilik ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) Türkiye Raporları, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Turkey/Turkey_CBC_en.asp, (erişim: 24.01.2011).
- Jandarma İnsan Hakları İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi, http://www.jandarma.gov.tr/jihidem/ana_sayfa.htm (erişim: 01.04.2011).
- Sağlık Bakanlığı, Hasta Hakları Şubesi, <http://sbu.saglik.gov.tr/hastahaklari/giris.html> (erişim: 01.04.2011).

Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi

İdil Işıl Gül - Ulaş Karan

Editörler: Gökçeçişek Ayata - Burcu Yeşiladalı

Büyük ölçüde II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkmış olan ayrımcılık yasağı kavramı, Türkiye'de de giderek daha sık gündeme geliyor. Ancak ayrımcılığın varlığının ortaya konulması ve üzerinde konuşulur hale gelmesi ayrımcılıkla mücadele için tek başına yeterli değildir. Ayrımcılığın yaygınlığının, nedenlerinin, sorumlularının, mağdurlarının, hangi alanlarda ortaya çıktığının ve bunlara benzer birçok hususun da ortaya konulması gerekir. Zira mücadele edilecek olguyu ve unsurlarını kavramaksızın ona karşı savunu yürütmek mümkün değildir.

Ayrımcılık yasağı günlük yaşamda sıklıkla karşılaşılan bir olgu olarak sistemli bir mücadele gerektiriyor ve bu mücadele de donanımlı olmayı mecbur kılıyor. Ancak insan haklarının önemli bir parçası olan ayrımcılık yasağının içeriği, ayrımcılıkla mücadelede ayrımcılık vakalarının tespiti, izlenmesi ve raporlanmasının önemi ve yöntemi, ayrımcılık yasağının hukuk kuralları içindeki anlamı ve yeri hakkında özellikle sivil toplum kuruluşları için hazırlanmış Türkçe çok fazla kaynak bulunmuyor. Elinizdeki rehber, ayrımcılık yasağı ile ilgili mevcut bilgi eksikliğini sunduğu pratik bilgilerle bir ölçüde gidermeyi hedefliyor. Rehberde ayrımcılık yasağı ile ilgili kavramlara ve standartlara, ayrımcılık yasağı hukukuna ve bu hukukun işlerlik kazanmasına yönelik denetim mekanizmalarına, ayrımcılıkla mücadelede yürütülen savunu çalışmaları için önemli bir yeri olan izleme ve belgeleme faaliyetlerinin nasıl yürütüleceğine dair bilgi ve önerilere yer verildi.

Bu rehber, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından Şubat 2009-Mart 2011 arasında yürütülen Belgeleme ve Raporlama Yoluyla Türkiye'de Ayrımcılıkla Mücadele Projesi kapsamında hazırlandı. Proje ile Türkiye'de süregelen ayrımcı uygulamaların ortaya çıkarılmasına katkı sağlanması, ayrımcılıkla mücadeleye yönelik mekanizmaların güçlendirilmesi ve bu sayede ayrımcılığa uğrayan kişilerin ve grupların durumlarının iyileştirilmesine destek olunması amaçlandı. Rehberin bu amaca uygun olarak, ayrımcılıkla mücadele eden sivil toplum kuruluşları, sendikalar, avukatlar ve bu mücadelede yer alan diğer kişi ve gruplar için faydalı olmasını diliyoruz.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
"Laureate International Universities Network" üyesidir

Global Dialogue

ISBN 978-605-399-207-3

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

